

## A CALEPINUS-SZÓTÁR MAGYAR ORVOSI SZÓKINCSE (1585, 1607) I. — ANATÓMAI SZAVAK

Írta: B Ü K Y B É L A (Budapest)

Az itt bemutatásra kerülő orvosi vonatkozású szóanyag két forrásból: az 1585-ben megjelent tíznyelvű, és nyomtatott magyar szómegfeleléseket tartalmazó Calepinus-szótárból, másrészt egy 1558-ban Bázelen megjelent, nyomtatott magyar szavakat nem tartalmazó, de rengeteg kézzel írott szóbejegyzést (1607 tájékaról) magába foglaló Calepinus-szótárból származik. Ez utóbbi kéziratos bejegyzések, a korábban nyomtatásban megjelent szóanyagra támaszkodnak, de ezeket a nyomtatott adatokat mindenkor kritikával fogadják. Az 1585-ben megjelent Calepinus-szótár adatait a Melich János gondozásában megjelent „Calepinus latin—magyar szótára 1585-ből” (Budapest, 1902) című betűhű kiadásból vettük, de használtuk emellett az Országos Széchényi Könyvtárban meglevő eredetit is. A kéziratos bejegyzéseket tartalmazó Calepinus-szótár viszont a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában található, Ms 10.404 jelzetszám alatt. A kéziratos bejegyzések anyaga még kiadatlan, mikrofilm-felvétele sem áll rendelkezésre, így tehát adatainkat közvetlenül az eredetiből másoltuk ki. Úgy gondoljuk, hogy az itt következő, és egy részletben folyóiratban szinte meg sem jelenthető szóanyag összeállításával hozzájárultunk ahhoz, hogy a XVI. századi magyar orvostudomány történetéről hitelesebb képet nyerjünk. Egyben ez úton mondunk köszönetet dr. Daday Andrásnak és dr. Kontra Györgynek, akik kéziratunkat lektorálták, és számos értékes szakmai észrevétellel segítették annak jelen formába való kerülését.

A XVI. század — mint közismert — főleg a törökellenes harcok és a reformáció jegyében telt el, e nagy lekötöttséget jelentő mozgalmak ellenére meglepő a hazai orvostudománynak az a fejlettsége, melyre a feldolgozott szókincs alapján következtethetünk. E fejlettség természetesen csak viszonylagos, nem versenyezhet Európa számos más országának fejlett orvostudományával, hiszen sok más ország esetében a tudomány kifejlődésének lehetőségei kedvezőbbek voltak. A latin nyelvű tudományosság emellett, sokkal fejlettebb volt ekkoriban, mint a hazai nyelvű: az említett szótárak latin szócikkei között pl. nem egy olyant találunk (pl. a meninges és a porus szavak), melyeket a magyar tolmács lefordítatlanul hagyott. Mindezekkel szemben, valljuk korábbi állításunkat, hogy a hazai orvostudomány ebben az időszakban viszonylagosan fejlett volt: igen fejlettnek látszik a magyar növénytan, gyógynövényismeret (talán először a növényanatómiai kifejezések kristályosodtak ki, és csak ezután az ember- és állatanatómiaiak), de emellett fejlettnek látszik a fiziológiai vonatkozásokat mutató szókincs, (legalábbis ami ennek gazdagságát illeti), és az állatorvostani szókincs is.

Mivel magyarázhatjuk a hazai orvostudomány említett területeinek ezt a viszonylagos fejlettségét? Több tényező járult hozzá ezen állapot kialakításához. Az egyik magyarázó tényező az, hogy a XV. századi, valamint a XVI. század eleji magyar humanizmus nyomán lényegesen megnövekedett a tudományos igényesség, és ennek hatása alatt az egyes tudományok fogalmait, szaknyelvét illetően is fokozott pontosságra törekedtek. I. Mátyás jellegzetes renaissance uralkodó, számos tudományterület művelésére külföldről hív tudósokat. Itt működik tehát Galeotto, Regimontanus, Bonfini, Fontius Bartolommeo stb. E néhány külföldről behívott tudós mellett, akik viszonylag kevés tudományterületet képviseltek, a széleskörű tudományosság akkor indul meg, amikor, különösen a fejlődő protestantizmus hatására, rendkívüli mértékben megnövekszik a külföldi egyetemekre menő magyar diákok száma. (Laskai Csókás Péter, *De homine magno ... Vittenberg, 1585.* című művében ismerteti a vittenbergi egyetemen tanuló diákok névsorát.) E külföldön tanuló, Olaszországot, Franciaországot, ill. Németországot járt diákok befolyása a magyar tudományosságra csak a XVI. század folyamán érezte hatását, hiszen e diákok a

külföldön tanult ismereteket, természetesen csak bizonyos késéssel tudták honunkban gyümölcsöztetni. A tudományos igényesség, amely először a humán tudományok terén jelentkezett maradandó alkotások formájában (Bornemissza Péter, Erdősi Szilveszter János, Heltai Gáspár, Werbőczy István), hamarosan a természettudományok, például a növénytan és az orvostudomány területén is érezte hatását (Méliusz Herbariuma, Bejthe András Fűvész könyve, Frankovits Gergely Hasznos könyve, a Varjas Béla által kiadott XVI. századi magyar orvosi könyv kéziratanyaga bizonyítja ezt). A természettudományok és köztük az orvostudomány fejlettsége azonban nemcsak magyar nyelven mutatkozott meg hazánkban, hanem természetesen latin nyelven (Jordanus művének hazai kiadása, Menardus: Epistolae medicinales c. műve) és német nyelven is (Henisch György művei).

Volt azonban egy másik tényező is, ami hozzájárult az orvosi tudományok XVI. századi fejlődéséhez: mégpedig éppen a török háborúk, a harcokban bekövetkező számos sebesülés és az a tapasztalat, amit e téren a sebészet tehetett.

E két korban gyökerező tényező mellett voltak olyan tényezők is, melyek ősbibb keletűek: ilyen például a honfoglaláskori gyógyászat (vö. Anda Tibor könyvét a honfoglaláskori koponyalékelésekről) és baromorvoslás fejlett volta. Netán nevetségesnek tűnik, hogy egy bizonyos tudományág fejlődési állapotát, fejlettségi szintjét 500 évvel korábbi állapottal hozzuk kapcsolatba, ám ismerve a hagyomány szerepét éppen ezen a téren, nem lehetetlen a fejlettség bizonyos százalékát éppen ezzel a hagyománnyal magyarázni.

E megállapítások után, melyek érvényességét nem kívánjuk megdönthetetlennek tartani, sőt inkább feltevésnek szánjuk, térjünk most rá az említett két forrás kissé bővebb ismertetésére. Az első, az 1585-ben Lyon-ban megjelent tíznyelvű Calepinus-szótár mindíg LC. rövidítéssel fog szerepelni a továbbiakban, a kéziratot szeljegyzeteket tartalmazó 1558-as baseli kiadású Calepinus-szótári példány rövidítése pedig NC. lesz. Azért NC., mert ezzel a kéziratot bejegyző nevét kívánjuk rövidíteni, akit Nagy Idoi Andrásnak hívtak. Ez 1570 táján született, 1590 táján fejezhetette be tanulmányait és Füzér, Füzérkomlós, valamint Pusztafalu falvak prédikátora volt (már 1596-ban nyugdatványt ad a tizedszedőnek a neki járó

évi bér átvételéről). Nagy I dai széljegyzetei a szótárban szereplő latin szavak magyar megfelelői. Nem teljesen önálló szóbejegyzések ezek, hiszen nagyrészüket egy kölcsönbe kapott, már magyar nyomtatott szavakat is tartalmazó Calepinusból másolta ki, de mégis, sokhelyütt megváltoztatta, hangalakilag átalakította a másolandó szavakat, sőt sokszor új, magajónaklatta szavakkal helyettesítette őket. Ezek az eltérések és változtatások, ill. korrigálások (mivel a nyomtatott Calepinusi szókincs nemegyszer hibás) képezik a kéziratosszóbejegyzések valódi értékét.

Szóljunk néhány szót a dolgozatunk gerincét képező szójegyzékről magáról. Ennek adatai mai magyar nyelvi formában közölt szóalakkal kezdődnek, ezt követi a jelentés '...' jelek közé tett része, latin műszóval, ill. a megfelelő mai magyar műszóval kifejezve. Ez után találjuk a tulajdonképpeni adatokat korabeli betűhű szóveggközléssel. Az itt látható dőlt szedés arra utal, hogy ezt követően erre a dőlten szedett változatra vonatkozó adatok következnek. A zárójelbe tett rövidítéseket már említettük, a rövidítések utáni számadat: lapszám-utalás, az ezt követő latin szóadat pedig az illető szótárak szócikkének címszava. Először csaknem mindig az LC. adatát közöljük, majd ezután az NC.-ét. Ha az LC. adata megegyezik alakilag az NC.-ével akkor a következő jel fejezi ezt ki: ~. Ha NC.-ben nincs meg az LC. adatának megfelelő adat, ezt a tényt a — jellel jelöljük. A szócikkben foglalt adatokhoz fűződő megjegyzésünket → jellel vezetjük be.

Szóljunk néhány szót a szójegyzék készítése során követett módszerünkről, mivel ez igen fontos és kényes kérdés. Kétféle módszerrel lehet régi orvosi szavakat gyűjteni: 1. Egyrészt úgy, hogy előveszünk egy mai orvosi műszótárt (mondjuk a Torday félet) és ennek egyes latin szavait kikeressük a korabeli latin—magyar szótárakban, és kiírjuk mellőlük a megfelelő magyar szavakat. 2. A másik módszer az, hogy a korabeli szótárból, annak latin magyarázószövegéből, ill. a magyar jelentés-kontextusból indulunk ki, és ahol a korabeli szöveg orvosi vonatkozás mellett szól, onnan írjuk ki az illető adatokat. Mi ezt az utóbbi eljárást követtük, mivel a mai orvosi latin műszó többnyire újabb keletkezésű, melynek előzménye esetleg nem is orvosi vonatkozású, és így ki lehetnénk téve annak a veszélynek, hogy orvosi vonatkozást magyarazzunk bele olyan szavakba, melyeknek a XVI. században nem volt ilyen vonatkozásuk.

A módszer kérdéséhez kapcsolható a következő kétely: Érdemes volt-e mindkét említett forrásunkat feldolgozni? Szükség volt-e a kéziratos szöbejegyzések adataira? — Véleményünk szerint ez az utóbbi forrásanyag, amely a forrás végén levő kéziratos jegyzés tanúsága szerint 1607 előtt, abban a tudományos elmélyülést meglehetősen megnehezítő, zavaros időben készült „amikor a hajdúk Kassa megtámadásáról tárgyaltak”, nyelvészeti szempontból sok olyan adatot tartalmaz, amiért azt kell mondanunk: megérte a feldolgozás fáradsága. Ezzel szemben a kéziratos forrásból származó anyag orvostörténetileg kevesebb érdekességet tartalmaz, de még így is, e kisebb mérvű érdekesség sem jelenti azt, hogy itt-ott ne találjunk az adatok között más forrásból ki nem derülő újdonságokat, kuriozitásokat. Ilyesmi sajnos éppen az elsőnek közölt szókincsrész, az anatómiai vonatkozású szókincs anyagában a legkevesebb. Ám ha pusztán a nyelvészeti vonatkozást nézzük is, ez sem teljesen érdektelen az orvostörténész számára, hiszen ez vetít fényt arra, hogy milyen (hangalaki, morfológiai, esetleg ortográfiai) változatokon, milyen később elfelejtett próbálkozásokon keresztül fejlődött a magyar orvosi szókincs oda, ahol manapság tart. Mindkét forrás feldolgozását tehát, mint az orvosi szókincs két egymásra épülő fejlődési fokát bemutató metszetet, hasznosnak tartottuk.

Egy másik kétely súlyosabb az imént említetté: érdemes volt-e a XVI. századi orvosi szókincs felderítését egy általános szótárból kicédlázott szóanyag feldolgozásával kezdeni, hiszen ez a szóanyag esetleg a korabeli laikusok orvosi vonatkozású szavait, kifejezéseit tartalmazza, nem pedig a korabeli szakemberét? Calepinus szókincsének feldolgozása, véleményünk szerint, nem egyértelmű azzal, mintha manapság az Értelmező Szótár anyagából gyűjtenénk össze az orvosi vonatkozásokat, mert a XVI. században a szótárírás viszonylag fejlettebb szinten állott, mint az egyes szaktudományok, a szótárírók gondosan összegyűjtötték és közös nevezőre hozták a korabeli szak kifejezések anyagát, míg a szakírók szövegeiben ugyanezek a kifejezések sokszor heterogén alakban és következtelen használatmóddal fordulnak elő. Tehát a jelen típusú feldolgozásnak, és a korabeli szakmunkák szókincse feldolgozásának kölcsönösen ki kell egészítenie egymást ahhoz, hogy teljes képet nyerjünk.

Az imént említett mellett azonban van egy olyan érvünk is, ami

méginkább meggyőz bennünket arról, hogy igenis érdemes volt az orvosi szavak és kifejezések gyűjtését általános szótár anyagán kezdeni: Ismeretes, hogy Szily Kálmánnak a jelen század elején sikerült felderítenie a Calepinus-szótár magyar szómegfelelései szerzőjének a nevét. Szerinte Laskai Csókás Péter volt a magyar szómegfelelések szerzője, a Calepinus magyar tolmácsa, aki feltehetőleg külföldi magyar diákok segítségére támaszkodva végezte ezt a nagy tudást igénylő munkát. Azt is megtudjuk Szily kutatásaiból, hogy Laskai Csókás Péter még a latin szócikkek anyagát is helyenként átdolgozta, ill. új szócikkeket írt a régebbi kiadás latin szócikkei mellé. Vajon milyen volt Laskai Csókás Péter természettudományi műveltsége, mennyire érthetett az anatómiához, fiziológiához és az ezzel rokon területekhez?

Megvizsgáltuk Laskai ránkmaradt műveit, és meglepetésünkre azt tapasztaltuk, hogy a korabeli átlagos humanista műveltség kereteit messze túlhaladó mértékben találunk e művekben természettudományi képzettségre valló részeket. Itt van például Laskai Csókás Péter Vittembergben 1585-ben, tehát éppen a 10-nyelvű, általunk feldolgozott Calepinus-szótár évében kiadott híres „De homine magno illo in rerum natura miraculo et partibus eius essentialibus” című munkája, ami arról tanúskodik, hogy Laskai Csókás Péter meglehetősen alaposan tisztában volt a korabeli természettudományos és orvosi vonatkozású magyar szókinccsel. Említett munkájában foglalkozott az emberi test és az emberi szervezet szépségével. Sorra veszi az összes testrészt, leírja ezek elhelyezkedési jellemzőit, arányait, más testrészekhez való funkcionális viszonyát stb. Ezen, főleg esztétikai szempontú leírás, természetesen, elkerülhetetlenül sok anatómiai, fiziológiai vonatkozású kifejezést tartalmaz (természetesen csak latin nyelven). Az a tudós, aki ilyen latin nyelvű leírást tudott adni a fejről, a szemről, a homlokról, a halántékról, a fülről, az orról, az állkapocsról, az ajkáról, az állról, a szájról, a fogakról stb., stb., az magyar nyelven is bizonyára könnyedén és hozzáértéssel tolmácsolhatta e szavakat. Itt van például a hasról, (=gyomorról) írott rész magyar fordításban: „A has, mely által a táplálék az egész testhez eljut, az isteni gondviselés valóban nagy dicséretére, a test középső részén nyert elhelyezést, persze azért, hogy a táplálék a felső és az alsó testrészekbe egyaránt eljuthasson. Valóban

csodálatos változékonysággal ruházta fel a teremtő ezt a testrészt. Azt akarta, hogy télvíz idején, meg kora tavasszal meleg legyen a hőmérséklete, ám nyáron hideg maradjon, tehát — amint ama híres orvos, Hippocrates tudósít — a meleget hideggel, a hideget meleggel mérsékelje. A has, sőt az egész test közepe, a köldök, innen veszi egyébként elnevezését is, mert valamiként a pajzson a középső, kiemelkedő rész neve pajzsköldök, ugyanúgy a köldök is, mintegy pajzsköldök, a testnek és a hasnak a közepén van elhelyezve. És mivel a köldökön keresztül a méhben vért szíva táplálják a csecsemő, így hát e szerv, bölcs belátással, inakból, vénákból és artériákból van felépítve.” (421–422. 1.)

Végül még egy idevágó szempont: a Manningер Vilmos és Bakay Lajos által közzétett *Onomatologia medica*, orvosi neveskönyv c. szakszógyűjtemény (1. kiad. Bp., 1907) talán az utolsó olyan szakszótár, amely az egyes szavaknál és kifejezéseknél régi nyelvi adatokra is utal. A XVI. századi orvosi nyelvre vonatkozó adatait a bevezetésben közölte szerint I. Murmelius F. latin — magyar szójegyzékéből (1533. Közzétette Szamota István. Bp., 1896), 2. Pesti Gábor „*Nomenclatura sex linguarum*” című Bécsben 1561-ben megjelent munkájából és 3. Verancsics Faustus „*Dictionarium pentaglottum*” c. szótárából (1595. Kiadta Ponori Thewrewk J. 1834-ben) merítette. Mint látjuk, e források között nem szerepel a kor legfontosabb és legerjedelmesebb szótári vállalkozása: Calepinus szótárának magyar szóanyagot is tartalmazó lyoni (1585), vagy esetleg baseli (1590, 1598, 1627 stb.) kiadása. A mi szógyűjtésünk tehát a Manningер — Bakay-ban foglalt régi orvosi nyelvi adatokat szervesen kiegészíti.

Ezután szólunk néhány szót szógyűjteményünk első részéről: az anatómiai kifejezésekről, amit majd a fiziológiai szavak és kifejezések, majd a betegségnevek és végül — az előbbi háromtól valamelyest függetlenül — az állatorvosi kifejezések anyaga fog követni.

Az itt következő anatómiai szókincs magáért beszél, de emellett az egyes szócikkek adatközlő része után gyakran kifejtettük véleményünket az illető adatokkal, azok nyelvi vonatkozásaival kapcsolatban. Összefoglalóan, az egész szóanyagról azt mondhatjuk, hogy meglepő mértékben találunk ebben már elavult szavakat. A szavak elavulásának egyik oka az, hogy éppen az anatómiai szókincsben

sok az olyan szó és kifejezés, ami a szemérmert sértheti és az ilyen kifejezések, mivel a köznyelvben hatályon kívül helyeződtek, idővel az orvosi szaknyelvben is elavulttá válnak. Itt van például a segg szó, ami a mai magyar orvosi nyelvből már kiküszöbölődött, és a far, ill. ülep szóval helyettesítődött, ez a XVI. században, adataink tanúsága szerint (vö. segg 'clunis', segglyuk 'anus', seggpecsenye 'nates', seggvég, seggvégðurka 'rectum' kifejezéseket) a legtermészetesebb anatómiai kifejezésként szerepelt. De számos más példát is idézhetnénk. — Az elavulás egy másik oka a nyelvújítás. Ez a mozgalom igen sok, jól bevált régi szakszót hatályon kívül helyezett, újjal helyettesített (megszüntette pld. a törzsök szót, és helyébe a törzs szót tette). — A változás legnagyobb és legfőbb oka természetesen a megnevezendő anatómiai részek, szervek megismerésében bekövetkezett forradalmi változás. Nem szabad elfelejteni, hogy ez a XVI. századi magyar anatómiai vonatkozású szóanyag, amely itt közlésre kerül, még a Vesalius előtti állapotot tükrözi. Még hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy a vesaliusi eredmények és az általa adott terminológia megtermékenyítően hasson a hazai anatómiai szaknyelvre. Comenius Amos János lesz az első, aki már tudatosan propagálja a vesaliusi tanokat, amint ezt Bakos József Comenius „Nagy oktatástanáról” írott kandidátusi értekezésében megállapítja. (Azok a metszetek, melyeket Comenius Janua c. munkájának egy részében megtalálunk, meglepő hasonlóságot mutatnak a Vesalius által közölt metszetekkel. Bakos összehasonlításul mind a comeniusi, mind a vesaliusi variánst közli egymás mellé téve.) Szóval az anatómiai szókincs, az anatómia tudományának rohamos fejlődése kapcsán rendkívül átalakul a XVII. század folyamán, és ez az átalakulás magyarázza legfőképpen az anyagunkban szereplő elavult szavak és kifejezések számának nagyságát.

Szóljunk néhány szót a szóbanforgó anatómiai szóanyagról a nyelvészeti szempont alapján is. Tudvalevő, hogy az egységes magyar irodalmi nyelv kialakulása a XVI. század második felében indult meg, mégpedig Északkelet-Magyarországon (Vö. Papp László Nyelvjárás és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában.) ugyanott, ahol egyik forrásunk, az 1607-es keletkezésű calepinusi szóbejegyzések szerzője: Nagy Idoi András működött. A XVI. századi magyar orvosi nyelvben, és ezen belül az anatómiai szaknyelv-



ben szereplő szavak és kifejezések hangalakja, morfológiai felépítése tulajdonképpen függvénye ennek a nagy egységesülési mozgalomnak: a magyar irodalmi nyelv megteremtődésének. Még számos szónak és kifejezésnek kettős változatát tartjuk számon, így pl. a csecs mellett megtaláljuk a csöcs, az ember mellett az embör, a fejr mellett a fejr, a gerinc mellett a gerenc, a kerek mellett a kereg és a körek, a könyök mellett a könyék, a lyuk mellett a lik, a potroh mellett a potrok, a ritka mellett a retka, a szegely mellett a szögölet, a széles mellett a szélös, a szem mellett a szöm, a szív mellett a szüv, a tenyér mellett a tenér, a tetem mellett a tetém, a tüdő mellett a tödő, a vörhönyő mellett a verhenyő stb. hangalaki változatot. De számos szóalaktani kettősség tanúi is vagyunk. Így például az arc szó mellett megvan az orca, a nyeldeklo mellett megvan a nyelvcsap szó is stb. Az egész szógyűjtemény tehát azt bizonyítja, hogy keretén belül, a szakkifejezések egységesülésére vonatkozó adatok viszonylag kis számúak, ez az egységesülési folyamat még éppen hogy elkezdődött.

Ha összehasonlítjuk LC.-t és NC.-t, a két feldolgozott forrást, az egységesülés szempontjából, akkor szinte semmi különbséget sem találunk a kettő között az egymásnak ellentmondó alakok használata mennyiségét illetőleg: a két forrás kb. egyforma mértékben következtelen. Am ha azt nézzük, hogy — a kettősségek és következtelenségek kérdésén túlmenőleg — melyik forrásban találunk a mai nyelvi gyakorlattal inkább megegyező alakokat, akkor határozottan az NC.-re kell mutatnunk. Nem azért tartalmaz ez az utóbbi több maihoz hasonló nyelvi alakot, mert ez kb. húsz évvel későbbi keletkezésű (húsz év az akkori magyar nyelvfejlődés történetében nem nagy idő!), hanem szerintünk azért, mert e forrás szerzője közelebb lakott ahhoz a nyelvi, vagy mondjuk így, nyelvjárási körzethez, ahonnan a magyar nyelv egységesülési folyamata elsősorban kiindult.

Az orvostörténész esetleg kifogásolhatja adatközlésünkkel kapcsolatban azt, hogy sok benne az orvostörténetileg érdektelen vonatkozás. Azt kérdezhetné például, hogy miféle orvostörténeti vonatkozása van pl. a „före valo fatiol Lengetek keskeno alias zellös (NC. 572. instita)” adatnak? Erre, és az ehhez hasonló kérdésekre az a feleletünk, hogy egy szó XVI—XVII. század eleji használatának

felderítéséhez nem elegendő e szó nominatívuszi alakját ismernünk (Manninger—Bakay és Magyary Kossa mindig csak kizárólag a nominatívuszi formát közlik), hanem ismernünk kell e szó lehetőleg minél több ragozott alakját, minél több származékának alakját, sőt a vele kapcsolatos szóösszetételek alakját (és hangalakját) is. Ha ezt elfogadjuk alapelveként, akkor a fenti példamondat adata már joggal került gyűjteményünkbe, mert megkapjuk általa a fej szó fő alakváltozatának egyik ragozott alakját. LC.-ben ugyanezen a helyen „fére valo fátyol...” áll, ez utóbbiból tehát a szóbanforgó ragozott alak egy másik változatát tudjuk meg. Valaki ezeketán azt mondhatná még, újabb kifogásként, hogy az előbbiekkal egyetért, de akkor is, az egész fenti példamondatot nem kellett volna közölni, hiszen annak csak az első szava tartalmazza a szóbanforgó fontos ragozott alakot. Erre azt válaszoljuk, hogy az adatokat a szöveggörnyezetből sohasem emeltük ki, hanem mindig ezzel együtt közöltük, hiszen minden adatnak csak a szöveggörnyezetbe ágyazva van meg a jelzett jelentése, és nyelvészetileg is csak a szöveggörnyezettel együtt használható. (Ha kivételesen valami elmaradt a teljes szövegből, ezt ...-kal érzékeltetjük.)

Miután így magyarázatot kívántunk adni néhány, esetleg csak igen távolról orvostörténeti érdekességű szóadat gyűjteményünkbe való bekerülésére, nézzük meg, hogy milyen elrendezésben közöljük ezeket a már említett nominatívuszi formákat, ragozott alakokat, származékokat, szóösszetételeket. Legelőször mindig a nominatívuszi formát közöljük (egyes szavaknál nem találtunk nominatívuszi formát, ilyenkor nyomban a ragozott alakokkal kezdük). A nominatívuszi formák sorrendje attól függött, hogy LC., ill. NC. lapszámlag hol közölte ezeket az adatokat (a lapszámok növekvő sorrendje szabta tehát meg a nominatívuszi, de egyéb alakok közlési sorrendjét is, amennyiben az alakok azonosak). A nominatívuszi alakok után közöltük a ragozott alakokat betűrendben (a ragok betűrendjében!). Így pl. a hajam alak előbb jön, mint a hajamat, viszont a hajhoz alak meg mindezek után kerül sorra, de megelőzi a hajra alakot stb. A ragozott alakok után ismét új betűrendi felsorolás következik: a származékok (melléknévi, igei, igenévi stb. összekeverve) betűrendje. Végül a szóösszetételek anyaga jön sorra, ez is betűrendben. Ezzel kapcsolatban azonban megjegyezzük, hogy ide min-

den szóösszetételt nem vettünk fel, ami forrásainkban az illető szóval kapcsolatban szerepelt, csak azokat, melyek valamilyen módon orvosi vonatkozásúak. Mindezt az adatfelsorolási rendet megismételve látjuk az illető szó alakváltozatának, hangalakú változatának tárgyalásakor. A fej szónál például kétszer is megismétlődik az említett sorrend a fő alakban, ill. a fű alakban szereplő adatok felsorolásakor.

Orvostörténész számára hasznos szolgálatot tehet az adatközlő rész után következő index. Ez az adatokban való eligazodást megkönnyíti, de bizonyos szisztematizáló feladatot is ellát, mivel pl. az anatómiai rész végén levő index a dens szónál összehozza az egyes fogféleségek neveit, az os szónál az egyes csontok neveit, a regio szónál az egyes tájékok neveit stb. Mindez hasznos lehet a továbbiakban annak felderítésekor, hogy vajon mely anatómiai, patológiai, állatorvosi stb. fogalomkörök (csonttan, szem és részei, gyomor—bél traktus, gyulladások stb.) voltak ismertek e korban, és melyek voltak ekkor még részben vagy teljesen ismeretlenek. Az indexrész ()-be tett utalásait visszakeresve, ott adatközlést nem találunk, hanem csak újabb, további útbaigazítást nyújtó utalást. Nagyritkán → jelet találunk az index-rész adatai mellett, ez arra utal, hogy a szóbanforgó orvosi latin szót, vagy kifejezést a jelzett szócikk megjegyzés részében kell keresni.

### RÖVIDÍTÉSEK:

a.m.	= annyi mint (a jelentésmegfelelés jele).
BNA.	= a bázeli anatómiai nomenclatura
BrOSz.	= Brencsán János: Orvosi szótár. Idegen orvosi kifejezések magyarázata. Bp., 1963. Terra. 646 p.
Com: Jan.	= Comenius Amos János: Janua linguae Latinae reserata aurea, in Hungaricam Lingvam translata per Stephanum Beniamin Szilagyí. Claudiopoli, 1673.
CzF.	= Czuczor Gergely—Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. I—VI. köt. 1862—1874.
Donáth.	= Donáth Tibor: Anatómiai értelmező szótár. Bp. 1959.

- EtSz.** = Gombocz Zoltán—Melich János: Magyar etymologiai szótár. I. köt. A—érdem; II. köt. erdőgeburnus.
- Finaly.** = Finaly Henrik: A latin nyelv szótára. Budapest, 1884.
- h.** = helyesen, helyesen értelmezve, a sajtóhibát kiküszöbölve.
- Heltai: Bibl. I.** = Heltai Gáspár [id]: A biblianac első része, az az Mosesnek öt könyve. Colosvar, 1551.
- Herb,** = Melius Péter: Herbarium. Colosuar. 1578.
- Jna.** = a jénai anatómiai nomenclatura.
- LC.** = Calepinus, Ambrosius: Dictionarium decem linguarum . . . Ubi Latinis dictionibus Hebraeae, Graecae, Gallicae, Italicae, Germanicae, et Hispanicae, itemque nunc primo et Polonicae, Ungaricae, atque Anglicae adiectae sunt. Lugduni, 1585. — betűhű kiadásban a latin—magyar szavakat közzétette Melich János. Budapest, 1912. Eredetije megvan az OSZK-ban.
- MA.** = Szenci Molnár Albert: Dictionarium Ungarico-Latinum. Noribergae, 1604. — E műnek latin—magyar része ugyancsak Nürnbergben jelent meg 1604-ben. Az MA. melletti számindex mindenkor a kiadás számára utal.
- MBom.** = Manninger Vilmos—Bakay Lajos: Onomatologia medica. Budapest, 1907.
- MNy.** = Magyar Nyelv c. folyóirat
- Murm.,**  
**Murmélius.** = A Murmelius-féle latin—magyar szójegyzék 1533-ból, kiadta Szamota István. 1896.
- NC.** = Calepinus Ambrosius: Dictionarium. Basileae, 1558. című egynyelvű értelmezőszótár lapszéleire Nagy Idai András füzérkomlói prédikátor által bejegyzett magyar szömegfelelések anyaga. Akadémia Könyvtári jelzete: Ms 10.404.
- NyK.** = Nyelvtudományi Közlemények c. folyóirat
- NySz.** = Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond: Magyar nyelvtörténeti szótár. I—III. köt. Budapest, 1890—1893.
- NyŰSz.** = Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára. I—II. köt. Budapest, 1902—1908.
- olv.** = olvasva.
- PNA.** = a párizsi anatómiai nomenclatura

- PPBL. = Pápai Páriz Ferenc: Dictionarium Latino-Hungaricum és Hungarico-Latinum. 1708-ban megjelent szótárának Bod Péter általi átdolgozása. Szeben, 1767.
- Szikszai. = Szikszai Fabrícius Balázs: Nomenclatura seu Dictionarium Latino—Ungaricum... Editio auctior opera Emerici A. Sz. Ujfalvii. Debreceni, 1619.
- Torday. = Torday Ferenc: Orvosi műszótár. Sajtó alá rend. Barabás Zoltán. Budapest, 1948. 2. kiad.
- Vö.  
[ ] = vesd össze!  
= ezen zárójelbe tett szövegrészek saját kiegészítéseink.
- \* = feltételezett alak.

## ANATÓMIAI ÉS ANATÓMIAI VONATKOZÁSÚ SZAVAK

### A

- Ábráz** 'facies, arc' Abrazatnélkwl valo ... (LC. 529. ineffigiatus); Abraznelkul valo (NC. 553. ineffigiatus).
- Ábrázat**<sup>1</sup> 'facies, arc, physiognomia, arckifejezés' Abrazat kep (LC. 351. effigies); ~ | Orcza, ábrázat (LC. 403. facies); ~ | Abrazat, forma (LC. 420. figura); ~ | Forma, kép, ábrázat (LC. 429. forma); — | Kép, Abrazat, hasonlatosság (LC. 506. imago); — | Abrazat, kep (LC. 982. simulacrum); ~ | Kep abrazat forma (LC. 995. species); kep forma abrazat (NC. 1085. species) | Abrazatianak [!] ki irasa (LC. 1017. subiecto); Abrazattianak ki iraja (LC. 1112. subiecto) | Abrazatiat viselem (LC. 981. similo); Abrazattiat vijelem (NC. 1069. similo) | Abrazatnélkwl valo, formátlan (LC. 529. ineffigiatus); Abraznelkul valo (NC. 553. ineffigiatus) | Rut, forma ábrázat nekwl valo (LC. 534. informis); ~. Lásd még: arc, orca.
- Ábrázat**<sup>2</sup> 'typus, jelleg' Kep abrazat peldazat (LC. 1097. typus); ~.
- Ádám almája** 'pomum Adami, ádámcsutka, prominentia laryngea, a gége pajzsporcának kiemelkedése' Ádám almáia (LC.

437. frumen); ~. → Az ádámcsutka egészen új keletkezésű szó, Marmelius, Szikszai, NySz., sőt még a CzF. sem ismeri. Ádámcsutka 'pomum Adami, prominentia laryngea' Lásd az előző szócikket.

**Agg<sup>1</sup>** 'senex, veter, veteranus, idős, koros, vén' Ag, vén, wdős (LC. 73. annilis); — | Ag, wdős (LC. 73. annosus); Idős Regy Agh (NC. 68. annosus) | Ag ô régi (LC. 168. cascus); — | Vén, ag (LC. 168. casnar); — | Vén, agh (LC. 967. senex); ~ | Regi, ag (LC. 1118. veter); ~ | Regi, ag (LC. 1119. veteranus);. ~ | Venhez, aghoz valo (LC. 967. senilis); Venhöz es aghhoz valo (NC. 1053. senilis) | Felig meg aggot (LC. 966. semisenex); ~ | Ki aghot (LC. 359. emeritus); — | Ki aggot, regi ki auült (LC. 390. exoletus); ki aggot (NC. 305. exoletus) | Ki aggot, ki auult (LC. 717. obsoletus); ~ | Meg aggot fő[fáiás] (LC. 181. cephalea); Meg aggot fwfajas (NC. 171. cephalea) | Meg venhodet, meg aggot (LC. 967. senectus); Megh venhödöt aggot (NC. 1053. senectus) | Vénség agság (LC. 79. anilitas); Vensegh (NC. 74. anilitas) | Agság, regiség (LC. 559. inveteratio); Aghÿag (NC. 588. inveteratio) | Venseg, agsag (LC. 967. senectus); ~ | → Az agg szó ekkoriban mindig „ag” alakban fordult elő, csak melléknévi igenévi származékában fordul elő a g kettőzése. Érdekes az 'idült, krónikus' jelentésű „meg aggott” kifejezés. Vö. még: idős, koros, vén.

**Agg<sup>2</sup>** 'veterator, ravasz' Nincs anatómiai, antropológiai vonatkozása.

**Aggik<sup>1</sup>, aggik<sup>2</sup>** Lásd a fiziológiai részben.

**Aggkor** 'aetas senilis' Nincs adat.

**Aggott** Lásd az „agg” szócikkben.

**Agy** 'mens, ész, értelem' Igön eszössen agyassan (LC. 93. argutissime); — | Haragos, vizza fordült agyú (LC. 182. cerebrosus); Hangos, vißafordult agiw (NC. 173. cerebrosus); → Az agy szó önmagában nem anatómiai vonatkozású adatainak tanúsága szerint. Az NySz. közöl korábbról anatómiai vonatkozású jelentés-adatokat e szóra. Apáczáinál (1655) már ismét anatómiai vonatkozású e szó, bizonyítja a Magyar encyclopaedia következő agyanatómiai részlete: „Az agy állattya egy kiváltkeppen valo hus, mely a' lagy és egybe fűzhető 's ô magokat a' menedekek

- tagaságain meg érő rojtotskákból füzetet öbve, és minden felől két hartyával öltöztetvén fel, nagyobb rebe berent (az az, a' mi magát az agyat és az agyatskát nézi) a' káponyában foglaltatot; a' több rebei pedig a' Baglo inakon kívül az inaknak hét bokrára, és a' hát gerentz velejére, 's az onnan eredt inakra az ötöt tarto meg vájott hartyák tsöivel, az egeß testen el öbstatik." (153. l.)
- Ágyék<sup>1</sup>** 'inguen, lágyék' Ágyék (LC. 412. femen, 617. lumbus); ~ | Ágyék hayléka (LC. 536. inguina); ~ | Ágyék szakadás (LC. 617. lumbrifragium); ~ | Ágyékotska (LC. 617. lumbulus); ~.
- Ágyék<sup>2</sup>** 'femur, comb, csípő' Ágyék czom (LC. 412. femur); Agiek czomb (NC. 421. femur). → Az adatok esetleg ágyékcomb szóösszetételnek is felfoghatók.
- Ágyékhardtya** 'diaphragma, rekeszizom' Ágyékhardtya (LC. 318. diaphragma); ~ | Közhardtya, ágyékhardtya (LC. 332. disseptum); —.
- Ágyhardtya** 'meninx' E szó meninges változatban mind LC-ben, mind pedig NC.-ben megtalálható, ám a magyar fordítás mindkét helyen hiányzik. A latin értelmezés modern magyar fordítása a következő: „Két agyat övezőhardtya van, melyek közül a külső, amelyik arrófelől van, ahol a koponya nyomja, az agynak mintegy pajzsa és betakarója, ezt bő, ill. kemény meninx-nek nevezik, népiesen dura mater-nek. Ez a koponyát belülről veszi körül, alig hagyva valami kis közt maga és a másik meninx közt (annyit, amennyi az agy lökéseinek elég). Át van luggatva, mint valami szita, meg van kettőzve, hogy kényelmesebben megerősítesse a fejtető felé haladó vénákat. — A másik az aggyal belülről áll kapcsolatban, mivel nagyon hasonlít ahhoz az igen vékonyhardtya-hoz (amelyet a magzattal kapcsolatban *χωριουμ*-nak, ill. *secundae*-nak neveznek) *χωρειγκς*-nak, ill. népiesen Pia mater-nek neveztetik." (NC. 688. meninges).
- Ágykaponya** 'cranium, koponya' Ágykaponya (LC. 138. bregma, 266. cranium); ~. Ld. még: főkaponya.
- Ágyvelő** 'cerebrum, nagyagy' Ágyvelő (LC. 182. cerebrum); ~ | Ágya velejét ky vágom (LC. 383. excerebro); Ágya velejét kiveßé (NC. 386. excerebro. → Ágyvelő, de ágya velejét, ágya velejével stb. A rogzott alakoknál tehát birtokragot kap.

- Agyvelőcske** 'cerebellum, kisagy' Agy velőtske (LC. 182. cerebellum); ~. → Apáczainál (1653) e szónak agyacska felel meg.
- Ajak** 'labium' Aiak (LC. 574. labium, labrum); ~ | Hajakatska [h. ajakatska] (LC. 575. labellum); — | Ayakas, nagy ayaku (LC. 188. chilonos); ~ | Aiakas (LC. 575. labrosus); ~ | Száy tserepellés, aiak dagadás (LC. 80. aphthae); Saj czerepezet, ajak darabas [értsd: darabosodás] (NC. 76. aphthae).
- Alak** 'forma' E jelentésre nincs adat, a mai 'alakítás' jelentésnek megfelelően viszont többször előfordul, ugyanígy az alakos a mai 'alakoskodó' jelentésben. Vö.: forma, termet, állapot.
- Áll** 'mentum' Al, ál tsont, al kapcza (LC. 644. maxilla, 653. mentum); All allczont all kapcza (NC. 679. maxilla, 689. mentum).
- Állapat**<sup>1</sup> 'status' Allapat, test allasa (LC. 1003. statura); ~ | Allapat (LC. 1007. status); ~ | Testnek állapotya (LC. 262. corporatura); ~ | Vy es iob allapatra valo allatas . . . (LC. 904. reformatio); — | Alhatatlan állapot (LC. 108. asystatos); ~.
- Állapat**<sup>2</sup> 'habitus, testalkat' Allapat, forma, állás (LC. 469. habitus); ~ | Allapat, termet (LC. 469. habitudo); ~.
- Állapat**<sup>3</sup> 'conditio, körülményektől függő állapot' Lásd a fiziológiai részben.
- Állás** 'status' Allapat, test allasa (LC. 1003. statura); ~.
- Állat**<sup>1</sup> 'status' Nincs adat.
- Állat**<sup>2</sup> 'substantia, állomány' Nincs adat. Apáczainál (1655) már megvan e jelentés: „Az agy állattya egy kiváltképpen való hus, . . .” (Magyar encyclopaedia, 153. l.)
- Állat**<sup>3</sup> 'ens, essentia, natura, substantia, lényeg, lényegiség' Allat (LC. 364. ens, entia); ~ | Allat, valósággal való letel (LC. 374. essentia); Allat valo fagh (NC. 377. essentia) | Allat, természet, valóság (LC. 1021. substantia); ~ | Allatu (LC. 1022. substantinus); —.
- Állat**<sup>4</sup> 'ens vitalis, animates, animalia, élőlény' Elő állat (LC. 70. animal); ~ | Elő állatból való, testi természet szerent való eletw (LC. 70. animalis); ~ | Elő állatság (LC. 71. animalitas); — | Elő állat [értsd: élő állat] (LC. 71. animans); ~ | Terömtót állat (LC. 268. creatura); Teremtet állat (NC. 262. creatura). Lásd még külön: asszonyállat, lelkes állat.



**Állat**<sup>5</sup> 'animal, állat' Vad kert, eleuen állat tartó hely (LC. 1131. vivarium); — | Lelketlen állat (LC. 381. exanimalis); ~ | Negy labu állat (LC. 883. quadrupes); Negi labu- (NC. 956. quadrupes) | Oktalan állat (LC. 85. apschon); ~ | Az okenlā [h. oktalan] állatoknak utoso ki horgat ina (LC. 1026. suffrago); Az oktalā állatnak utoljō kihorgat ina (NC. 1123. suffrago).

**Állat**<sup>6</sup> 'elementum, elemek: föld, tűz, víz, levegő' Eltető állatok, letelnek kezdeti (auagy) Alomotő [h. Alomontom, értsd: elementum] (LC. 355. elementa); —.

**Állcsont** 'os maxillare, os mandubulare, felső és alsó állcsont' Al, ál tsont, al kapcza (LC. 644. maxilla); All allczont all kapcza (NC. 679. maxilla). → E korban még semmi jele a maxilla kizárólagos 'felső állcsont' jelentésű használatának. Maxilla ekkoriban a 'fogakat tartó csont' akár a felső fogsor fogairól, akár az alsó fogsor fogairól van szó.

**Állkapca** 'mandibula, állkapocs' Al, ál tsont, al kapcza (LC. 644. maxilla); All allczont all kapcza (NC. 679. maxilla) | Allkapcza (LC. 634. mandibula); all kapcza (NC. 668. mandibula).

**Anyaméh** 'uterus' Lásd: méh.

**Arc** 'facies' Arczal (LC. 860. pronus); ~ | Arczal fel dőlt (LC. 919. resupinus); Arczal fel fojtott (NC. 1000. resupinus) | Arczal fel fordítom (LC. 1034. supino); ~ | Arczal fel fordulok (LC. 1034. supinor); ~ | Orczul tsápás, ököl (LC. 213. colaphus); Arczul czapas, ököl (NC. 204. colaphus) | Orczúl tsapdosom, ökölrel veröm (LC. 213. colaphizo); Arczul czjapom öklődözöm (NC. 204. colapizo) | Arczul tsapni, tenyérrrel verni (LC. 82. depalmare); —. → E korban az arc még csak ragozott alakokban fordul elő, alanyesetben mindig *orca*. Lásd ott.

**Árok** 'fossa' Anatómiai, atropológiai vonatkozására nincs adat.

**Asszonyállat** 'femina, nő' Azzony állat, nőtény (LC. 427. foemina); Aßonállat, Noßten (NC. 439. foemina) | Az azzonijemberök szömére le haylo wstök (LC. 75. antiae); Az aßonj állat bömere kehajlot wßtökök (NC. 72. antiae) | Azzonyallati (LC. 427. foemineus); Aßonj allati (NC. 439. foemineus). → Látható a következő szócikk hosszúsága és kifejezőgazdagsága alapján, hogy a mai nő szavunknak megfelelő XVI—XVII. századi asszonyállat, asszonyember szavak közül az elsőnek említett már

ebben a korban ritkulóban volt. A nő szó ugyanekkor még csak összetételekben fordul elő.

**Asszonyember** 'femina, nő' Gyenge azzonyember moggyara (LC. 351. effoeminate); Genge aßonj ember termeßetwék (NC. 351. effoeminati) | Azzoni ember moggyara, lagian (LC. 677. muliebriter); ~ | Az azzonijemberök szömére le haylo wstok (LC. 75. antiae); Az aßonj allat Bömere kehajlot wßtökök (NC. 72. antiae) | Azzony emberek lako háza, ... (LC. 467. gynaeceum); Aßonj embernek lakohaza, ... (NC. 486. gynaeceum) | Azzoni emberekhez valo zerelem (LC. 677. mulierositas); ~ | Azzoni emberes (LC. 677. mulierarius); ~ | Azzonyemberi lagysagra, gyengésegre forditom (LC. 351. effoemino); Aßonj ember lagi/agara ... forditom (NC. 351. effoemino) | Azzoni emberi ekesseg (LC. 679. mundus); Aßonj ember eke]segh (NC. 721. mundus) | ... , azzonyember fwy [értsd: asszonyemberfői] ekesseg (LC. 902. redimiculum); — | Palast asszony ember köntös (LC. 747. palla); ~ | Azzony ember zereset [értsd: asszonyemberszeretés] (LC. 800. philogynia); ~ | Azzoni ember zeretó (LC. 677. mulierosus); ~ | Meg giengitem, azzoni ember természetwe teszem (LC. 677. muliero); Meg gengitöm, Aßonj ember termeßetu leßek (NC. 718. muliero). → A kifejezés még nem állandósult: asszonyember mellett van asszonyi ember, asszonyemberi mellett van asszonyi emberi alak is. Vö.: asszony-állat.

## B

**Babug** 'mamilla, emlőbimbó, csecsbimbó' Tsöts babuggianak formaiara valo (LC. 225. papillatus); Czöcz bimbojanak formajara valo (NC. 809. papillatus).

*Babud* alakban: Tsöts bimbo, (auagy) babud (LC. 752. papilla); ~. → A babud alak lehetne sajtóhiba is, de mivel LC. is és NC. is használja ezt, valószínűleg egy, a korban meglevő, élő alakról van szó. Egyébként erdélyi tájszó. Vö.: MTsz. I, 75.

Balkéz 'manus laeva' Lásd: kéz.

Barna Lásd: szeg<sup>1</sup>.

Befeléhajlott 'inclinus' Lásd: horgas.

**Bél** 'intestinum' Bél (LC. 364. enteron); — | öreg, ki tecző bél (LC. 396. exta); Öreg, ki tecző (NC. 402. exta) | Wres bél (LC. 501. ieinum intestinum); ~ | Bél (LC. 503. ilia); ~ | Bél fáio (LC. 503. iliosus); Belfajo (NC. 503. iliosus) | Bél (LC. 549. interanea); — | Bél (LC. 556. intestina); ~ | Vékony gyenge bét [h. bél]. (LC. 575. lactes); — | Az belit ki vezöm, veleiét ki vaikom (LC. 359. emedullo); Az belit es velejet ki vajom (NC. 359. emedullo | Béliit ki vetöm (LC. 377. eviscero); Zöldellek (NC. 381. eviscero) ? | Béliit ki vetöm (LC. 386. exentero); —. → E szó írásformája — mint látjuk — semmi ingadozást, bizonytalanságot sem mutat. Egyre jobban terjed szinonimája, a hurka szó hátrányára. Vö.: belső részek, gyenge bél, hurka, öregbél, öreghurka, seggvéghurka, üresbél, vékonybél.

**Bél-lantorna** 'omentum, cseplesz' Bel lantorna (LC. 729. omentum); ~. → NC. a következő meghatározást adja a latin szövegrészben: „Vékony és zsíros hártýák, melyek a gyomor alsó részét befedik.”

**Belső** 'internus' Belső (LC. 551. interior, 557. interus, interius, 772. penitus); ~ | Leg belső (LC. 556. intestinus); ~ | Beyő [h. belső] oldal tagok (LC. 831. praecordia); Ez első oldaltagok (NC. 897. praecordia). → MA<sup>3</sup> szerint praecordia a.m. 'szívnek hálója', praecordium pedig a.m. 'szívnek lábája'. Vö.: oldal.

**Belsőrészek** 'viscera, zsigerek' Az testnek belső rezey (LC. 1129. viscus); Az testnek belső reße, bel (NC. 1125. viscus). Ld. még: bél.

**Bendő** Lásd: böndő.

**Boka** 'malleolus' Boka, tswd (LC. 107. astragalus); koczka (NC. 101. astragalus) → Meglepő, hogy NC. már nem tartotta nyilván az astragalus szó 'boka, csüd' jelentését. | Bokaig valo (LC. 1045. talaris); ~ | Bokához (LC. 1045. talarius); bokához valo (NC. 1145. talarius). → A fenti adatok, valamint a következő szócikk adatainak megtekintése meggyőz bennünket arról, hogy e korban még bizonytalanság uralkodott a talus és a malleolus, tehát az 'ugrócsont' (két nyúlvány és egy ízület) és a 'boka' megkülönböztetése terén: az ugrócsontot is egyszerűen bokának, vagy — immár pontosabb meghatározásra törekedve — bokacsontnak nevezték.

**Bokacsont** 'talus, ugrócsont' Bokatsont (LC. 1045. talus); boka  
czont (NC. 1144. talus). → Vö. az előző szócikk megjegyzését.

**Borda** 'costa' Nincs adat. → A borda szót e korban nagyon rit-  
kán használták anatómiai értelemben, ez elsősorban a takácsmes-  
terség műszava volt. Először Meliusnál (1578) jelentkezik e szó a  
mai értelemben: „Ha meg töröd a gyökerét a fordulo fűnec . . .  
háta bordánac fayassát enyhíti.” (Herb. 130. l.) Ekkoriban a  
'costa' jelentésű mai borda szónak elsősorban oldalcsont felett  
meg. Lásd ennél.

**Borzas** 'hispidus, merevszórú' Borzás, sertés (LC. 485. hispidus,  
hispidosus); ~ | borzas, kin wló zemöldekw (LC. 980. silo);  
Borzas kin wló bömöldökü (NC. 1068. silo). → Az utóbbi két  
adat bizonyítja, hogy a fenti szónak nemcsak állatanatómiai, ha-  
nem emberanatómiai, antropológiai vonatkozása is volt.

**Böndő** 'epigastrium, a has felső része' Böndő (LC. 367. epigast-  
rion); —. → Számos korabeli adat szerint a böndő a gyomor tréfás  
megnevezése, de ugyanakkor egyes adatok e tréfás mellékszínzet  
hiányát látszanak bizonyítani, és pusztán anatómiai vonatkozásra  
utalnak. Ilyen értelemben, dr. Daday András szóban közölt fel-  
tevése alapján, jelentése esetleg a.m. 'cardia, gyomorszáj'. Vö.:  
NySz. I, 311. l., és a jelen dolgozat gyomor címszavát.

**Bőr<sup>1</sup>** 'derma' Bőr (LC. 281. cutis); ~ | Bőr (LC. 1056. tergum);  
Hat, alias bőr, alias pajs, quoniã [cutario tegi solent [= amilyent  
a testörök hordani szoktak] (NC. 1155. tergum) | Pesti bőre,  
körniwl meteletlenség (LC. 250. praeputium); Peczi büre (NC.  
905. praeputium) | Bőri (LC. 281. cuticularis); — | Kemény  
bőrü (LC. 345. duricoria); ~ | Bőrötske (LC. 281. cuticula);  
börözke [h. böröczke] (NC. 275. cuticula).

*Bőr* alakban: Peczi büre (NC. 905. praeputium).

**Bőr<sup>2</sup>** 'bursa, nyálkatömlő' Bőr (LC. 144. byrsa); ~. → Meglepő,  
hogy LC. és NC. szerint a bursa szó jelentése 'börtömlő, erszény'  
helyett egyszerűen 'bőr'. Igen kétes, hogy a mai 'nyálkatömlő'  
jelentésű bursa szó korábbi jelentése lehetett-e bőr, vagy esetleg  
börtömlő? Tény azonban az, hogy az ízületek, ill. ahogy akkor  
mondták: „ízek” szerepével, anatómiájával viszonylag tisztában  
voltak.

Bőr alatti Lásd a következő szócikket.

**Bőr alatt való** 'subcutaneus, bőr alatti' Bőr alatt való (LC. 550. intercutaneus); ~. → E korban még nincs éles különbségtétel intercutaneus és subcutaneus között, bizonyítja ezt MA., amelyben a 'bőr alatt való' kifejezés latin megfelelőiül a következő jelentéseket találjuk: subcutaneus, subtercutaneus, intercus, intercutaneus. A cutis és subcutis szétválasztása sem történt még meg.

**Bötök** 'nodus, articulatio, csomó, izület' Tsomo, Bötök (LC. 701. nodus); Czomo czutak (NC. 748. nodus) | Tsomoitul és bötökéwł megirtom . . . (LC. 363. enodo); Czjomotul meg irtom . . . (NC. 365. enodo) | Bötökönélkwłvalo, tsomonelkwł valo (LC. 363. enodis); cziomonelkül valo (NC. 365. enodis) | Bötökönként izenként (LC. 450. geniculatim); ~ | Bötökös, izés (LC. 450. geniculatus); ~ | Tsomos, bötökös (LC. 701. nodosus); Czomos (NC. 748. nodosus) | Tsomotska bötökötske (LC. 701. nodulus); Czomoczka (NC. 748. nodulus). → Elsősorban növénytani, faipari értelemben használatos a 'fa csomója' jelentésben, a kötélben, zsinóron levő csomót is jelenti, de anatómiai használata is lehetett: bizonyítja ezt az, hogy a szoros anatómiai vonatkozású iz szóval együtt szerepel sok helyen. A bötök szó patológiai vonatkozását lásd a patológiai részben. Vö.: csomó, könyék, térd.

**Burok** 'uterus, anyaméh' Burok (LC. 496. hystera); Bwürök (NC. 516. hystera). → A burok mellett figyelemreméltó a *bürök* alakváltozat.

**Bürök** 'uterus, anyaméh' Lásd az előbbi szócikket.

**Bütyök** Lásd bötök.

## C

**Comb** 'femur' Agyék czom [!] (LC. 412. femur); Agiek czomb (NC. 421. femur). Vö. még: ágyék.

**Combsont** 'os femoris' Nincs adat.

**Csatorna** 'canalis, tubus' Tsatorna. Lelökzet vévő torok (auagy) gége (LC. 156. canalis); Czatorna (NC. 145. canalis) → NC. a canalis 'légcső' jelentését elhagyja! | Tsatorna (LC. 317. diabetes); ~. → E szónak patológiai vonatkozásáról ld. a patológiai részben. | Viz hozó tseu, tsatorna (LC. 1091. tubus); Czw

czatorna (NC. 1188. tubus) | Asot, váiot, tsatornas (LC. 156. canaliculus); — | Tsatornátska (LC. 156. canaliculus, canalicula); ~ | Viz hozó tseu etske [értsd: csövecske], tsatorna tska (LC. 1091. tubulus); ~ | Tsatorna moggyára meg vájatot (LC. 156. canaliculatus); Czatorna modgyára meg vájatot (NC. 145. canaliculatus). → Határozott anatómiai vonatkozása kevés, metaforikus anatómiai vonatkozású használatára egyre több adat a XVII. században. Pl. Com: Jan. 47. 1.: „Az orr lyukakon mint ... csatornákon a penészes takony ala szarmazic”.

Csatorna alakú 'canaliformis' Lásd az előző szócikkben: csatorna módjára vájatott.

Csavarodott Lásd: horgas, horgas-borgas, tekergős.

Csecs 'mamma, emlő' Bw, teniztó, köver tsets, tölgy (LC. 490. huber); — | Tsets, emlő (LC. 633. mamma); Czöcz, emlő (NC. 667. mamma) | Tsetsetke, emlőtske (LC. 633. mamilla); czoczoczke [értsd: csöcsöcske], emlőczke (NC. 633. mamilla) | Tsetsős (LC. 633. mammosus); czöczös (NC. 667. mammosus).

Csöcs alakban: Tsets, emlő (LC. 633. mamma); Czöcz, emlő (NC. 667. mamma) | Tsöts (LC. 931. ruma, 932. rumis); ~ | Mind az kotséig [h. tsötséig] meg meztelenítöm (LC. 391. expapillo)-Palastiat le vonbom (NC. 397. expapillo) | Az tsötstwl el szakasztom (LC. 5. ablacto); — | Tsetsetke, emlőtske (LC. 633. mamilla); czoczoczke [olv. csöcsöcske], emlőczke (NC. 667. mamilla) | Tsetsős (LC. 633. mammosus); czöczös (NC. 667. mammosus). → Figyelemreméltó az utolsónak közölt adatpárban levő „csecsös” vegyes hangrendű alak. Lásd még: emlő.

Csecsbimbó Lásd: csöcsbimbó.

Csecsemő Lásd: csöcsömő.

Csecsszopó 'infans, csecsemő' Tsets zopo (LC. 1020. subrumi); czöcz Bopo (NC. 115. subrumi) | Czecz Bopo gyermek (NC. 555. infans); —. Csöcsszopó alakban: Tsets zopo (LC. 1020. subrumi); czöczBopo (NC. 115. subrumi).

Cseplesz 'omentum' Lásd: béllantorna.

Csiga 'columna vertebralis, gerincoszlop' Az cziga alat való czont[ra ülök] (NC. 546. incox).

Csiga alatt való csont 'os coxae, medencecsont' Lásd a következő szócikkben.

**Csigalat csont** 'os coxae, medencecsont' Az tsigalat, tsonra [h. az tsigalat tsontra] wlóm (LC. 523. incoxo); Az cziga alat valo czont[ra ülök] (NC. 546. incoxo). → A „csigalat csont”-ra ez az egyetlen ismert adat. Korábban denominalis képződménynek tartották, így ír pl. e szóról Gombocz: NyK. XLV, 6–7, 10. 1. és az arculat, közület képződményekhez hasonlítja. Pais Dezső a belső keletkezés lehetőségét kiküszöbölhetőnek tartja „A magyar ly hang kérdéséhez” c. gyűjteményes kötetben (Bp., 1955) a 10. és 40. lapon, szerint a tör. eredetű 'fonadék' jelentésű szóval hozható kapcsolatba. Az NC. szerző-másolója teljesen félreértette a „csigalat” szót és „csiga alatt” helyetti sajtóhibának tartotta, ezért javította ki tévesen „csiga alatt való csont”-ra.

**Csíkszemű** Lásd: szem.

**Csípő** 'coxa' Nincs adat. → A NySz. szerint a csípő szó már a XVI. században közismert volt. Vö. Gombocz: NyK. XLV, 6 és alább.

**Csípőcsont** 'os ilium' Tspíotsont (LC. 266. coxa, coxendix); czipő czont, forgo czont (NC. 260. coxa, coxendix) | Tspíó esont [h. Tspíó tsont] (LC. 565. ischia); —. Lásd, még: forgó csont.

**Csomó** 'nodus' Két tsomo közti, (auagy) izek közti (LC. 552. internodium); ~ | Tsomo, Bötök (LC. 701. nodus); Czomo czutak (NC. 748. nodus) | Tsomo (LC. 1091. tuber); — | Tsomoitul és bötékéwl megirtom . . . (LC. 363. enodo); Czjomotul megirtom . . . (NC. 365. enodo) | Tsomos, bötökös (LC. 701. nodosus); Czomos (NC. 748. nodosus) | Tsomotska bötököske (LC. 701. nodulus); Czomoczka (NC. 748. nodulus) | Tsomotska (LC. 1091. tuberculum); ~ | Bötökök nélkwlvalo, tsomonelkwl valo (LC. 363. enodis); cziomonelkül valo (NC. 365. enodis). → NC. a „csomó” mellől a „bötök” jelentésmegfeleléseket következetesen elhagyja. Vö.: bötök, könyék, térd.

**Csont** 'os' Tsont (LC. 741. os, -ossis); ~ | Tsontyát ki szedöm (LC. 391. exosso); ~ | Tson ton kent (LC. 741. ossiculatim); ~ | Tsontaelan [h. tsontatlan], tsent [h. tsont] nélkwl valo (LC. 391. exos); czontalan, czont nélkwl valo (NC. 396. exos) | Tsontos (LC. 741. osseus); — | Tsonrotska [h. tsontotska] (LC. 741. ossiculum); ~. Az egyes csontokat lásd külön.

**Csőcs** Lásd. csecs.

- Csöcsbimbó** 'mamilla' Tsöts bimbo (auagy) babud (LC. 752. papilla); czocz [h. czöcz] bimbo (NC. 809. papilla) | Tsöts babbugianak formaiara valo (LC. 752. papillatus); czöcz bimbojanak formajara valo (NC. 809. papillatus). → Apáczai ehelyett a „csecsmakkocska” kifejezést használja: „A tej a tsetsek makkotskaiba vezetettet verből leszen.” (Encyclopaedia. 150. l.)
- Csöcsömő gyerek** 'infans, csecsemő' Tsötsömő gyermek (LC. 531. infans); Czech Bopo gyermek (NC. 555. infans) | Tsötsömő gyermekség (LC. 531. infantia); —.

## D

- Derék** 'pars inferior dorsi, a hát alsó része' Hátát le torom, derekái [h. derekát] le szegöm (LC. 386. exdorsuo); ~.

## E

- Élesfog** 'dens incisiva, metszőfog' Négy első éles fog (LC. 274. ctenes); Negi első elősfogh (NC. 267. ctenes).
- Éhjom** 'jejunum, éhbél' Ehiomra valo (LC. 501. iejunus); Ehiomra valo (NC. 520. iejunus). → Melich megkérdőjelezi az „ehiom” alakot és „ehom” helyetti téves alaknak tartja, ez ellen szól az, hogy NC. is „ehjom”-ot ír. Vö. még: üres bél.
- Élő állat** 'animal, élőlény' Elő állat (LC. 70. animal, 71. animals); ~ | Elő állatból valo, testi természet szerent valo eletw (LC. 70. animalis); Elő állatság (LC. 71. animalitas); —. → Az „állat” szó ezen 'élőlény' jelentése hosszú ideig fennmaradt a XVI. század után is, bizonyítja a múlt században gyakran használt állati delejesség kifejezés. Vö.: CzF. I, 1198. l. és állat, lelkes állat.
- Elő szárcsont** 'tibia, sípcsont' Lásd a következő szócikket.
- Első szárcsont** 'tibia, sípcsont' Első zar tsont (LC. 1068. tibia); Elő bar czont, alias billegető bip tatogato sip (NC. 1164. tibia).
- Ember**<sup>1</sup> 'homo' Oly vékony bársony ruha, az ki által ember teste meg latczik (LC. 208. coavestis); Olj vekonj barsonj ruha ki által embereknek teste me laczik (LC. 199. coavestis) | Ember (LC. 486. homo) — | Az mit iol ember eszébe nem vehet (LC. 511. imper-



ceptus); Az mit az ember jól ebebe né veßen (NC. 531. imperceptus) | Az kiből ember ki né hatolhat (LC. 529. ineluctabilis); ~ | Hozza ember [h. hosszú ember] (LC. 612. longurio); ~ | Halando ember (LC. 674. mortalis); Halando Ember (NC. 719. mortalis) | Eb feiw emberek (LC. 284. cynocephali); — | El törödöt ven emberek (LC. 296. defloccati senes); ~ | Hallaléló emberek (LC. 499. ichthyophagi); — | Hitvan... emberek (LC. 692. nebulones); Hitvan... ember (NC. 737. nebulones) | Keskeny vekony emberek (LC. 1116. vesculi); ~ | ... emberekből löt istenek (LC. 527. indigetes); ~ | Két embernek való szék (LC. 132. bisellium); Két embernek való hej (NC. 123. bisellium) | Eszes embernek gond viselése (LC. 279. curatoria); — | Tíz embernek való ágy (LC. 289. decaphoron); ~ | Kigyo azkinek marása utána embernek minden testéből vérfoly. Vér korsag (LC. 469. haemorrhoidis); ~ | Ioueuény embernek adott aiándék... (LC. 587. lautia); ~ | ... az megh holt embereknél a lolkek (LC. 635. manes); ~ | Szetczel, az mibe embert hordozzak, lektika (LC. 454. gestatorium); ~ | Fő modra, emberwl, nemessen (LC. 451. generose); Fő modra, nemesen (NC. 467. generose) | *Ember* alakban: Oly hely, az mellyön tolyongua sok embör ki vagy be megyön (LC. 1140. vomitoria); —.

**Ember**<sup>2</sup> 'vir, férfi' Szás [h. száz] ember (LC. 180. centumviri); Szás emberek (NC. 170. centumviri) | Ezer ember előt iáro... (LC. 188. chiliarchus); ~ | Konsulag viselt ember (LC. 247. consularis); ~ | Két ember tisztí... (LC. 345. duumvir); ~ | Erössen, ember modra... (LC. 431. fortiter); — | Ert erköltsw öreg ember (LC. 465. gravastellus); ~ | Vr, fwember, méltosagos ember (LC. 480. heros); Melto jagos ember (NC. 498. heros) | Tíz tisztbeli emberek... (LC. 290. decemviri); — | ... méltoságos emberek feleségi (LC. 480. heroides, heroina); ... ~ | ... szövetnek hordozó emberek (LC. 622. lychnuchus); ... Bövetnek tarto emberek (NC. 656. lychnuchus) | ... tizt beli emberhez való (LC. 844. praetorius); ... tizt beli eberjeghez való (NC. 911. praetorius) | Ket embernek bay viadallia (LC. 672. monomachia); Ket embernek az viadallia (NC. 712. monomachia) | Idős ember, tanito (LC. 847. presbyter); Igaz biro tanito (NC. 914. presbyter).

- Embör** alakban: Embö rwl [1], erőssen (LC. 1127. viriliter); Ferfiuj (NC. 1224. virilis) | Igen embörwl, serényön (LC. 387. exertissime); —. Lásd még: asszonyember.
- Embrio** 'embryo' Lásd: mag, magzat.
- Emlő** 'mamma' Tsets, emlő (LC. 633, mamma); czöcz, emlő (NC. 667. mamma) | → Az „emlő” szóra sokkal kevesebb adatkunk van, mint az ugyanilyen jelentésű „csecs” szóra. A gyakori használat ez utóbbit közönséges hangulati hatásúvá tette, ezért mostanra a használatból kikopott. Hasonló szóhasználatbeli változásra példa: Dornseiff, F.: Bezeichnungswandel unseres Wortschatzes. Lahr in Baden, 1955. 27, 66, 150. 1.
- Emlőcske** 'mamilla, csecsbimbő' Tsetsetke[1], emlőtske (LC. 633. mamilla); ~. Lásd még: babug, csöcsbimbó.
- Epe** 'bilis, fel' Epe (LC. 412. fel); ~ | Epes (LC. 412. felleus); ~ | Meg azok, meg epedök (LC. 21. adareo); —.
- Epevadás** 'bilis' Lásd: sár!
- Élőlény** Lásd: állat<sup>4</sup>, élő állat, lelkes állat.
- ÉR** 'vas, arteria, vena, ér, verőér, vivőér' Eer gége (LC. 99. arteria); ~ | ér (LC. 1107. vena); ~ | Lassu ér leuegés (LC. 430. formicans pulsus); — | Torokbtn [h. Torokban] valo erek LC. 167. carotides venae); ~ | Dagadot erek (LC. 1102. varices); ~ | Eres (LC. 1107. venosus); — | Dagadot eres (LC. 1102. varicosus); ~. → MBom. nyilvántart számos kifejezést az arteria megjelölésére és a vena jelentésétől való elkülönítésére. Vö. a következő szócikket.
- Érgége** ? 'artéria, verőér' Eer gége (LC. 99. arteria); ~. → Melich (Calepinus Ambrosius latin-magyar szótára 1585-ből, 366. l.) és az NySz. I, 1077. l. szerint létezett a XVI. században egy „érgége” szó, tehát megvolt az ér és a gége szavak összekapcsolt használata 'arteria' jelentésben. Szerintünk LC. adatát nem így kell olvasni: „érgége”, hanem vesszőt téve a két szó közé, így: „ér, gége”. A gége szónak tehát úgylátszik önmagában volt 'arteria' jelentése. Támogatni látszik ezt MA., ahol „Artéria = Elő ér, Pul[us nevé] Er, Gége.” Lásd még: gége.
- Értelem** 'mens' Lásd: agy.
- Érzékenység** 'sensus' Lásd a fiziológiai részben.

**Érzékenység hozó** 'sensifer' Ersekenseg hozó (LC. 968. sensifer); ~.

**Érzékenység szerző** 'sensificus' Erzekenseg zerző (LC. 968. sensificus); Erzekensjegh Börző (NC. 1054. sensificus).

**Érzékönységes** 'sensibilis, érzékeny' Erzők, erzekönsegősök (LC. 968. sensualia); —.

**Érzékszervek 'organa sensuum'** Nincs adat.

**Érző** 'sensibilis, érzékeny' Erzők, erzekönsegősök (LC. 968. sensualia); —.

**Ész 'mens'** Lásd: agy.

## F

**Faggyú** 'sebum' Faggiu (LC. 959. sebum, 975. sebum); ~ | Faggias (LC. 976. sevosus); Fadgias (NC. 1063. sevosus) | Faggiazok (LC. 976. sevo); Fadgiazok (NC. 1063. sevo) | Meg faggiazom (LC. 959. sebare); Meg faggiazas (NC. 1044. sebare). → NC. bizonytalan az írásmódban: hol „faggyu”, hol pedig „fagyu” alakot használ. LC. állandóan „faggyu”-t ír.

**Faj<sup>1</sup>** 'sexus' Azkinek az természet mind két féle fayt adot, (az az) Azzonférfi (LC. 69. androgynus); Az kinek az bive mind ketfele hajtatot (NC. 64. androgynus). Lásd még: különböztető természet, megválasztó természet.

**Faj<sup>2</sup>** 'genus' Egy nemből valo, azon faybel [h. faybol] valo (LC. 240. congener); ~ |

**Faj<sup>3</sup>** 'proles, ivadék' Fayzat, fay (LC. 455. genimen); Fayzas fay (NC. 472. genimen).

**Fajzás<sup>1</sup>** 'proles, ivadék' Lásd a fenti szócikkben.

**Fajzás<sup>2</sup>** 'generatio, nemzetség' Nemsetseg faizas (LC. 1007. stirps); ~. → Pejorativ értelemben, ill. állatra vonatkoztatva.

**Fajzás<sup>3</sup>** 'coitus, közösülés' Lásd a fiziológiai részben.

**Fajzat** 'proles, ivadék' Fayzat, fay (LC. 455. genimen); Fayzas fay (NC. 472. genimen). → Pejorativ értelemben, ill. állatra vonatkoztatva.

**Fan** Lásd: fon.

**Far** 'natis, clunis' Far (LC. 208. clunis); ~ | Seggh, far (LC.

816. podex); Segh far (NC. 881. podex) | Farotska (LC. 208. clun-  
niculus); ~. Lásd még: segg.

**Farcsik** 'os coccygis, farkcsont, farokcsont, farcsíkcson't Fartsik  
(LC. 1143. vropygium); Farczok (NC. 1231. vropygium). →  
A farcsik mellett figyelemreméltó a *farcso*k alakváltozat.

**Farcso**k Lásd az előbbi szócikkekben.

**Fark**<sup>1</sup> 'penis, hímvessző' Fark (LC. 772. penis); ~ | Mony, fark  
(LC. 1112. veretrum); ~ | Farkas auagy farku (LC. 772. penitus);  
~. Lásd még: férfi szeméremtest, mony.

**Fark**<sup>2</sup> 'cauda, fark' Lásd az állatorvostani részben.

**Farkcsont** Lásd: farcsik.

**Farok** Lásd az állatorvostani részben.

**Fehér** 'albus' Feiér (LC. 49. albus); — | Feiér, világos (LC. 157.  
candidus); — | Feier (LC. 381. exalbidus); Feier (NC. 383. exal-  
bidus) | Szép feiér, sima mint a béem [h. tém] so (LC. 381. exalu-  
minatus); — | Feiér, (auagy) el holtzinno [h. el holtzinw] (LC.  
399. extrilidus); — | Igen feier (LC. 775. percandidus); — | Há-  
lyag. item Szömfeiéri et tyukmony feiéri (LC. 49. albugo); Tik-  
monj feire (NC. 46. albumen) | Feiérötske (LC. 157. candiculus);  
— | Feiéréslöm, feiérölöm (LC. 157. candico); Feierejlem (NC.  
147. candico) | Feiereslem (LC. 1014. subalbico); Feiredem (NC.  
1109. subalbico) | Feieres (LC. 1014. subalbidus): Feires (NC.  
1109. subalbidus) | Feieres (LC. 1015. sucandidus); Fejrös  
[értsd: fejrös] (NC. 1109. subcandibus) | Feiéréség (LC. 49. al-  
bedo, albor); Feirjeg (NC. 46. albedo, albor) | Feiéréség (LC. 157.  
candor, candicantia); Feirjegh (NC. 146—147. candor, candi-  
tantia) | Feiér vagyok (LC. 49. albeo); feir vagiok (NC. 46. albeo)  
| Feiér vagyok. Tűzes vagyok (LC. 157. candeo); Feir vagiok  
(NC. 146. candeo) | Feiérre leszök (LC. 49. albesco); Feire leűlek  
(NC. 46. albesco). → LC. állandóan a *fejér* nyelvjárási változatot,  
NC. pedig következetesen a *fejir* változatot használja.

**Fej** 'caput' Az kinek feie el nehezedik (LC. 464. gravedo); ~ |  
Reá köuettekzöm, feie fölöt vagyok (LC. 508. immineo); — |  
Feie delöm feie orzó [!] vitezök (LC. 1006. stipatores); ~ | Feie  
heült (LC. 798. phanaticus); Feje hiult (NC. 861. phanaticus) |  
Feiem le haytö (LC. 243. conquinisco); ~ | Feiet veszom [értsd:  
fejét veszem] (LC. 291. decollo); ~ | Lengeteg kezkenyö, fére

[értsd: fejre] valo fátyol (LC. 545. instita); Före valo fatiol Lengetek keskeno alias zellös (NC. 572. instita) | Feietske (LC. 163. capitellum, capitulum); ~ | Feies (LC. 163. capitulatus, capitulatum); ~ | Feietlen (LC. 15. acephalus); ~ | Eb feiw emberek [értsd: ebféjú emberek] (LC. 284. cynocephali); — | Három feyw (LC. 1085. triceps); Harom Begü (NC. 1181. triceps) | Hozzu feiw, kin wló homlokú (LC. 193. cilones); ~ | Két feiw (LC. 130. biceps); Ket fejö (NC. 121. biceps) | Nagy feiw (LC. 163. capitosus); — | Eztelen zeles, feie furt kegyetlen (LC. 1116. vesanus); ~. → Látható, hogy a fej szó mai formájában csak ragozott alakokban, származékokban és összetételekben fordul elő, egyébként alanyesetben: fő, fű. Még a búzafej is: Buza fw (LC. 998. spicilegium).

**Fő** alakban: Fő vel fw. Derék summa (LC. 163. caput); — | Fő fáias (LC. 181. cephalgia); ~ | Főbe iáro vetek (LC. 163. capital); — | Főből le folio neduesseg natha (LC. 923. rheuma); ~ | Főnek meg hiulása, balyokázás (LC. 301. delirium); Főnek meg hiulása, vagi hagimaz [értsd: hagymáz] (NC. 296. delirium) | Borcza [h. orcza] as főnek első reze (LC. 982. sinciput); orcza az fwnek aljo reße (NC. 1070. sinciput) | Vö. még a fű alakhoz tartozó adatok közül: főben járó dolog, főnehezedés.

**Fű** alakban: Fő vel fw. Derék summa (LC. 163. caput); — | Bor italtul valo fw fáias, szedelgés (LC. 167. caros); Bor italtul valo főfajas (NC. 157. caros) | Fw kozmosság [h. fw kozmóság] (LC. 823. porrigo); Fw kozosagh [értsd: fejkoszosság] (NC. 888. porrigo) | Fwbe iáro dolog (LC. 163. capitalis); foben jaro dologh (NC. 153. capitalis) | Niátatul [h. Náthátul] valo nehez fwfaias, fw nehezedés (LC. 464. gravedo); Nathatul valo nehez fw = főnehezedés (NC. 483. gravedo).

**Fejkoponya** Lásd: főkoponya.

**Fekete** 'niger' Fekete (LC. 75. anthracinus); — | Homályos, fekete (LC. 109. ater); ~ | Fekete (LC. 259. coracinus); ~ | Fekete, kormos (LC. 444. furvus); — | Fekete (LC. 698. niger); ~ | Fekete (LC. 715. obniger); ~ | Igen fekete (LC. 786. perniger); — | Fekete zeg, feketes [h. feketés] (LC. 1019. subniger); Feketejegh, feketes (NC. 1114. subniger) | Feketés (LC. 535. infuscus); ~ | Feketes, fekete zinw (LC. 712. obater); ~ | Feketeség (LC.

109. atritas, atror); ~ | Feketeség (LC. 698. nigredo, nigror); ~ | Barna Fekete . . . [az első e-betű fordítva] (LC. 594. leucophaeus); ~ | Szwrke feketés barna feketezég (LC. 444. fuscus); Szürke feketes barna feketeszen (NC. 460. fuscus) | Fe szetteszin [h. feketeszin] (LC. 87. aquilus color); — | Fekete szín (LC. 121. beaticus); — | Fekete, szwrkezin (LC. 512. impluviatus color); ~ | Fekete zin (LC. 874. pulligo); ~ | Fekete, fekete zinw (LC. 712. obater); ~ | Fekete zine [h. feketeszinw] (LC. 874. pullus); — Fekete zinw (LC. 1015. subaquilus); Fekete Binö (NC. 1109. subaquilus) | Fekete tarka (LC. 1014. suasus); ~.
- Félig férfi** 'castratus, kasztrált' Félig ferfi, meg herelt (LC. 965. semimas); Félig ferfi felig herelt (NC. 1051) | Félig ferfi, herelt (LC. 966. semivir); ~.
- Feneké** 'anus, clunis, far, ülep' Nincs adat, noha e szó e korban ilyen jelentésben már használatos volt, főleg „alfenek” alakban. Vö.: NySz. I, 814.
- Fenyőmakkocsk**a 'glandula pinealis, epiphysis, tobozmirigy' Erre az Apácza-nál (1653) többször előforduló agyanatómiai fogalomra LC. és NC. nem közöl adatot.
- Férfi** 'vir' Ferfi szwuŵ aszzony (LC. 61. andrago); Ferfi Bivw aßonj (NC. 64. andrago) | Ferfi (LC. 641. mas); ~ | Ferfi ala feközöm (LC. 1025. succubo); ~ | Ferfi ala fekuó . . . (LC. 1025. succuba); ~ | Ferfiu (LC. 1127. vir); ~ | Ferfiakent, feiakent (LC. 1127. viritim); ~ | Ferfiui (LC. 641. masculinus); — | Ferfiui zwuet viselők (LC. 641. masculo); Ferfiuj Bivet vißök avagi vißelek (NC. 676. masculo) | Ferfiui (LC. 1127. virilis); ~.
- Férfiacska** Lásd a következő szócikkben.
- Férfi-gyermek** 'puer maiusculus in pubertate, pubertás korban levő' Ferticatska [h. Ferfiatska] ferfi gyermek (LC. 641.) masculus); Ferfi gyermek (NC. 676. masculus).
- Férfi szeméremtest** 'partes genitales externae masculinae' Ferfi zómeröm teste (LC. 1127. virilitas, virilia); —. Lásd még: fark<sup>1</sup>, mony, szeméremtest.
- Feszítettett** 'tensus, feszített' Ki teriesztetöt, feszitetöt . . . (LC. 548. intentus); ~. Lásd még: kifeszült, vonatott.
- Feszült** 'tensus' Lásd: kifeszült.
- Fiatal** 'iuvenis, iuvenilis' Nincs adat, lásd: ifjú.

**Fityma** 'praeputium' Nincs adat. Lásd azonban: pecsi bőre.

**Fog** 'dens' **Fog** (LC. 305. dens); ~ | **Fóg** [!] kelés, fogzás (LC. 306. dentitio); — | **Fog tsikorgato** (LC. 434. frenden s); ~ | **Az első fogak kik az neuetésbe ki latczanak** (LC. 448. gelasini); **Az első fogak kik az mevetesben ki laczanak** (NC. 464. gelasini) | **Meg töröm. Fogamat tsikorgatom** (LC. 434. frendeo); **Meg törő, alias fogá czikorgatom** (NC. 448. frendeo) | **Fogam kél, (auagy) fogzom** (LC. 306. dentio); **Fogam kel, fogazok** (NC. 299. dentio) | **Fogam tsikorgatom** (LC. 535. infrendo); ~ | **Meg harapom, meg szkasztő fogamma le taárom** [h. fogammal leharapom] (LC. 304. demordeo); —. **Fogát ki törni** (LC. 348. edentare); **Fogat ki wtnj [értsd: fogát kiütni]** (NC. 348. edentare) | **Fogas, nagy fogú** (LC. 306. dentatus); ~ | **Fogas, fogasos** (LC. 306. denticulatus); ~ | **Fogassan** (LC. 306. dentatim); ~ | **Fogatlan** (LC. 348. edentatus); ~ | **Fogatlá giermek** (NC. 559. infrendens); — | **ki tört fogu** (LC. 348. edentatus); ~ | **Fogas, nagy fogú** (LC. 306. dentatus); ~ | **Negy fogu** (LC. 882. quadridens); ~ | **Fog törő, taszito** (LC. 306. dentifrangibulum); ~ | **Fog tisztito** (LC. 306. dentificium); ~ | **Fog váio** (LC. 306. dentiscalpium); ~ | **Fog vonó** (LC. 306. dentarpaga); —. Lásd még: élesfog, hegyesfog, zápfog.

**Fogantatott forma nélkül való mag 'embryo'** Lásd külön: forma nélkül való és mag szócikkek alatt.

**Fon** 'pubes, szeméremtájék, fantájék' **Zómeröm test mellett való mohozas** (LC. 871. pubes); **Szemerē tejt mellett való mohozas, Bőr, fon** (NC. 942. pubes). → Minden bizonyval a „fon” ige családjába tartozik.

**Fonál** 'filum' **Tzérna, fonál** (LC. 419. filum); ~. → Elsősorban a takácsmesterség műszava, csak átvitt értelemben volt használatos néha anatómiai vonatkozásban.

**Forgó csont** 'os ilium, csípőcsont' **Tsipőtsont** (LC. 266. coxa, coxendix); **czipőmczont, forgo czont** (NC. 260. coxa, conexdix). → NC. itt nyilvánvalóan a csípőcsontra utal, nem pedig a forgóizületekre, vagy a forgócsigolyára, az epistropheus-ra.

**Forma**<sup>1</sup> 'forma, alak' **Abrázat, forma** (LC. 420. figura); ~ | **Forma, kép, ábrázat** (LC. 429. forma); ~ | **Kép abrazat forma** (LC. 995. species); ~ | **Az minek kerekded formaia vagyon** (LC. 283. cylindraceus); **Az kinek keregded formaja vagion** (NC. 276.

cylindraceus) | Tyuk mony form aira [!] valo (LC. 743. ovatus);  
 — | Tsöts babug gianak [!] formaira valo (LC. 752. papillatus);  
 Czöcz bimbojanak formajara valo (NC. 809. papillatus) | Tsga  
 formaira valo tormozas [h. tornyozás] (LC. 1094. turbinatio);  
 cziga modgiara valo tornjozas (NC. 1191. turbinatio) | Hal fogo  
 [formaira] tsinalt (LC. 1113. verriculatus); — | Ki formalom, for-  
 maiat el vegezöm (LC. 779. performo); ~ | Hasonlatos, egy  
 formaiú (LC. 239. conformis); ~ | Egyformaiu, egyarantualo  
 egyfele (LC. 1137. uniformis); — | Harom formaiu (LC. 1086.  
 triformis); ~ | Két formaiú (LC. 131. biformis, biformatus);  
 ~ | Mindön formaiu, mindön felé [h. mindön féle] (LC. 729.  
 omniformis); — Sok formaiu (LC. 678. multiformis); ~ | ki  
 ábrázoltatot, formáltatot (LC. 351. effectus); — | Abrazoltatot,  
 formáltatot (LC. 420. figuratus); ~ | Formáltatot abrazoltatot  
 (LC. 430. formatus); ~ | Felig formáltatot (LC. 965. semiformis);  
 ~ | Tekergös kerek formaas [!] ki özue nem zakad (LC. 999.  
 spirae); Tekergös kerekforma az ki ößve nem bakad (NC. 1090.  
 spirae).

**Forma**<sup>2</sup> 'habitus, testalkat' Allapat, forma, állas (LC. 469.  
 habitus); ~. Lásd még: alak, állapot<sup>2</sup>, állás, termet.

**Forma nélkül való** 'amorphus, alaktalan, formátlan' Foganta-  
 tot forma nélkwl valo mag (LC. 359. embryo); ~ | Rut, forma  
 ábrázat nélkwl valo (LC. 534. informis); ~ | Abrázatnélkwl valo,  
 formátlan (LC. 529. ineffigatus); Abraz nélkül valo (NC. 553.  
 ineffigatus).

Fő 'caput' Lásd: fej.

**Főkaponya** 'cranium cerebrale, agykaponya' Fő kaponya (LC.  
 153. calva); Fw kaponja (NC. 143. calva). → E szó elsősorban a  
 mai agykaponya jelentésének értelmében volt használatos, ezzel  
 szemben a zsigerkaponyának megfelelő korabeli szóról, vagy kife-  
 jezésről LC. és NC. alapján nincs tudomásunk.

Fü 'caput' Lásd: fej.

**Fül** 'auris' Fwl (LC. 116. auris); — | Fwlbe valo násfa (LC. 517.  
 inauris); ~ | Fwlebe suggok, suttogok (LC. 547. insurro); Fulebē  
 fjugok (NC. 574. insurro) | Fwlhöz tartozo (LC. 117. auricularis);  
 ~ | Fwles (LC. 117. auritus); — | Fwletlen (LC. 517. inauratus);  
 ~ (NC. 538. inauritus) | → A „fülü” származékra nincs anatómi-



ai, ill. antropológiai vonatkozású adat. | Fwl heggiel halgatom (LC. 1015. subausculto); Felheggiel halgatom (NC. 1109. subausculto) | Fwl tó mirigy, fwl meg keles [h. fwlmegkelés] (LC. 757. parotis); — | Fwl váio (LC. 117. auriscalpium); Fwlvajo (NC. 110. auriscalpium) |

*Fél* alakban: Felheggiel halgatom (NC. 1109. subausculto); Fwl heggiel halgatom (LC. 1015. subausculto).

**Fültómirigy** 'parotis' Fwl tó mirigy, fwl meg keles (LC. 757. parotis); —. → E szón tulajdonképpen nem magát a fültómirigyet értették, hanem a parotitis-t, a fültómirigygyulladást, mivel e korban a mirigy szó sohasem biológiai rendeltetésű szerv neve, hanem kórosan megduzzadt, vagy gyulladásban levő bóralatti csomót jelent.

**Fűrész szabású** 'serratus, fűrészés' Fogas, fwrez zobasu [értsd: fűrészszabású] (LC. 973. serratus); Fogas fwres Babaşu (NC. 1060. serratus).

## G

**Gané** 'faeces, bélsár' Lásd a fiziológiai részben.

**Gége**<sup>1</sup> 'larynx' Gége, torok (LC. 139. bronchus); —.

**Gége**<sup>2</sup> 'canalis, tubus, csatorna' Tsatorna. Lelőkzet véuó torok (auagy) gége (LC. 156. canalis); Czatorna (NC. 145. canalis). → Lásd még: csatorna, lelekzetvevő gége.

**Gége**<sup>3</sup> 'arteria, verőér' Eer gége (LC. 99. arteria); —. → A gége szónak, úgylátszik, önmagában volt 'arteria' jelentése. Bővebben lásd az érgége szócikkben.

**Gerinc** 'columna vertebralis, gerincoszlop' Hatagerincz (LC. 1115. vertebrae); Hata gerencz (NC. 1213. vertebrae) | Gerinczes (LC. 1115. vertebratus); gerenczes (NC. 1213. vertebratus).

*Gerenc* vagy *gerénc* alakban: Hata gerencz (NC. 1213. vertebrae); Hatagerincz (LC. 1115. vertebrae) | gerenczes (NC. 1213. vertebratus); Gerinczes (LC. 1115. vertebratus)

→ A „gerinc” szó önálló szóként való használatát NC. adata bizonyítja. Az adatok egyébként jól tükrözik a hátgerinc szó kialakulását: adatainknál a második tag már elveszítette birtokragját

(t.i. nincs adatunk a „háta gerince” változatra), de az első tag még őrzi: hátagerinc.

**Gömbölyeg** 'rotundus, gömbölyű' Gömbölig (LC. 458. globosus); Gömböliegh (NC. 475. globosus) | Gömbelig, kórek (LC. 929. rotundus); Gömbölieg kereked (NC. 1011. rotundus). Vö.: MA<sup>3</sup> „Rotundus – Gömbölyeg kerekes, kerec, kerekéd.”  
Lásd még: gömbölyű.

**Gömbölyeség** 'rotunditas, gömbölyűség' Gömbeligseg [!] kerekseg (LC. 929. rotunditas); Gömbölyjűsegh kerekjűsegh (NC. 1011. rotunditas). Lásd még: gömbölyűség.

**Gömbölyű** 'rotundus' Gömbölyű kerek (LC. 997. sphaeralis);  
–. Lásd még: hosszúgömbölyű, gömbölyeg.

**Gömbölyűség** 'rotunditas' Gömbeligseg [!] kerekseg (LC. 929. rotunditas); Gömbölyjűsegh kerekjűsegh (NC. 1011. rotunditas).  
Lásd még: gömbölyeség.

**Görbe**<sup>1</sup> 'inclinus, hajlott' A szó ilyen jelentésére nincs adatunk. E korban a mai görbe szó jelentését a horgas, a horgadt, a hajlott, valamint a meredek szavakkal fejezték ki. Az adatokat lásd ezeknél.

**Görbe**<sup>2</sup>, gibbus, púpos' Lásd a patológiai részben.

**Görbedt** 'inclinus, hajlott' Lásd: horgas, horgadt, hajlott, meredek.

**Görbült** 'inclinus, hajlott' Lásd: horgas, horgadt, hajlott, meredek.

**Gulács** 'calvus, kopasz, tar' Kopaz, gulacz, szór nékwl valo (LC. 307. depiles); Kopaß börnelkül valo (NC. 301. depiles). → NC. elhagyja a „gulács” megfelelést, mint számára ismeretlent.

**Gyengebél** 'intestinum tenue, vékonybél' Vékony gyenge bét [h. gyenge bél] (LC. 575. lactes); –.

**Gyermek** 'puer' Gyermek (LC. 872. puer); ~ | Kitsin gyermek ... (LC. 878. pusio); ~ | Enekes gyermekek ... (LC. 1040. symphoniaci); Az ky gyermeket vezthet, ... (LC. 7. abortivus); ~ | Giermekke [értsd: gyermekké] lezek (LC. 915. repuerasco); ~ | Az mely gyermekkel természet ellen élnek ... (LC. 193. cinaedus); ~ | ... gyer mekeskődni (LC. 13. accisso); ... giermekeskedni (NC. 14. accisso) | Gyermekeskedőm (LC. 530. ineptio); Giermekeskedem (NC. 554. ineptio) | ... gyermekeskedés

(LC. 530. ineptia et ineptitudo); ~ | Gyermeki (LC. 531. infantile, 873. puerilis); ~ → Metaforikus értelemben: Gyermekiwdő (LC. 38. aetatula); Giermeki idő (NC. 36. aetatula) | Gyermekwl (LC. 873. puerlitter); Giermekul (NC. 944. pueriliter) | Gyermeketske (LC. 873. puerulus, puellus): ~ | Kitsin gyermek gyermeketske (LC. 878. pusio); ~ | Gyermekseg (LC. 873. puerilitas, pueritia); ~ | Tsótsómó gyermek (LC. 531. infans); czeçz Bopo giermek (NC. 555. infans) | Tsótsómó gyermekseg (LC. 531. infantia); —. Ferficatska [h. Ferfiatska] ferfi gyermek (LC. 641. masculus); Ferfi giermek (NC. 676. masculus) | Gyermek el veztés (LC. 7. abortio); ~ | Gyermek tanito zolga, gyermek tanito mester (LC. 745. paedagogus); ~ | Az kettős gyermekek közzwl az ki meg el (LC. 1140. vopiscus); Az kettős gyermekek közzul az ki megh ell (NC. 1230. vopiscus) | ... sodomai gyermek (LC. 193. cinaedus); ~ | ... veztót gyermek (LC. 7. abortivus); ~ |

**Gyermök** alakban: Kitsin gyermek (LC. 877. pupus); kiczin gyermek (NC. 949. pupus) | Zolghaz gyer mőkök haza [értsd: szolgaház, gyermekök háza] (LC. 745. paedagogium); szolga haz, giermek haza (NC. 801. paedagogium) | Gyermökded (LC. 309. depuber); Giermekded (NC. 303. depuber) | Sodomai gyrmökötske [h. gyermekötske] (LC. 193. cinaedulus); Sodomaj giermekeczke (NC. 185. cinaedicus) | Gyermök gauéual be kenek [h. Gyermökganéual be kenek] (LC. 142. bulbito); ~ | Gyermök játék ... (LC. 269. crepundia); Giermek játék (NC. 262. crepundia) | Gyermök szarral bé. këni (LC. 507. imbulbitare); Giermekjarral be kenni (NC. 526. imbulbitare) | Gyermök szeretó (LC. 358. emasculator) —. → A fiúgyermek, leánygyermek kifejezésekre nincs adat. Ő-zó alakot csak LC.-ben találunk. A „gyerek, gyerök” változatra sem LC.-ben, sem NC.-ben nincs adat. Vö. még: férfigyermek.

**Gyermektartó lantorna** 'secundae, secundinae, magzatburok, méhlepény + magzatburok' Giermek tarto lantorna, hartika [h. hartyika] (LC. 961. secundae); Giermektarto lantorna hartia. (NC. 1046. a két hasáb közé beírva).

**Gyomor** 'ventriculus' Nierrség, mikor az gyomor nem emeszt (LC. 272. cruditas); Nierfseg mikor az gyomor emest (NC. 265.

cruditas) | Gyomor (LC. 1008. stomachus); ~ | Giomor (LC. 1110. ventriculus); ~ | → A gyomros származékra nincs adat. | Gyenge gyomrú (LC. 145. cacostomachos); genge giomor (NC. 135. cacostomachos) | Gyomor fáias (LC. 165. cardiognus); ~ | Gonoz es nehezen valo gyomor főzés (auagy) gyomorgás [h. gyomorrágás] (LC. 346. dyspepsia); Gonoß es nehezen valo giomor (NC. 345. dyspepsia).

**Gyomorszáj** 'cardia' Nincs adat. Vö. a böndő szócikkben levő jegyzetet.

**Gyűrű** 'anulus' Anatómiai vonatkozású használatára nincs adat.

## H

**Haj**<sup>1</sup> 'capillus' Hay, szakál el hullás, kopás, ollotság (LC. 56. alopecia); Haj, Bakal, koppadas, el hullas (NC. 52. alopecia) | Bé font hay, kítában szorítot hay (LC. 137. bostrychus); — | ósz hay (LC. 160. cani); — | Hay (LC. 160. capillus); ~ | Hay szabásu (LC. 161. capillaceus); — | Hay (LC. 161. capillamenta); — | Szömrre le fuggő wstök, homlokon alá fuggő fwrt hay (LC. 162. capronae); Szörön [értsd: szőrösen] le fuggő wßtök, Homlokon ala fuggo haj (NC. 152. capronae) meg fodorítot hay (LC. 201. cirri); ~ | Etsellőt hay, be fout [h. font] hay (LC. 219. coma); ~ | Hay ékesto azzony népek (LC. 225. comotriae); Haj ekejsito aßzoni allatok (NC. 217. comotriae) | Hay ékesítő szerszám (LC. 225. comotriion); ~ | Háy [valószínűleg íráshiba] (LC. 270. crines); haj (NC. 263. crines) | Hayamat szépegetöm, ékösítőm (LC. 225. como); Hajamat Bepengetē Ekejsitom (NC. 217. como) | Háyhoz valo [valószínűleg íráshiba] (LC. 270. crinalis); Haj hoz valo (NC. 263. crinalis) | wstökös haias (LC. 15. acersecomes); Űßtökös [olv. üsztökös] hajas (NC. 16. acersecomes) | Haias (LC. 161. capillatus); — | wstökös, haias (LC. 219. comatus); wßtökös (NC. 210. comans) | Haias, hay viselő (LC. 270. criniger); ~ | Arany haiú (LC. 117. auricomus, 192. chrysocomus); Bé font haiú, fodorítot haiu (LC. 194. cincinnatus); — | Fodorítot haiuk [értsd: hajúak] (LC. 195. ciniflones); Fodorito hajak [valószínűleg íráshiba] (NC. 186. ciniflones) | Bé font haiu (LC. 201. cirratus);

~ | Kemény haiuk [értsd: hajúak] (LC. 484. hircipili); ~ | Wstökösötske, haiasotska (LC. 219. comatulus); wstököcske [olv.: üstököcske] (NC. 210. comatulus) | Meg haiasitom (LC. 161. capillo); — | Meg haiasodni (LC. 270. crinire); Meg hajajulni (NC. 294. crinire) | Arua leány hay (LC. 23. adiantum, 161. capillus veneris); Arva leanj haja (NC. 23. adiantum, 150. capillus veneris), | Szömre le fwggó wstök, homlokon alá fwggó fwrt hay (LC. 162. capronae); szörön [értsd: szörösen] le fwggó wstök, Homlokon ala fuggo haj (NC. 152. capronae) → „Hajfür”-re nincs adat, de „fürthaj”-ra van! | Hay fodorító vas (LC. 150. calamister); ~ | Hay szabásu (LC. 161. capillaceus); ~ | Hay valasztas Viadal. Veszedelöm (LC. 329. discrimen); külömbözes (NC. 325. discrimen) | Hay választo tő [értsd: hajválasztó tű], fwsw (LC. 329. discriminale); Haj feßő megvalasztó (NC. 325. discriminale) | Hay valasztó ószer szam [értsd: hajválasztó tűszerzám] (LC. 329. discerniculum); Haj valasztó Ber[sam] (NC. 325. discerniculum) | Haias, hay viselő (LC. 270. criniger); ~ → Gyakran szerepel állatanatómiai értelemben a mai héj szó jelentésében. Lásd az állatorvostani részben.

**Hajlás** 'flexura, curvatura' A kar és kéz közt valo haylás . . . (LC. 1:38. brachiale); Az kar es kez között valo hajtás (NC. 129. brachiale) | Haylás (LC. 520. inclinatio); — Haylás (LC. 893. sinus); kebel, item haytas. (NC. 1072. sinus). Lásd még: hajlék, hajtás, horgasság, meghajlás, meghorgasztás, meredekség.

**Hajlat** 'flexura, curvatura' Lásd: Hajlás, hajlék, hajtás.

**Hajlék** 'sinus, hajlat' Erez, haylek (LC. 840. praestega); Erösz hajlek (NC. 907. praestega) | Agyek hayléka (LC. 536. inguina); ~. Lásd még: hajlás, hajtás.

**Hajló** 'flexus' Hayló (LC. 423. flexilis); ~.

**Hajlott** 'curvatus, flexus' Horgas, haylot (LC. 97. arquatus); Horgat hajlot (NC. 92. arquatus) | Alá haylot, meredök (LC. 315. devexus); ~ | El nem haylot (LC. 525. indeflexus); ~ | El hailott (LC. 851. proclinatus); ~ | Meg haylot, horgas (LC. 156. camurus); ~ | Meghaylot, meredök (LC. 291. declivis); Meg hajlot meredek (NC. 284. declivis) | Zeles [értsd: széles], meg haylot (LC. 751). pandus); ~ | Vizza hailot (LC. 905. refugus); ~. Lásd még: hajtott, horgas, meredek.

**Hajtás** 'flexura, hajlat' A kar és kéz közt való haylas . . . (LC. 138. branchiale); Az kar es kez között való hajtas (NC. 129. branchiale) | Haylas (LC. 893. sinus); kebel, item haytas (NC. 1072. sinus). → Érdekes, hogy a ma használatos hajlat szóra nincs adat; ennek megfelelője LC.-nél: hajlás, hajlék; NC.-nél: hajlék, hajtás. Elképzelhető, hogy volt e körban „könyök hajtása, térd hajtása, nyak hajtása”, stb. ill. „könyök hajléka, térd hajléka, nyak hajléka”, stb. Ezek közül azonban adatot csak a „térdhajtás”-ra találtunk.

**Hajtott** 'curvatus, flexus, hajlott' Horgas, haytot (LC. 533. inflexus); horgas hajlot (NC. 558. inflexus). Lásd még: hajlott, horgas, meredek.

Halánték 'tempora' Lásd: vakszem.

**Hályag**<sup>1</sup> 'slera, inhártya' Hályag. item Szõmfeiéri et tyukmony feiéri (LC. 49. albugo); —.

Hályag<sup>2</sup> 'glaukoma, katarakta' Lásd a patológiai részben.

Hályog Lásd: hályag.

**Hártya** 'membrana' Lantorna, hartya (LC. 650. membrana); ~ | Giermek tarto lantorna hartia (NC. 1046. a két hasáb közé írva) | Lantornához, auag hartyahoz hasonlatos (LC. 650. membranaceus) ~ | Lantonatska [!], hartyatska (LC. 650. membranula); ~. Lásd még: ágyékhártya, közhártya, lantorna.

**Hártyika** 'secundae, secundinae, magzatburok, magzatburok + méhlepény' Giermek tarto lantorna, hartika [h. hartyika] (LC. 961. secundae); Giermek tarto lantorna hartia (NC. 1046. a két hasáb közé írva).

**Has**<sup>1</sup> 'abdomen, ventriculus' Has, auagy potrok (LC. 3. abdomen); — | Has (LC. 57. alvus, 1110. venter); ~ | Has be fedõ ruha (LC. 1110. ventrale); Has be fõdõ ruha (NC. 1207. ventrale) | Has fáio, az kinek az hasa megyõn (LC. 57. alvinus); Has fajok (NC. 54. alvini) | Nehezkes, hasáz [h. hasas] (LC. 833. praegnans); Nezekfjwles hařařsagh (NC. 901. praegnans) | Hasas, potrohos (LC. 1110. ventriosus); ~ | Nehezkeswles hasassag (LC. 833. praegnatio); lásd feljebb! | Elõ hasu (LC. 848. primipara); Elřõ hařu (NC. 916. primiparae) | Has faias (LC. 1011. strophos); ~ | Has fáio, . . . (LC. 57. alvinus); Has fajok [értsd: hasfájók] (NC. 54. alvini) | Has folyás (LC. 602. lienteria); ~ |

- Has ménes [h. Has menés] (LC. 318. diarrhoea); ~ | Has tekerés, bél fáias (LC. 190. chordapsus); ~.
- Has<sup>2</sup>** 'uterus, anyaméh' Has, meh (LC. 1145. uter); Meh Has (NC. 1232. uter) | Terhes, hasas tölgyelő (LC. 428. foetus); Terhes, hałas, tölgies (NC. 440. foetus) | Hasas, fias (LC. 428. foetus); Hałas fias tölges (NC. 440. foetus) | Hasas aszszonépek kéuánsága (LC. 202. citta); Hałas aßőj kivanşaga (NC. 193. citta) | Hasatska, vehetske [h. mehetske] (LC. 1145. uterculus); Hasaczka Tömlöczke Meheccke (NC. 1232. uterculus) | Terheség, hasasság (LC. 465. graviditas); ~ | Meg hasasitom, terhésítöm . . . (LC. 465. gravido); ~.
- Hát** 'dorsum' Hát (LC. 341. dorsum); ~ | Hat (LC. 1056. tergum); Hat, alias bör, alias Paijs, quonia şcuario tegi solent [=amilyent a testörök hordani szoktak] (NC. 1155. tergum) | Hátát le töröm, derekái[!] le szegöm (LC. 386. exdorso); ~ | Vtannom, Hat mege (LC. 820. pone); Utanna hatmege (NC. 885. pone) | Hat mege (LC. 921. retrorsus); Hatmege (NC. 1002. retrorsus) |
- Hátahatáros** 'ingens, hatalmas' Hátahatáros (LC. 73. anormis); —. Lásd még a következő szócikket.
- Hatalmas** 'ingens' Igen hatalmas, vastag (LC. 844. praevalidus); ~. → A „hatalmas” szó jelentése e korban csak ritkán vonatkozott térfogatra, kiterjedésre, főleg 'hatalommal bíró, hatalommal rendelkező' értelemben volt használatos. Vö.: hátahatáros.
- Hátgerinc** 'columna vertebralis, gerincoszlop' Lásd: gerinc.
- Hegy** 'cuspis' Tető, vég, hegy (LC. 262. coronis); ~ | Valaminek azéli, hegi (LC. 281. cuspis); ~ | Fwl heggiel halgatom (LC. 1015. subausculto); Felheggiel [olv. valószínűleg: filheggyel] halgatom (NC. 1109. subausculto) | Eles, hegyős (LC. 281. cuspidatus); Eles, hegies (NC. 275. cuspidatus) | Hegyösség, Elösség . . . (LC. 20. acumen); hegieşseg eleşsegh (NC. 19. acumen).
- Hegyesfog** 'dens angularis, szemfog' Hegyős foguk [h. Hegyős fogak] (LC. 284. cynodontes); ~. → MA<sup>3</sup> ugyanerre a fogalomra az „ebfog” szót is közli.
- Héj** 'cortex, kéreg' Hey (auagy) hay (LC. 264. cortex); ~ | Szóm héa, szóm szór (LC. 194. cilium); Szem haja (NC. 184. cilium) | Szóm heia (LC. 450. gena); ~ | Fölső szóm heianak föl sugo-

rodása (LC. 579. lagophthalmos); feljő jē hajanak fel jügorodaja (NC. 609. lagophthalmos) | Haias, héias (LC. 264. corticosus, 264. corticatus); — | Haiatska, héatska (LC. 264. corticula); Heaczka (NC. 258. corticula).

*Haj* alakban: Szem haja (NC. 184. cilium); Szóm heá, szóm szór (LC. 194. cilium) | feljő jē hajanak fel jügorodaja (NC. 609. lagophthalmos); Fölső szóm heíanak föl jügorodása (LC. 579. lagophthalmos).

**Here** 'testis' → Magára az alapszóra nincs adat, csak származé-  
kaira: Herélés (LC. 170. castratio, 170. castratura, 377. eviratio);  
~ | Herélők, meg herélöm (LC. 170. castro); ~ | Meg herélöm  
(LC. 358. emasculo, 377. eviro, eunuchizo, eunucho); Megh he-  
relem (NC. 359. emasculo) | Heréltek (LC. 81. apocopi); — |  
Felig ferfi, herelt (LC. 966. semivir); ~ | Herelt (LC. 995. spado);  
~ | Felig ferfi, meg herelt (LC. 965. semimas); felig ferfi felig  
herelt (NC. 1051. semimas) | Hereltetet (LC. 377. eviratus); — |  
Herelt basa (LC. 377. eunuchus); Herelt BaJa (NC. 381. eunu-  
chus). → NC. szerint a basa szónak önmagában is volt 'herélt' je-  
lentése.

**Hím** 'masculus, hímnemű' E szóra nincs adat, vö.: férfi.

**Hímnemű** 'masculus' Vö.: férfi.

**Hím vessző** 'penis' Nincs adat. Vö.: fark, mony, férfi szemérem-  
test.

**Hólyag** 'vescia urinaria, húgyhólyag' Hoiag (LC. 1117. vesica);  
~ | Hoiagbau [h. Hoiagban] valo kó termés (LC. 609. lithiasis);  
~ | Hoiagotska (LC. 1117. vesicula); ~.

**Homlok** 'frons' Homlok (LC. 436. frons); — | Az homlokomat  
meg komoritom (LC. 160. capero); — | Szómre le fuggó wstók,  
homlokon alá fuggó fwrt hay (LC. 162. capronae); szörön [értsd:  
szörösen] le fuggó wstók, Homlokon ala fuggo haj (NC. 152.  
capronae) | Homlokós[!] (LC. 436. frontatus); Homlokos (NC.  
450. frontatus) | Horgas homlokú (LC. 281. curvifrons); -- | Két  
homloku (LC. 131. bifrons); ~ | Hozzu feiw, kin wló homlokú  
(LC. 194. cilones); ~ | Széles [h. széles] homloku (LC. 436.  
fronto); —.

**Homorú** 'concau' Lásd a „meredek<sup>1</sup>” szócikkben: mind két felé  
meredők.



**Hónalja** 'axilla' Szárny. Kón allya [h. Hón allya]. Had, sereg szárnya (LC. 47. ala); szarnj, holnaallia az Embernek (NC. 49. ala) | Hón allya (LC. 119. axilla); Honallia (NC. 113. axilla) | Honya aly ala valo (LC. 1014. subalaris); Honalj alat valo (NC. 1109. subalaris). Lásd még: térdhónalj.

**Horgas**<sup>1</sup> 'curvatus, flexus, inclinus, görbült, hajlott, sarlóalakú' Horgas (LC. 29. aduncus); ~ | Horgas, haylot (LC. 97. arquatus); Horgat hajlot (NC. 92. arquatus) | Meg haylot, horgas (LC. 156. camurus); ~ | Horgas (LC. 280. curvus); ~ | Kasza formáiu, horgas (LC. 406. falcatus); ~ | Horgas (LC. 524. incurvus); ~ | Horgas. Gonoz (LC. 846. pravus); ~ | Horgas, zelles (LC. 912. repandus); Horgas Beles (NC. 992. repandus) | Horgas, keresztvíl valo (LC. 1081. transversus); Horgas köröstül valo (NC. 1178. transversus) | kobeles [!], horgasos (LC. 983. sinuosus); kebeles horgas (NC. 1072. sinuosus) | Horgasság (LC. 280. curvatura, curvamen); ~ | Kerengő, horgassag (LC. 423. flexio); — | Horgassag. Gonosság (LC. 846. pravitas) ~.

**Horgas**<sup>2</sup> 'contortus, csavarodott, csavart, tekeredett' Horgas, tekergős (LC. 543. insinuatus, 605. limus); ~ | Horgason, tsauaritua, tekergetue (LC. 253. contorte); Horgajã tekergetve (NC. 247. contorte) | Tekerkössen, horgassan, homalyosan (LC. 983. sinuose); —. Lásd még: horgas borgas, tekergős.

**Horgas**<sup>3</sup> 'obliquus, ferde' Horgas (LC. 714. obliquus, 720. obuncus); ~ | Horgassag (LC. 714. obliquitas); —.

**Horgas borgas** 'contortus, csavarodott, csavart, tekeredett' Horgas borgas, tekergős (LC. 423. flexuosus); ~. Lásd még: horgas<sup>2</sup>.

Horgas homlokú Lásd: homlok.

**Horgas in** 'tendo calcaneus, Achilles in' Terd hon allia, horgas in (LC. 822. poples); Terd hajtás horgas inj (NC. 886. poples) *Horgat in* alakban: Az okenlã [h. oktalan] állapotoknak utolsó ki horgat ina (LC. 1026. suffrago); Az oktalã állatnak utolsó kihorgat ina (NC. 1123. suffrago). → Ma a térdhajlat és az Achilles-in semmiképpen sem színönímák, a fenti adat szerint azonban a XVI. században a „poples” szó még mindkettőt jelentette. Lásd még: in, térdhajlat, térdhónalj.

Horgas lábú Lásd: láb.

Horgas orrú Lásd: orr.

Horgat in Lásd a „horgas in” szócikkben és az állatorvostani részben.

**Hosszú** 'longus' Tíz tenyéрни hozzá [olv. hosszú] (LC. 289. decadorus); Tíz terenni hoβu [?] (NC. 281. decadorus) | Hozza [h. hozzá] ember (LC. 612. longurio); ~ | Hozzu (LC. 714. oblongus); ~ | Igen hozzá (LC. 784. perlongus, 835. praelongus); Igenhoβan (NC. 846. perlonge) → Feltűnő az igen és a hosszan szó egybeírása! | Magass hozzá (LC. 851. procerus); Magas (NC. 919. procerus) | Hozzu zelles bó (LC. 857. prolixus); Hoβu Beles bŵ (NC. 927. prolixus) | Hozzuság (LC. 612. longitudo); ~ | Hozzuság (LC. 858. prolixitas); — | Hozzu feiw, [olv. hosszú fejű] kin wlo homloku (LC. 194. cilones); ~ | Hozzu lábú (LC. 612. longipes); ~.

**Hosszúgömbölyű** 'ovalis, hosszukásan kerekded, tojásdad' Hozzu sgömbölym [h. hozzá gömbölyw?] (LC. 1056. teres); ~.

Húgycső 'urethra' Nincs adat.

Húgyhólyag 'vescia urinaria' Lásd: hólyag.

**Hurka** 'intestinum, bél' Kolika hurkabeli (LC. 217. colicus); Kolica hurkabeli (NC. 208. colicus) | öreg hurka azkiben a kólíka kezdetik (LC. 217. colon); Eöreg hurka az kiben kolika kezdetik (NC. 208. colon) | Seguég hurka (LC. 612. longano); Segh vegh hurka (NC. 644. longano). → A 'bél' jelentésű „hurka” szót ebben az időben már mind jobban kiszorítja a használatból az ekkor már igen elterjedt „bél” szó. Lásd még: bél, belső részek, öregbél, vékonybél.

**Hús** 'caro' Hus (LC. 166. caro); -- | Itus [h. hus] és bőr között való. Viz korság (LC. 550. intercus); Hus bőr között való. Vizkorjagh (NC. 578. intercus) | Husos, husból való (LC. 166. carneus); — | Hushoz való (LC. 166. carnarius); ~ | Husságo [h. husrágo] hussal élő (LC. 167. carnivorus); Hus rago (NC. 156. carnivorus) | Husotska (LC. 167. caruncula); ~ | Husos (LC. 166. carneus, 167. carnosus, carnulentus); ~ | Husos, inas (LC. 576. lacertosus); | Husos kar (LC. 576. lacertus); ~ | Husosság (LC. 167. carnositas); —. → A lacertus és lacertosus megfelelőinél, az utolsóelőtti két adatnál, a húsos szót esetleg izmos-sal helyettesíthetjük a mai értelemmel megfelelően.

**Húsos ín** 'musculus, izom' Husos in (LC. 682. musculi); Egerczke alias huřos (NC. 725. musculus) | Husos in, Item az almanak hia es magua közöt valo husa (LC. 875. pulpa); Huřos item az almanak heja es magva (NC. 946. pulpa) | Husos in (LC. 1075. tori); Agi, alias huřos Iny (NC. 1171. torus) | Husos inas (LC. 682. musculosus); Huřos, Inas (NC. 725. musculosus) | Susos [h. husos] inas vastag inas (LC. 682. torosus); —. → Látható, hogy NC. a „húsos ín” kifejezést nem ismerte és mindenütt lerövidítette „húsos”-ra; egyszer, „húsos ín”-nak értelmezve, teljesen félreértette. A mai izom szavunknak megfelelő húsos ín kifejezés nem volt tehát egész Magyarországon egységesen elterjedve ekkoriban.

**Hüvelyk ujj** 'hallux, öreg ujj, láb-nagyujj' Lásd: ujj.

## I

**Ideg** 'nervus' Lásd: ín.

**Idős** 'annosus, vetus, agg, koros, vén' Ag, wdős (LC. 73. annosus); Idős Regy Agh (NC. 68. annosus) | Sok ideiw, idős, regy (LC. 818. polychronius); ~ | Idős ember, tanito (LC. 847. presbyter); Igaz biro tanito (NC. 914. presbyter) | Hozz [!] elet, wdőség (LC. 612. longaevitas); Hořu elet időřeg (NC. 645. longaevitas).

**Üdős** alakban: Ag, vén, wdős (LC. 73. annilis); — | Ag, wdős (LC. 73. annosus); Idős Regy Agh (NC. 68. annosus) | wdős, élemedet (LC. 462. grandaevus); wdős (NC. 479. grandaevus) | Vénseg, wdőség, eldemódót [h. élemedét] wdó (LC. 571. grandaevitas); Venřegh elemeteřegh (NC. 479. grandaevitas) | Hozz [!] elet, wdőség (LC. 612. longaevitas); Hořu elet időřeg (NC. 645. longaevitas).

**Ifjú** 'adolescens' Ifiu fiatska (LC. 26. adolescens); Iffiu Iffiaczka (NC. 26. adolescens) | Fól serdült ifiú (LC. 365. ephebus); Fel řordult [olv. sördült] iffiu (NC. 367. ephebus) | Ifiusag (LC. 26. adolescentia); Iffiusagh (NC. 26. adolescentia) | Ifiúság (LC. 365. ephebia); Iffiuřagh (NC. 367–68. ephebia) | Ki mohozo wdó if visag [h. ifiusag] (LC. 871. pubertas) Ki mohozo idő iffiuřagh (NC. 942. pubertas).

*Iffjú* alakban: Ifiu fiatska (LC. 26. adolescens); Iffiu iffiaczka (NC. 26. adolescens); | Fól serdült ifiú (LC. 365. ephebus) Fel [ordult [h. sördült] iffiu (NC. 367. ephebus) | Szakállatlan iffiu (LC. 514. impubescens); Szakaltalā iffiu (NC. 535. impubescens) | Szakálatlan iffiu (LC. 559. investis); ~ | Iffiu (LC. 572. iuvenis); ~ | Ki mohozot iffiu (LC. 1117. vesticeps); ~ | Iffiak egességeiert valo iátek (LC. 572. iuvenalia); Iffiak ege[segere[!]] valo jatek (NC. 602. iuvenalia) | Iffiu, iffiuhoz valo (LC. 572. iuvenilis, iuvenalis); ~ | Szakállatlan iffiatska (LC. 514. impubes); Szakaltalan iffiaczka (NC. 535. impubes) | Iffiuság (LC. 572. iuvenilitas, 573. iuventus, iuventa); Iffiuşagh (NC. 602. iuvenilitas, stb.) | Ifiusag (LC. 26. adolescentia); Iffiusagh (NC. 26. adolescentia) | Ifiuság (NC. 365. ephebia); Iffiuşagh (NC. 367–68. ephebia) | Ki mohozo wdö if visag [h. ifiusag] (LC. 871. pubertas); Ki mohozo idö iffiuşagh (NC. 942. pubertas) | Iffiu képpen, iffiu módra (LC. 572. iuveniliter); ~ | Vakmeröwl, magagondolatlanul, iffiu modra valamit mondani, tselekedni (LC. 573. iuvenari); —. → Látható, hogy a serdülőkor és az ifjúkor közötti különbségtétel még nem alakult ki e korban.

**Ikra** 'glandula, csomó' Ikrás hús, torka alat valohús (LC. 457. glandula); ~ | Makkos, ikrás (LC. 457. glandulosus); —. → Főleg az állatorvostanban lehetett használatos. Lásd még: lábikra.

**Ín** 'nervus, ideg; tendo, ín' In (LC. 696. nervus); — | El áiult, ina szakat, megesöt (LC. 696. nervicus); ~ | Inbol valo (LC. 696. nerviceus); ~ | Inatska (LC. 696. nervulus); — | Husos, inas (LC. 576. lacertosus); ~ | Inas (LC. 696. nervosus); ~ | Inassag (LC. 696. nervositas); ~ | Görzczös, meg vont inu (LC. 995. spasticus); Görzczös meg rot inu (NC. 1089. spastici) | In faio (LC. 696. nervicus) ~. → Látható, hogy e korban még nem tudtak nyelviileg különbséget tenni 'ín' és 'ideg' jelentések között.

**Íny<sup>1</sup>** 'gingiva, fogíny' Iny (LC. 455. gingiva); Enij [olv.: enyj] (NC. 472. gingiva).

**Íny<sup>2</sup>** 'palatum, szájpad, szájpadlás' Iny (LC. 747. palatum); Inij [olv. inyj] (NC. 803. palatum).

**Íz<sup>1</sup>** 'articulatio, ízület' Iz (LC. 100. articulus); ~ | Izes (LC. 100. articulatus); ~ | Bótkö, izés (LC. 450. geniculatus); Bótkös izes (NC. 466. geniculatus) | Izi, izbeli (LC. 100. articularis,

articularius); — | Bőtkónként izenként (LC. 450. geniculatim); ~.

**Íz<sup>2</sup>** 'phalanx, ujjperc' Az vyoknak az izei (LC. 237. condylus); Az uyoknak izej [olv. izei] (NC. 230. condylus). → E korban „condylus” egészen mást jelentett, mint a mai anatómiai nomenclatúrában.

**Íz<sup>3</sup>** 'segmentum membri, a végtagok egyes részei' Tagiz (LC. 100. artus); Tagh iz (NC. 94. artus).

**Izom** 'musculus' E szóra nincs adat! Az első adatot e szóra 1620-ból közli az NySz., ennél az adatnál is csak a szóalak: izom, a jelentés még nem anatómiai vonatkozású, hanem, a hegyek izmaira vonatkozván, geomorgológiai értelmű. Lásd még: húsos in.

**Ízület** 'articulatio' Lásd: íz<sup>1</sup>.

## J

**Jobbkéz** 'manus dexter' Lásd kéz.

**Joh<sup>1</sup>** 'regio gastrointestinalis, gyomor-bél tájék' E korábban meg levő szó e korra már elavultá vált. Nincs rá adatunk. Vö.: éhjom-

**Joh<sup>2</sup>** 'cor, szív' E szó, a fentihez hasonlóan, e korban már elavultá vált. Nincs rá adat.

**Joh<sup>3</sup>** 'animus, adfectus, mens, lélek, kedély, szellem' Nincs anatómiai vonatkozása e jelentésnek, mellyel a joh szó, az anatómiai vonatkozású jelentések mellett szintén rendelkezett. Erre a nem-anatómiai vonatkozású jelentésre sincs adat.

## K

**Kacsiba** Lásd a patológiai részben, valamint itt a láb szócikkben.

**Kamara** 'camera, kamra' A rendelkezésre álló számos adat egyike sem bizonyítja határozottan az anatómiai értelmű használatot.

**Kar** 'brachium' Kar (LC. 138. brachium); — | Az kar és kéz közt való haylás. Kar ékessege (LC. 138. brachiale); Az kar.

es kez közöt valo hajtás (NC. 129. brachiale) | Könyék, kar (LC. 274. cubitus); könjök kar (NC. 267. cubitus) | Kar singni (LC. 274. cubitalis); ~ | Husos kar (LC. 576. lacertus); ~ | Két singini[!], két karni [h. karnyi] (LC. 130. bicubitalis); Ket [ingni ket bardnj [olv. két bárdnyi] (NC. 122. bicubitalis) | Karotska (LC. 138. brachiolum); ~.

Kasza formájú 'falcatus' Lásd: horgas.

Kebel<sup>1</sup> 'gremium' Nincs anatómiai vonatkozása.

Kebel<sup>2</sup> 'flexura, hajlat; sinus, öböl, bemélyedés' Kebel (LC. 983. sinus); kebel, item haytas (NC. 1072. sinus) | Bw, hasadékos, kebeles, peremős (LC. 576. lacinosus); — | Kobeles [h. kebeles] horgasos (LC. 893. sinuosus); kebeles horgas (NC. 1072. sinuosus) | . . . kebe lesse tozóm [olv. kebellesé töszöm] (LC. 983. sinuo); . . . 'kebele]se teßem (NC. 1072. sinuo). Lásd még: hajlott, horgas.

Kék 'caeruleus' Kék, eeg színw (LC. 149. caeruleus, caeruleus); ~ | Kék, ecgszínw [értsd: égszínű] (LC. 457. glaucus); ~ | Kék színw (LC. 457. glaucinus); — | Kek zinw (LC. 1015. subcaeruleus, 1018. sublividus); ~ | Matska szóm szín auagy kékes (LC. 149. caesius color); ~ | Kékes (LC. 609. lividus); ~ | Kékes szabásu (LC. 609. lividulus); ~ | Kekség, on szín (LC. 609. livor); Kekßin on ßin (NC. 641. livor).

Kerek 'rotundus' Keröngös, kerek (LC. 201. circularis); — | Fel kerek (LC. 965. semicircularis); — | Gömbölyw kerek (LC. 997. sphaeralis); — | Tekergös kerek forma as[!] ki özue nem zakad (LC. 999. spirae); ~ |

Kereg alakban: Kereg (LC. 736. orbiculatus); kerek (NC. 791. orbiculatus) | Felig kereg (LC. 965. semicirculus); feligkerek (NC. 1050. semicirculus).

Körek alakban: Gombelig[!], körek (LC. 929. rotundus); Gömbölieg kerekded (NC. 1011. rotundus).

Kerekded 'rotundus' Kerekded [!], az mi el hömpölyödik (LC. 282. cylindrus); ~ | Az minek kerekded formaia vagyon (LC. 283. cylindraceus); Az kinek keregded formaja vagion (NC. 276. cylindraceus) | Kerekded [!] (LC. 362. encyclos); — | Kerekded (LC. 736. orbicus); ~. → Keregded pusztán ortográfiai, nem pedig hangalaki változat. Lásd még az előző szócikkben: Gömbölieg

- kerekded (NC. 1011. rotundus); Gombelig [!], kórek (LC. 929. rotundus).
- Kerekség** 'rotunditas' Kerekség (LC. 458. globositas); — | Gombeliseg kerekseg (LC. 929. rotunditas); Gömböljwjegh kerekjegh (NC. 1011. rotunditas) | Kerek seg (LC. 997. sphaera); ~ | Fél kerekseg ... (LC. 476. hemicyclos); —.
- Keröngö kerekseg** 'gyrus, tekervény' Keröngö kerekseg, teker-gözéb [h. tekergözés] (LC. 468. gyrus); kerengö kerekjegh ... (NC. 486. gyrus). → Agytekervény értelemben vett használatára semmi adat sincs.
- Keröngös** 'circularis, körkörös' Keröngös, Tekergözöt (LC. 59. ambagiosus); kerenges tekergözöt (NC. 55. ambagiosus) | Keröngös, kerek (LC. 201. circularis); —.
- Keskeny** 'gracilis, vékony' Vékony, osztouér keskeny (LC. 460. gracilis, gracilentus); ~ | Keskeny vekony emberek (LC. 1116. vesculi); ~ | ortouerek [h. ösztouérek], keskeniek (LC. 672. monogrammi, homines macri ...); ~ | Meg keskenyedöm, ösztoueredöm, vékonyodom (LC. 460. gracillesco); ~ | Keskenység, ösztouerseg, vékonyság (LC. 460. gracilitas); Keskenjegh öbstöverjegh (NC. 477. gracilitas) | Vekonság keskenység (LC. 460. gracilitudo); —. → Mint a fenti adatokból látható (keskeny emberek, megkeskenyedem stb.) a „keskeny” szónak ekkor 'sovány, lefogyott' értelemben vett jelentése is volt. Ez egyébként érthető, hiszen a sovány szóra egyetlen adat sincs.
- Kéz** 'manus' Az kar és kéz közt valo haylas. Kar ékessege (LC. 138. brachiale); Az kar es kez között valo hajtás (NC. 129. brachiale) | Kesz [h. kéz] (LC. 637. manus); ~ | Költö penzt meg pötsetölly, kezbe adni (LC. 392. expensare); — | Kézben adni (LC. 515. in); — | Hagito zerszam, az mit kezből botsatanak el (LC. 666. missilis); Hagito Berßam, az mit kezből hagitnak (NC. 705. missilis) | Meg gyúrom, kezem [h. kezem] közőt meg lagitom ... (LC. 309. depso). Megiurom [értsd: meggyúrom] kezemhez meg lagitom ... (NC. 303. depso) | Kezemben ... (LC. 835. prae manibus); ~ | ... kezemhez ... (NC. 303. depso) | Az ky ninid [!] bal s' mind jóh [!] kézzel egyaránt él (LC. 59. ambidexter); Az ki mind job kezzel es ballal egi arant ell (NC. 55. ambidexter) | Kezzel zedett (LC. 1011. strictivus); közel bedet

[?] (NC. 1105. strictivus) | Egézzen tulydon kézziel irot levél (LC. 486. holographum); — | → A „kezes” szónál csak a 'jótálló, kezes' jelentésre van adat. | Kezi (LC. 638. manuarium); ~ | Fel kezv (LC. 1137. unimanus); Egi kezü Fel kezü (NC. 1228. unimanus) | Balkéz (LC. 578. laeva); ~ | Balkez (LC. 938. sinistra); Bal kez (NC. 1071. sinistra) | Babkéz [h. balkéz] felé (LC. 578. laevorsum); — | Iób kér [h. Iób kéz] (LC. 317. dextera); ~ | Iób kézfelől való (LC. 317. dextrorsum, dextroversum); ~ | Iób kézfelől való (LC. 317. dexterior); — | Iób kéz felől való (LC. 316. dexter); Job kezre való let (NC. 311. dexter) | Eneklő, iob kéz felől szöngő (LC. 520. incentivus); Eneklő (NC. 542. incentivus) | Iob kezetske (LC. 317. dextella); — | ... kez hányás (LC. 189. chironomia); ~.

**Kicsiny** 'parvus' Kitsin (LC. 389. exiguus); ~ | Igón meg kis-sebitetót kitsin (LC. 664. minutissimus); — | Kitsin, kised (LC. 759. parvus); kiczin bešed [?] (NC. 818. parvus) | Igen kitsin piczino (LC. 778. perexiguus); Igen kiczin (NC. 804. perexiguus) | Egi keues kitsin (LC. 785. permodicus); Igen kedves kitsin (NC. 848. permodicus) | Igen kitsin (LC. 787. perparvus); ~ | Kitsin (LC. 878. pusillus); ~ | Kitsinség (LC. 389. exiguitas, 759. parvitas); ~ | Kitsinség vékonság (LC. 389. exilitas); ~ | Kitsinetske, piczorok (LC. 759. paululum); ~ | Igen kitsientske [h. kitsinetske] (LC. 787. perparvulus); ~ | Kitsin (auagy) tsik szómú (LC. 614. lucinos); ~ | Kitsin gyermek (LC. 877. pupus); ~ | Kitsin gyermek ... (LC. 878. pusio); Kiczingiermek (NC. 950. pusio) | Kitsin leanyotska item báb (LC. 876. pupa.); ~. → Ma e szó ritkán fordul elő, de e korban egészen közönséges volt a 'parvus, kis' jelentésben. Mai jelentése: 'parvulus'.

**Kifeszült** 'tensus' ... ki feszvlt ... (LC. 334. distensus); —.

**Kinnülő** 'prominens, kiemelkedő, kiugró' Kin allo, óló (LC. 858. prominens); Ki allo wló (NC. 928. prominens) | Kin wló fogu (LC. 139. bronci); Kin wló fwgő [értsd: kinnülő fogú, függő fogú] (NC. 130. bronci) | Hozzu feiw, kin wló homlokú (LC. 194. cilones); ~ | Borzas, kin wló zemóldekŵ (LC. 980. silo); ~ | Baróti Szabó Dávid „ki-ülő” alakban használja e szót (A magyarság virágai, a Toldalék-részben.)

**Kis** 'parvus' Kis lab (LC. 768. pedusculus); ~ | Kis orrotska



(LC. 928. rostellum); ~. → Ez a manapság igen elterjedt jelző az LC.-ben és NC.-ben csak ritkán fordul elő, helyette viszont a kicsiny és a *kiseded* jelző gyakori. Lásd ezeket!

**Kiseded** 'parvus' Vékony, *kiseded* (LC. 389. exilis); ~ | *Kiseded* (LC. 668. modicus); ~ | *Kitsin, kiseded* (LC. 759. parvus); *kiczin beßed* [?] (NC. 818. parvus) | *Kiseded* (LC. 764. pauxillus); *kevesded* (NC 824. pauxillus) | Igen *kiseded* (LC. 785. perminutus); ~ | *Kiseded, kutak* (LC. 1105. vegrandis); ~. → E szó volt használatos leggyakrabban a mai *kis* szó helyett. *Kiseded* = 'csecsemő' jelentésre nincs adat. Lásd még: *kicsiny, kis*.

**Kitetsző bél** 'colon, vastagbél' öreg, ki tetcző bél (LC. 396. exta); *Öreg, ki tetcző* (NC. 402. exta). → Az *exta* lat. szónak PPB. szerint a következő jelentése van: Beljő rébék, mint *ßiv, máj, tüdő*. A „*kitetsző bél*” kifejezés abból a szemléletből nyerte valószínűleg eredetét, hogy a colon ascendens és descendens részei soványág esetén kirajzolódhatnak, *kitetszhetnek* a hason.

**Kívül való** 'externus, külső' *Kwuwl való* (LC. 397. exter); *kívül való* (NC. 403. exter) | *Kwuwl való* (LC. 397. externus); *kívül való* (NC. 403. externus).

*Küvül való* alakban: LC. adatai fenn „*küvül való*”-nak olvasandók.

**Kólíka hurka** 'colon, vastagbél' *Kolika hurkabeli* (LC. 217. colicus); *Kolica hurkabeli* (NC. 208. colicus). → Jelzői összetétel, amely abból a felfogásból veszi eredetét, hogy a „*kólíka-hurka*” az a hurka (bél), melyben a „*kólíka*” jelentkezni szokott.

**Kopasz** 'calvus' *Kopaz, gulacz, szór nékwl való* (LC. 307. depiles); *kopasz Börnelkül való* (NC. 301. depiles). ~ NC. elhagyja a „*gulács*” megfelelést, mint számára ismeretlen.

**Koponya** 'cranium' Tekintve azt, hogy a mai koponya szónak korábbi jelentése 'edény, vízmerőedény' volt, e korban mindig feltüntették, hogy agykoponyáról, fejkoponyáról stb. van-e szó. Az „*agykoponya*” kifejezés használata mindamellett nem utal arra, hogy ezt teljesen a mai agykoponya 'cranium cerebrale' értelmében használták s hogy ettől pontosan el tudták különíteni csonttanilag a zsigerkoponyát, a 'cranium viscerale'-t. A koponya szó önálló használatára nincs adatunk, ezért az adatokat lásd az „*agykoponya*” és a „*főkaponya*” szócikkeknél.

**Koros** 'senex, veter, veteranus' Nincs adat. Lásd: agg, idős, vén.  
**Köldök** 'umbilicus' Köldök, közöpi (LC. 1134. umbilicus); köldökközepe (NC. 1227. umbilicus) | Köldökös (LC. 1134. umbilicatus); ~. → A lat. umbilicus szó 'köldök'-öt is jelent, de egy másik jelentése: 'valaminek közepe'. A két jelentést NC. tévesen összevonta.

**Könyék** 'cubitus, könyök' Könyék, kar (LC. 274. cubitus); könyök kar (NC. 267. cubitus).

*Könyök* alakban: NC. adata fenn „könyök”-nek olvasandó.

**Körkörös** 'circularis' Lásd: Keröngös.

**Környék** 'peripheria' Környek (LC. 783. periphēria); ~.

*Környik* alakban: Környik, korwlet (LC. 197. circumferentia); —. Lásd még: körület.

**Köröm** 'unguis' Köröm (LC. 1136. unguis, 1137. ungula); Ember, korö [olv.: emberköröm] (NC. 1228. ungula) | Körmét meg szedöm (LC. 401. exungulo); ~ | Körmötske (LC. 1137. unguiculus); ~.

**Körömágy** 'lectulus unguis' Nincs adat.

**Körömgöker** 'radix unguis' Köröm gyöker mellett való eueswles (LC. 902. redivia); köröm giwker [olv.: *körömgöker*] alatt való evejedes (NC. 980. redivia).

**Körület** 'circumferentia, kerület' Környik, korwlet [olv.: körület] (LC. 197. circumferentia); —. → A körül szónak e korban gyakran „környül” felel meg, mégis „környület”-re nincs adat, csak „körület”-re.

**Köz** 'interstitium' Köz, husadás (LC. 187. chasma); Köz hűdas (NC. 178. chasma) | Köz (LC. 319. diastema, 549. intercapedo, 555. interstitium, intervallum, 995. spatium); ~ | Szömöldök köz (LC. 456. glabellus); ~ | Két tsono köz, (auagy) izek köz (LC. 552. internodium); ~ | Bw nagy es zelös közw (LC. 995. spatiosus); ~ | Váll köz (LC. 554. interscalpium); Val köz (NC. 583. interscalpium).

**Középagy** 'mesencephalon' Nincs adat. Lásd a magyarázatot az „agy” szócikknél.

**Középső** 'medius' Középső (LC. 646. medius, 647. medianus [ez utóbbi helyesírási hibával!]); ~.

**Közfal** 'paries medianus' Lásd: *válaszfal*.

**Közhártya** 'diaphragma, rekeszizom' Köz hártya, agyék hártya. (LC. 332. disseptum); —.

**Kurta** 'brevis, rövid' Rõuid, kurta (LC. 138. brevis); — | kurta, rõuid (LC. 280. curtus); Rovid Curta (NC. 274. curtus).

**Különböztető természet** 'sexus, nem' Kwlõmböztető, meg val-lazto természet (LC. 976. sexus); kwlõmböztető megh változtato termeßet (NC. 1064. sexus). Lásd még: faj<sup>1</sup>.

**Külsõ** 'extra-, externus' Kwuwl, kwlsõ része felõl (LC. 399. extrorsum); ~. Lásd még: kívül való.

**Külsõ** 'extra-, externus' Kwuwl, kwlsõ része felõl (LC. 399. extrorsum); ~. Lásd még: kívül való.

**Kürt** 'tuba' Az adatok e szó anatómiai vonatkozású használatát: e korban nem bizonyítják.

## L

**Láb** 'pes' Lab (LC. 767. pedes); ~ 'Kis lab (LC. 768. pedus-culus); ~ | Az ki labat ket fele hanyvan iar (LC. 1102. varicus); Az ki labat ket fele hanjva jar (NC. 1199. varicus) | Az labnak hideg meg veuese (LC. 786. pernio); Labnak hidegtõl meg veveje (NC. 848. pernio) | Negy labon iarok (LC. 883. quadrupedo); ~ | Lábás (LC. 768. pedatus); Megh karozot (NC. 829. pedatus) | Labotska. Tetw (LC. 767. pediculus); Labaczka, item tetw (NC. 827. pediculus) | Labotska (LC. 795. petiolus); Labuczka (NC. 859. petiolus) | Ki ficzamodot bonkos labu (LC. 952. scauri); —. → Esetleg hiba „botkos” ill. „bötkös lábú” helyett; vö.: bötök. | Lagy, gienge labu (LC. 670. mollipes); — | Gyors lábú (LC. 177. celeripes); ~ | Horgas lábú (LC. 280. curvipes); ~ | Horgas lábú, katsiba (LC. 613. loripes); ~ | Hozzu lábú (LC. 612. longipes); ~ | Ketske lábú (LC. 160. capripes); ~ | Két lábú (LC. 131. bipes); ~ | Könyw lábú (LC. 594. levipes); ~ | Lagy, gienge labu (LC. 670. mollipes); — | Talpas zeles [olv. széles] lábú (LC. 752. pansae); ~.

**Lábikra** 'sura' Lab ikra (LC. 1036. sura); ~.

**Lágy**<sup>1</sup> 'mollis, puha' Lágy (LC. 350. edurum); — | Lágy (LC. 360. emollidus); ~ | Gyenge, lágy, szilay (LC. 445. galbinus); Genge lagi (NC. 461. galbinus) | Lágy, erõtelen, tuhnya (LC. 546..

- instrenuus); Lagi tunja erőtelen (NC. 572. instrunuus) | Lagy, gienge (LC. 670. mollis); ~.
- Lágy<sup>2</sup> 'liquidus, folyékony, cseppfolyós' Folyó, lágy (LC. 425. fluidus); ~.
- Lágy<sup>3</sup> 'relaxatus, kilazított' Lásd a fiziológiai részben.
- Lágy<sup>1</sup> 'fatigatus, fáradt' Lásd a fiziológiai részben.
- Lágy<sup>5</sup> 'malacus, elpuhult; libidinosus, buja' Nem anatómiai vonatkozású.
- Lantorna** 'membrana, hártya' Lantorna, hártya (LC. 650. membrana); ~ | Lantornabol, hartyabol valo (LC. 650. membraneus); — | Lantornához, auag hartyahoz hasonlatos (LC. 650. membranaceus); ~ | Lantonatska [h. lantornatska], hartyatska (LC. 650. membranula); ~ | Bel lantorna (LC. 729. omentum); ~ | Giermek tarto lantorna, hartika [h. hartyika] (LC. 961. secundae); Giermek tarto lantorna hartia (NC. 1046. a két hasáb közé írva).
- Lapocka** 'scapula, lapocka, lapockacsont' Val lapoczka (LC. 951. scapulae); Val lapoczka (NC. 1035. scapulae). → Az adatok alapján arra gondolunk, hogy e korban eléggé elterjedt lehetett a „vállapocka” kifejezés, mivel a fenti adatokat, noha két külön szóba írva találjuk őket, semmiesetre sem lehet két jelentésnek (váll, lapocka) felfogni. Az NySz. is utal néhány adatra, amely a „vállapocka” önálló szóként való megléte mellett szól („Az hátnac ... váll-lapotszkái vannac, utánna tompori”: Comenius: Janua. Kolozsvár, 1673. 49. 1.), de ugyanakkor utal olyan adatokra is, melyek a „lapocka” szó meglétét bizonyítják már e korban.
- Légcső 'trachea' Lásd a következő szócikkben.
- Lelegetvevő gége** 'trachea, légcső' Lelőket veuő gege (LC. 1076. trachea); Leleget vevő regelo [ip [?]] (NC. 1171. trachea) | Az minaz leleget ki megyen (LC. 999. spiramentum); Az kin az leleket kimegien (NC. 1090. spiramentum, spiramen).
- Lelkes állat** 'animal intelligens, gondolkodó képességgel rendelkező élőlény' Lelkös állat (LC. 71. animabilis); —. → Az ember = lelkes állat — ahogy e korban mondták, — ezzel szemben az állat = lelketlen, oktalan állat.
- Lelketlen állat** 'animal brutum, gondolkodó képességgel nem rendelkező élőlény' Lelketlen állat (LC. 381. exanimalis); ~.

**Lép** 'lien, splen' Lép (LC. 602. lien, 999. splen); ~ | dagadot lépű (LC. 602. lienosus, lienicus); ~ | Dagadot lepw (LC. 999. spleneticus); ~.

**Lik** 'foramen' Lásd: Lyuk.

**Likacsos** 'foraminosus' Lásd: lyukasos.

**Likas** 'foraminosus' Lásd: lyuk.

**Lila** 'violaceus' Lásd: viola színű.

**Lyuk** 'foramen' Lyuk (auagy) lik (LC. 431. foramen); **Liuk** (NC. 444. foramen) | Lyuk, lyukasztás (LC. 431. foratus); ~ | **Lyukas** (LC. 431. foraminosus); — | **Wreges, likas** . . . (LC. 678. multicavatus); **Ureges liukas** [olv.: lyukas] (NC. 719. multicavatus, multicavus) | **Likas, feneketlen** (LC. 793. pertusus); **Liukas** [olv.: lyukas], feneketlen (NC. 856. pertusus) | **Lyukasos, sok lyuku** (LC. 678. multiforis); ~.

**Lik** alakban: **Lyuk** (auagy) lik (LC. 431. foramen); **Liuk** (NC. 444. foramen) | **Likas, hézagos, barlangós** (LC. 176. cavernosus); — | **Wreges, likas** . . . (LC. 678. multicavatus); **Ureges liukas** (NC. 719. multicavatus, multicavus) | **Likas, feneketlen** (LC. 793. pertusus); **Liukas** [olv.: lyukas], feneketlen (NC. 856. pertusus) | **Negy aytoiu, auagy liku** (LC. 882. quadriforis); **Negi ajtoju** (NC. 959. quadriforis). Lásd még: üreg.

**Lyukasos** 'foraminosus, likacsos' **Lyukasos, sok lyuku** (LC. 678. multiforis); ~. → A likacsosság, mint anyagszerkezeti meghatározás még nem volt ismert e korban, így a porosis, poroesus szavakat és megfelelőiket hiába keressük az LC.-ben ill. az NC.-ben. A porus szó viszont az NC.-ben már megtalálható részletes anatómiai és orvosi magyarázat kíséretében, de magyar szómegfelelés hiányzik mellőle. A „lyukasos” szó 'himlőhelyes' értelmű, patológiai vonatkozású előfordulási adatát lásd a patológiai részben.

## M

**Mag**<sup>1</sup> 'foetus, embryo, magzat' Fogantatott forma nekwl valo mag (LC. 359. embryo); ~ | **Magzat**, az mi mastol zwtetik mag (LC. 427. foetus); **Magzat** az ki mastul Buletik (NC. 440. foetus) | Az mi szwlt (auagy) ellót. **Magtalan** (LC. 351. effoetus); ~.

**Mag**<sup>2</sup> 'semen, sperma' Mag (LC. 964. semen, seminium); ~ | Magos (LC. 964. seminarius); ~ | Meg magzom (LC. 964. semento); ~. → A rendelkezésre álló adatokból nem derül ki egyértelműen, hogy ilyen értelemben használták-e a „mag” szót e korban, ámde az NySz. számos adata és példamondata tanúskodik az ilyen értelmű használat mellett.

**Magzat**<sup>1</sup> 'foetus' Méhben fogantatott magzat (LC. 233. conceptus); Méhben fogantatott (NC. 225. conceptus) | Magszat, az mi mastol zűletik mag (LC. 427. foetus); Magzat az ki mařtul řuletik (NC. 440. foetus) | *Magszat* alakban: Magszat, az mi mastol zűletik mag (LC. 427. foetus).

**Magzat**<sup>2</sup> 'proles, suboles, ivadék, sarjadék, utód' Magzat, fiak (LC. 599. liberi); Magzatok, fiak (NC. 628. liberi) | Magzat (LC. 857. proles); ~ | Magzat (LC. 986. soboles); ~ | Zűlletettűt, fiu magzat (LC. 856. prognatus); szűlletet fiu magzat (NC. 925. prognatus) | Fiu, magzat (LC. 419. filius); Fiu magzat (NC. 429. filius) | leány magzat (LC. 419. filia); Leanj magzat (NC. 429. filia). → Hogy LC. szerint létezett-e „fiúmagzat” szó, így, összetett szóként, nem tudható, mivel LC. mindenűtt vesszűt tesz a fiú és a magzat szavak közé. A „leánymagzat” összetétel létezése már valószínűbb, mivel itt nincs vesszű a két tag között. NC. a vesszűket mindenűtt elhagyja, nála tehát ezen összetételek megléte valószínűbb. Sajnos, sem LC. és NC. nem írja egybe a feltételezett összetétel tagjait.

**Máj** 'hepar' Máj (LC. 476. hepar, 501. iecur); ~ | Máj faiok (LC. 476. hepatici); ~ | Mayhoz valo (LC. 476. hepatrius); ~ | Májatska (LC. 501. iecusculum); Májoczka (NC. 520. iecusculum). → E korban már teljesen elterjedt máj szűnak, századokkal korábban, de néha még e korban is „joh” felelt meg. Vű.: NySz. I, 583. A joh szű egyéb jelentéseit lásd a „joh” szűcikkekben.

**Makk** 'glans' Mak (LC. 457. glans); ~ | Mak fermű [h. termű] (LC. 457. glandifer); ~ | Makkos, ikrás (LC. 457. glandulosus, glandarius); Makkos (NC. 474. glandarius). → E szűnak átvitt értelmű, 'csomű, csoműcska' jelentesű anatómiai vonatkozásű használata már e korban feltételezhető, hiszen nem sokkal késűbb, Apáczaínál a makkocska szűnak már határozottan anatómiai vo-

natkozású 'glandula, mirigy' jelentésű használata van. 'A penis makkszerű vége' jelentésre nincs adat. Lásd még a „csecsmak-kocská” kifejezést a „csöcsbimbó” szócikkben.

Megfeszített 'tensus, feszített' Vö.: feszítettett.

**Megválasztó természet** 'sexus, nem' Kwlömbezettő, meg val-lazto természet (LC. 976. sexus); kwlömböztető megh változtato termeBet [?] (NC. 1064. sexus). → NC. feltehetőleg félreértette LC. adatát.

Megvont ínú 'spasticus, görcsös' Lásd a fiziológiai részben, vala-mint az „ín” szócikkben.

**Méh** 'uterus, anyaméh' Méhben fogantatot magzat (LC. 233. conceptus); Mehben fogantatot (NC. 225. conceptus) | Mehben valo fogadás (LC. 233. conceptio); — | Meg fogom. Méhemben fogadok (LC. 232. concipio); ~. → Vö. még: tömlő. Az anyaméh-hel kapcsolatos számos anatómiai fogalomra, mint méhbelhártya, méhgyűrű, méhnyak stb. semmi adat sincs. Lásd még: has?

**Mell<sup>1</sup>** 'pectus' Mély [h. mely] ekessége (LC. 317. dextrale); Melj eke]segh (NC. 312. dextrale) | Mely (LC. 766. pectus); Melj (NC. 827. pectus) | Melyre valo (LC. 766. pectoralis); Meljre valo (NC. 827. pectoralis) | Harom melliw (LC. 1087. tripectorus); Harom melljw (NC. 1183. tripectorus) | Nagy melliw, melyes (LC. 766. pectorosus); Nagi melljw (NC. 827. pecto-rosus) | Meg koppasztatot, meg mellyesztőt, meg meztelenítettőt (LC. 307. depilatus); — | Mely be kötő ruha, giolts (LC. 1011. strophium); Melj be kötő ruha, giolcz (NC. 1105. strophium). → A mai *mell* alakot sem LC.-nél, sem NC.-nél nem találjuk! Vö. még: kebel.

**Mell<sup>2</sup>** 'thorax, mellkas' Mely (LC. 1066. thorax); Melj, alias meljvas (NC. 1163. thorax). → A mai „mellkas” szónak e korban még semmi nyoma!

**Mell<sup>3</sup>** 'regio bronchialis' Ki pököm, mellyemből ki vetöm (LC. 392. expectorio); ki pököm az melliékből k[i] wBöm (NC. 397. expectorio). → E jelentés még ma is számos kifejezésben megvan, így pl. a mellre szív, melléből köhög stb. kifejezésekben.

**Meredek<sup>1</sup>** 'curvatus, flexus, görbült, hajlott' Meg haylot mere-dök (LC. 13. accline); meg hajlot meredek (NC. 14. accline) | Meredök (LC. 14. acclivis); meredek (NC. 14. acclivis) | Mind

két felé meredők, Homoru (LC. 63. amphicyrthos); mind ket fel meredek (NC. 59. amphicyrthos) | Meg haylot, meredők (LC. 291. declivis); Meg hajlot meredek (NC. 284. declivis) | Alá hajlot, meredők (LC. 315. devexus); Ala hajlot meredek (NC. 310. | devexus) | Meg haylotság, meredökség (LC. 291. declivitas); — Alá hajlot meredökség (LC. 315. devexitas); Ala hajlot (NC. 310. devexitas).

*Mered*<sup>1</sup> alakban: Lásd fenn LC. minden egyes adatát. Vö. még: hajlott, hajtott, horgas<sup>1</sup>, kebel<sup>2</sup>, sőt görbe, görbedt, görbült.

*Meredek*<sup>2</sup> 'verticaliter ascendens vel descendens, függőlegesen emelkedő vagy ereszkedő' → E jelentésnek nincs anatómiai vonatkozása.

*Merev* 'rigidus' Meg fagiok, mereuedem (LC. 715. obrigeo); Megh fagiok, meredek (NC. 766. obrigeo). → Mint látható, a merev szónak csak igei származékára van adat.

*Merigy, merigye* 'glandula' Lásd: mirigy.

*Mértékletlen nagy* 'vastus, enormis' Lásd: nagy.

*Metszőfog* 'dens incisiva' Lásd: élesfog.

*Mirigy*<sup>1</sup> 'glandula' E szó mai, anatómiai vonatkozású használatára nincs adat.

*Mirigy*<sup>2</sup> 'abscessus, kelés, tályog' Lásd a patológiai részben.

*Moh* 'pilus, szőr, villus, finom szőr, bolyh' Moh, pih (LC. 581. lanugo); Moh, pelj (NC. 611. lanugo) | Moh gyapiu plih [h. pih] (LC. 1124. villus); moh giapju pelj (NC. 1223. villus) | Mohos, pihes (LC. 581. languginosus); ~ | Pihes gyapias mohos (LC. 1124. villosus); — | Zómeröm test mellet valo mohozas (LC. 871. pubes); Szemerē tejt mellet valo mohozas, bőr, fon (NC. 942. pubes) | Ki mohozom (LC. 871. pubeo); ki mohozom fonozom (NC. 942. pubeo) | Zakallom mohozik (LC. 871. pubesco); Szakallā mohozik (NC. 942. pubesco) | Ki mohozo wdō if visag [h. ifiusag] (LC. 871. pubertas); ki mohozo idō iffiu jagh (NC. 942. pubertas) | Ki mohozot iffiu (LC. 1117. vesticeps); ~. Lásd még: fon, szőr.

*Mony* 'testis, here, scrotum, herezacskó' Mony tōki, ket monya golyobissa (LC. 213. coleus); ~ | Monia tōkj [olv. monya tōki] (LC. 957. scrotum); monja tōki (NC. 1042. scrotum) | Mony, fark (LC. 1112. veretrum); ~ Mony (LC. 1113. verpa); ~ | Mony



tők (LC. 268. cremasteres, nervi in quibus testes dependent); ~ | Monyatska (LC. 1059. testiculus); Monj goliobijsa (NC. 1158. testiculus). Lásd még: fark, here, szeméremtest.

**Mozgató** 'motorius' Mozgato (LC. 676. motor); —.

**Mozgó** 'mobilis' Mozgo, alhatatlan (LC. 676. mobilis); ~.

## N

**Nagy** 'magnus' Mertekletlernagy [h. mertekletlen nagy] (LC. 364. enormis); ~ | öreg, nagy (LC. 462. grandis); ~ | Fölötte igón nagy, mertekhetetlen, véghetetlen (LC. 507. immensissimus); Vegetlë [olv. végetlen] merhetetlen felette nagi (NC. 527. immensus) | Nagy (LC. 535. ingens, 629. magnus); ~ | Igen nagy fölötteb valo (LC. 699. nimius); ~ | Igen vagy [h. igen nagy] (LC. 781. pergrandis); ~ | Igen nagy (LC. 784. permagnus, 833. praegrans); ~ | Nagy, getendani [h. gerendányi] (LC. 1076. trabalis); Nagi Gerendaju [NC. 1171. trabalis] | öreg, zomok, igen nagy (LC. 1103. vastus); Igen Nagi Öregh (NC. 1200. vastus) | Nagyotska, öregetske (LC. 462. grandiusculus); ~ | Nagiotska (LC. 1016. subgrandis); ~ | öregseg, nagyság (LC. 462. granditas); — | öregseg, nagyság, szomokság (LC. 1103. vastitas); Puſtafagh (NC. 1200. vastitas) | Ayakas, nagy ayaku (LC. 188. chilones); ~ | Nagy feiw (LC. 163. capitosus); — | Bw nagy es zelös közw [olv. bú, nagy és széles között] (LC. 995. spatiosus); Bw es nagi Beles kezw (NC. 1085. spatiosus) → NC. adata valószínűleg félreértés, vagy íráshiba! | Nagy melliw, melyes (LC. 766. pectorosus); Nagi melljw (NC. 827. pectorosus) | Nagy orru, orros (LC. 689. nasatus); — | Nagy sómöldökü [olv. nagy szömöldökü] (LC. 133. blepharo)] —. → E szóéhoz hasonló értelemben és nem sokkal ritkábban használták e korban az „öreg” szót is. Lásd ott.

**Nagyujj** 'hallux, öregujj, lábnagyujj' Lásd: ujj.

**Nedv** 'liquor' Nincs adat.

**Nedvesség** 'humor, nedv, folyadék, testnedv' Sár, tagokban folyó neduesség (LC. 130. bilis); Sar tagokbā valo nedvejsseg (NC. 121. bilis) | Neduesseg (LC. 491. humor); ~ | Belől valo nedeies-

ség [h. nedvesség] (LC. 584. latex); ~ | Neduesség, lév (LC. 607. liquor); ~ | Nehez red nőseg nihez kednet tsinaló neduesseg [olv. nehéz kedvűség, nehiz kedvet csináló nedvesség] (LC. 648. melancholia); Nehez kevsűsegh (NC. 684. melancholia) | Neduesseg (LC. 627. mador); ~ | Főből le folio neduesseg natha (LC. 923. rheuma); ~ | Leu, neduesseg (LC. 1025. succus); ~ | Az kiben az tagokban folyo neduességök bwuek [olv. az kiben a tagokban folyó nedvességök bővek] (LC. 130. biliosus); Az kibē az tagokbā folio nedvejsenek bevek [olv. az kiban az tagokban folyó nedvességek bévek] (NC. 122. biliosus) | Sikér, ragado neduesség (LC. 591. lentor); ~ | Sos neduesseg (LC. 681. muria); ~ . → A testnedvekre utaló kifejezések gazdagsága arra vall, hogy e korban Hipokratész tanítása és az ókori orvostudományak a szervezet nedveire vonatkozó tanítása még eleven ismeretként élt a szótárírók tudatában.

**Nedvesség nélkül való 'siccus'** Neduességnélkül való, száraz (LC. 399. exuccus); nedvejsen nélkül való (NC. 405. exuccus).

**Nem<sup>1</sup> 'sexus'** Eszót ilyen 'sexus, ivar, nem' értelemben nem használták, valamint nem használták e szó melléknévi származékát a nemi hovatartozás megjelölésére 'hímnemű, nőnemű' értelemben sem. Azonban az ilyen értelmű felhasználás, szórványosan, mégis előfordulhatott, erre vall a NySz. egy adata: „A firfiui nemet böchüld husz siclusra: masculus dabit viginti siclos” [Heltai: Bibl. I. MMm<sub>3</sub> levél].

**Nem<sup>2</sup> 'generatio, nemzedék'** Nem, nemzetség (LC. 450. genus); Neem, nemzetsegh (NC. 467. genus) | Nem, nemnok zabadsága, miuolta (LC. 689. natales); Nemnek Babadjaga (NC. 733. natales) | Nem, nemzetseg (LC. 856. progenies); ~ | Nemsetseg, nem (LC. 860. propago); Homlitani valo veßő alias nemzetsegh (NC. 930. propago) | Egy nemből való, azon faybel [h. faybol] való (LC. 240. congener); ~ | Egy nemből valok, egy neurok [h. neműek] (LC. 452. gentiles); Egi nemből valok (NC. 468. gentiles) | Nemhez való (LC. 552. gentilitius); — | Nem setseg, nemnek rendi (LC. 864. prosapia); ~ | Nem, nemnok [h. nemnök] zabadsága, miuolta (LC. 689. natales); Nemnek Babadjaga (NC. 733. natales) | Egy nemből valok, egy neurok [h. neműek] (LC. 452. gentiles); Egi nemből valok (NC. 468. gentiles).

**Nemi szervek 'partes genitales'** Lásd: fark, férfi szeméremtest, mony, szemérem test.

**Nemzésre való tag 'pars genitalis'** Nemzésre zvlósre [!] való tag (LC. 455. genitale); Nemzésre Bűlete[re való tag (NC. 472. genitale).

**Nő 'femina'** E szó ilyen értelmű önálló használatára nincs adat. Vö.: asszonyállat, asszonyember, nöstény.

**Nöstény 'femina, nő'** Asszony állat, nöstény (LC. 427. foemina); Aßoniallat, Noßten [olv. nöstén] (NC. 439. foemina). → Az NySz. további adatai is bizonyítják, hogy e korban a nöstény szó emberre is vonatkozott. Vö.: asszonyállat, asszonyember.

## Ny

**Nyak 'collum'** Nyak (LC. 184. cervix, 216. collum); ~ | Feiét veszőm, (itē) nyakából ki vetöm (LC. 291. decollo); ~ | Az ki meren [ti. mereven] tartia az nyakat (LC. 718. obstipus); Az kik meren tartiak az njakokat (NC. 769. obstipi) | A „nyakas” melléknevi származékra nincs adat. | Nyakatska (LC. 184. cervicula); ~ | Koificzorodo [h. kificzorodo] nyaku (LC. 733. opisthotonicus); —. Lásd még a következő szócikket.

**Nyakszirt 'occiput, nyakszirt, tarkó'** Nyak zirt [olv. nyak szirt] (LC. 721. occiput) | Njakßirt (NC. 773. occiput).

**Nyál 'saliva'** Nyal (LC. 940. salivum); ~ | Nya[l] taytek (LC. 1001. spuma); ~ | Nyalat gyöytk (LC. salivo); ~ | Nyalhoz való (LC. 940. salivarius); ~ | Pök nyal (LC. 1001. sputum); ~.

**Nyálka 'mucus'** Nincs adat.

**Nyeldek 'pars oralis pharyngis, torok'** Nyeldek. Wrge (LC. 466. gurgulio); —. → Finaly szerint „gurgulio” jelentései: 1. 'légcső', állapotokról szólva; 2. 'torok', embernél. PPB1. hasonló módon értelmezi. Vö.: torok, gége, lélekzet vevő gége.

**Nyeldeklő 'uvula, csap, nyelvcsap, nyúlvány'** Nyeldeklő, nyelv tsap (LC. 367. epiglossis); Nielv czap (NC. 369. epiglossis) | Nyeldeklő, nielv tsap (LC. 459. glottis); Nieldekő [olv. nyeldekő] Nielv czap (NC. 476. glottis). → Látható, hogy a nyeldeklő mindenütt a nyelvcsap szinonimájaként jelentkezik, ez utóbbi vi-

szont határozottan a mai orvosi lat. uvula jelentésében szerepelt a XVI. században. CzF. szerint viszont a nyeldeklő a nyelvcsap-uvula utáni része a nyelőcsőnek: „A belső szájnak hátulsó részén az ételyelő cső.” [CzF. IV, 899.] Hogy a nyeldeklő LC.-nél és NC.-nél is ilyen értelemben szerepelt volna, semmi sem bizonyítja, sőt az adatok ez ellen szólnak. Viszont a nyeldők szó valóban ilyen értelemben szerepelt. Vö. ott.

**Nyelv** 'lingua' Nyelv (LC. 605. lingua); ~ | Nyelvét ki vonzom, ki metczöm (LC. 356. elinguo); Nielvet ki vonzom (NC. 356. elinguo) | Nyelues (LC. 605. lingulatus); ~ | Nyeluetlen (LC. 356. elinguatus); ~ | A „nyelvű” származék anatómiai vonatkozására nincs adat. | Nyeluettske (LC. 605. lingua); ~.

**Nyelvcsap** 'uvula, csap, nyelvcsap, nyúlvány' Nyeldeklő, nielw tsap (LC. 367. epiglossis); Nielw czap (NC. 369. epiglossis) | Nyeldeklő, nielw tsap (LC. 459. glottis); Nieldekő [olv. nyeldekő] Nielw czap (NC. 476. glottis). → Látható, hogy a lat. uvula szót hiába keressük LC. és NC. adatai mellett, mégis a glottis, ill. az epiglossis alatt felsorolt adatok az uvula-ra vonatkoznak, hiszen elképzelhetetlen, hogy azt, amit ma "hangrés"-nek nevezünk, a XVI. században „nyelvcsap”-nak nevezték volna. Ezt a feltevé-sünket alátámasztják az NySz. adatai is, pl.: „A torok gyék a nyelv csapat szorongatván, hogy a nyeldeklőt meg ne fojtsa, a torkodat vízzel meg-rotyogtassad” (Comenius: Jan. 85). A XVI. századi „nyelvcsap” tehát a mai 'uvula, csap, nyelvcsap, nyúlvány' jelentéseknek tökéletesen megfelel, csak hogy a XVI. századi lat. glottis nem felel meg a mai orvosi lat. glottis-nak, hanem a mai orvosi lat. uvula-nak.

**Nyelvgyökér** 'radix linguae, nyelvgyök' Nyelu gyöker (LC. 68. ancyloglossum); ~.

**Nyújtott** 'extensus' Anatómiai vonatkozására nincs adat, vö.: feszített, kifeszült, vonatott.

## O

Oktalan állat 'animal, állat' Lásd: Állat<sup>5</sup>.

**Oldal** 'latus, pars lateralis' Oldal (LC. 586. latus); ~ | Oldala fayo (LC. 814. pleuriticus); Oldalfajo (NC. 878. pleuriticus, a

margóra írva) | Oldaltotska [h. oldalotska] (LC. 586. latusculum); ~ | Oldal tsont (LC. 265. costae); ~ | Oldas fayas [h. Oldal fayas] (LC. 814. pleuritis); Oldalfajas (NC. 878. pleuritis, a margóra írva) | Beyö [h. Belső] odal tagok (LC. 831. praecordia); Ez [értsd inkább: Az] első oldal tagok (NC. 897. praecordia). → A baloldal, jobboldal megjelölésére nincs adat, ellenben a mell tájékának az NC.-ben „első oldal”, LC.-ben viszont „belső oldal” felel meg. Az adatok között szereplő „belső oldal tagok”, ill. „első oldal tagok” kifejezéseket mindazonáltal nem szabad összefüggésbe hozni a végtagok szavunkkal, e korban a tag [lásd e szócikket!] az organon, szerv’ jelentéssel is bírt. Így „belső oldal tagok”, ill. „első oldal tagok” értelme „melltájéki szervek”, úgymint a szív, tüdő stb. Az „első oldal” ill. „belső oldal” analógiájára a hát téjékának külső oldal, ill. hátsó oldal felelhetett volna meg. Ezekre a megfelelésre nincs adat. Az NC-ben található „első oldal” valóságos meglétét támogatja az a tény is, hogy az arc szót így határoták meg: „az főnek első része” [vö. az orca szócikket], tehát a fejnél is, csakúgy mint a törzsnél, megkülönböztettek első részt, hátsó részt. A XIV. századi 'oldal' fogalom — úgy látszik — eltért tehát a maitól; ha valakinek seb volt a mellén, ill. a hátán, e korban joggal mondhatta: „sebes a belső oldalam”, ill. „sebes a hátsó oldalam”.

**Oldalaslág való** 'lateralis, oldalsó' Oldalaslág való ... (LC. 586. laterenses); —.

**Oldalcsont** 'costa, borda' Lásd az „oldal” szócikkbent!

**Óndó** 'sperma' Ondo (LC. 130. bilis); — | Ondo folyás (LC. 460 gonorrhoea); —. → Az első adatban szereplő lat. bilis szót, nem szabad összetéveszteni a bilis 'epe' jelentésű szóval. Ez egy egészen más szó, többnyire ilyen alakban: billis. Finaly ennek a következő jelentését adja: „Sic appellatur apud Afros semen humanum humi profusum”. Tehát a fent közölt szóadat valóban a 'sperma' jelentésre vonatkozik.

**Orca** 'facies, arc' Orcza, ábrázat (LC. 403. facies); ~ | Orcza (LC. 631. mala); ~ | Borcza [h. orcza], as főnek első reze [olv. az főnek első része] (LC. 982. sinciput); Orcza az főnek aljo reze (NC. 1070. sinciput) | Tekintet orcza (LC. 1148. vultus); ~ | Orczan való bobortsózás (LC. 561. ionthi) —; ~ | Hanyat

homlok nízõ, föld fele orezul [h. orczul] haylot (LC. 183. cernuus); Haniat homlok nezo, föld fele arczul hajlot (NC. 173. cernuus) | Al orcza (LC. 583. larva); Allorcza balyvanj (NC. 613. larvalis) | Al orcza, halouány (LC. 583. larvalis); vö. az elõbbi adatot | Al orczás, iatékos, alakos (LC. 485. histriones); Allorczas Jatekos alakos (LC. 503. histriones) | Al orczas (LC. 791. personalis); Alorczas (NC. 853. personatus) | Orcza verõsítõ kendõzõ, festek, barzony zinw festek (LC. 877. purpurissum); Orcza vere-sítõ, kendezõ festek, barsonj fejtek (NC. 950. purpurissum). → Az orcza szó alanyesetben és ragozott alakjaiban is elõfordul, viszont e szó alakváltozata, az *arc* csak ragozott alakokban jelentkezik e korban. Vö. az „arc” szócikket.

**Orr** 'nasus' Orr (LC. 689. nasus); ~ | Az minek orra vagion (LC. 928. rostratus); ~ | Orra faio (LC. 819. polyposus); — | As [!] orranak meg dagaladasa (LC. 819. polypus); Az orrbanvalo Süly (NC. 884. polypus) | Orrat el metczóm, meg orrotlanitom (LC. 305. denaso); Orrat el meczem (NC. 299. denaso) | Orromat ki fuuom, ki szuiom, (item) hammat [h. hamvát] le veszóm (LC. 361. emungo); Orromat kifuvom (NC. 363. emungo) | Az orrommal fuuok (LC. 428. follico); Az orromat fuuom (NC. 441. follico) | Orrommal meg vayon (LC. 928. rostro); orrommal megh vajom (NC. 1010. rostro) | Nagy orru, orros (LC. 689. nasatus); — | Orrat el metczóm ,meg orrotlanitom (LC. 305. denaso); Orrat el meczem (NC. 299. denaso) | Kis orrotska (LC. 928. rostellum); ~ | Fel horgatt orru (LC. 917. resimus); — | Horgas orru (LC. 466. grypus); ~ | Nagy orru, orros (LC. 689. nasatus); — | Sima orru (LC. 982. simus); Tompa orru (NC. 1070. simus).

**Or** alakban: Orrommal meg vayom (LC. 928. rostro); orrommal megh vajom (NC. 1010. rostro) → Bizonyára íráshiba, hiszen NC. egyébként mindenütt „orr”-t ír.

**Orrlyuk** 'nares, az orr nyílása' Or lyuk (LC. 688. nares); Orliuk (NC. 732. nares). → Meglepõ, hogy e szónál mind LC., mind pedig NC. „orlyuk” alakot használ!

**Orrnyílás** Lásd az elõbbi szócikket.

**Ovális** 'ovalis, tojásdad' Lásd: hosszúgömbölyű.

## Ö

- Öreg**<sup>1</sup> 'magnus, nagy' öreg, nagy (LC. 462. grandis); Eöreg  
nagi (NC. 479. grandis) | öreg, zomok, igen nagy (LC. 1103.  
vastus); Igen nagi Öreg (NC. 1200 vastus) | Nagyotska, öre-  
getske (LC. 462. grandiusculus); ~ | öregség, nagyság (LC. 462.  
granditas); — | → Az „öreg” a.m. 'magnus' szónál valamivel  
gyakrabban fordul elő ugyanilyen értelemben a „nagy” szó. Lásd  
ott.
- Öreg**<sup>2</sup> 'annosus, vetus, idős, koros, vén' E jelentésre adatot nem  
találtunk!
- Öregbedés** 'accretio, növekedés, gyarapodás' Lásd a fiziológiai  
részben.
- Öregbél** 'colon, vastagbél' öreg, ki tecző bél (LC. 396. exta);  
Öreg, ki tecző (NC. 402. exta). → NC. úgy látszik nem értette a  
szót, mert annak legfontosabb részét elhagyta. Az „öregbél” ki-  
fejezést ugyanakkor az állatok belének megnevezésénél is használ-  
ták, erre vall az omasum lat. szó melletti adat, márpedig e szót  
többnyire az állatok belével kapcsolatosan használták. Vö.: örek  
[h. öreg] bel (LC. 729. omasum); Öreg bell (NC. 782. omasum).  
Vö. még: bél, öreghurka.
- Öregbülés** 'accretio, növekedés, gyarapodás' Lásd a fiziológiai  
részben.
- Öregedő** 'iam grandior natu, aetate iam adfectus' Nincs adat, de  
vö. az „agg” szócikk „félíg meg aggott” adatát.
- Öreghurka** 'colon, vastagbél' öreg hurka azkiben a kólíka kez-  
detik (LC. 217. colon); Eöreg hurka az kiben kólíka kezdetik (NC.  
208. colon). Vö. még: bél, öregbél.
- Örlőfog** 'dens molaris' Nincs adat, lásd: zápfog.
- Ösz** 'canus' ösz vén (LC. 159. canus); ~ | ösz waxe (LC. 518.  
incanus); oß [értsd: ösz] (NC. 536. incanus) | Meg öszwlök (LC.  
160. caneo, canesco, 518. incanescio); ~ | ösz hay (LC. 160. cani);  
—
- Ösztövér** 'gracilis, karcsú, vékony, sovány' Vékony, ösztouér  
keskeny (LC. 460. gracilis); ~ | ösztouér (LC. 625. macer); ~ |  
ösztüer apat zárat [olv.: ösztövér, apadt, száradt] (LC. 639.  
marcidus); Ößtöverjēgh Barazšagh elāšas (NC. 674. marcidus) |

Igen öztóuer (LC. 784. permacer); ~ | örtóuererek [h. ösztóuererek] keskeniek (LC. 672. monogrammi, homines macri . . .); ~ | El öztóuerödöm, el zaradok (LC. 639. marceo); Meg ößtöveredē Baradok (NC. 674. marceo) | El apadok, öztóuerödöm, zaradok (LC. 639. marcesco); ~ | El ösztóuérodóm (LC. 625. maceo); Meg ößtöveredem (NC. 658. maceo) | Ismet el öztóueredem (LC. 909. remacresco); — | Meg ostouerercdet [h. Meg ösztóueredet] (LC. 625. macilentus); ~ | El hiruankozot, meg öztóueredet (LC. 1010. strigosus); Elhitvanodot ößtöveredet (NC. 1104. strigosus) | Meg keskenyedöm öztóueredöm [h. öztóuéredöm], vékonyodóm (LC. 460. gracilesco); ~ | Meg ösztóuéródóm (LC. 625. maceo, macro); ~, de macro NC.-nél: Meg ößtöveritem | ösztóuerötske (LC. 625. macellus) ößtövereczke (NC. 658. macellus) | Keskenység, ösztóuerseg, vékonyság (LC. 460. gracilitas); keskenj|jegh ößtöver|jegh (NC. 477. gracilitas) | osztonerség [h. ösztóvérség] (LC. 625. macies, macritudo); ~ | öztóuerseg, zarasság el apadas, el aszás (LC. 639. marcor); Ößtöver|jegh Baraz|jagh el abas (NC. 674. marcor). → Meglepő e szó származékainak gazdagsága. Vö. még ugyanezt a szót a fiziológiai és patológiai részekben.

## P

**Pecsenye** 'caro' Lásd a seggpecsenye összetételben.

**Pecsi bőre** 'praeputium, fityma' Petsi bőre, körniwl meteletlenség (LC. 838. praeputium); Peczi büre (NC. 905. praeputium).

**Péhely** 'pilus tenuis' Lásd a következő szócikkben.

**Pih** 'pilus tenuis, villus, finom szőr, bolyh' Pih (LC. 424. floccus); Pölj (NC. 436. floccus) | Moh, pih (LC. 581. lanugo); Moh, pelj (NC. 611. lanugo) | Moh gyapiu plih [h. pih] (LC. 1124. villus); moh giapju pelj (NC. 1223. villus) | Mohos, pihes (LC. 581. lanuginosus); ~ | Pihes gyapias mohos (LC. 1124. villosus); — | Meg pihesedöm (LC. 447. gallulo); Megh pihöfödöm (NC. 462. gallulo) | Kopasz mezitelen, pihetlen (LC. 512. implumis); Kopas mezitelē pölhötlē (NC. 533. implumis) | Pihetske (LC. 424. flocculus); Poljhöföczke (NC. 436. flocculus).

**Pely** alakban: Moh, pelj (NC. 611. lanugo) | moh giapju pelj (NC. 1223. villus).



*Pöly* alakban: Pölj (NC. 436. floccus) | Kopas mezitelē pöhlötlē (NC. 533. implumis) | Poljhö[öczke (NC. 436. flocculus).

*Plih* alakban: Moh gyapiu plih (LC. 1124. villus) → Valószínűleg íráshiba.

→ A „lanugo” szó ’magzatpihe’ jelentésére, valamint a „flocculus” ’kis pehely, a kisagy alsó felszínén legelöl elhelyezkedő kis lebeny’ jelentésére az adatokból nem következtethetünk, valószínű azonban, hogy e jelentések e korban még nem voltak meg.

**Piros** ’ruber’ Veres, piros (LC. 121. balius color); ~ | Veres, piros vértse-szinű (LC. 122. balius color); ~ | Veres vagiok, piros vagiok (LC. 929. rubeo); ~ | Veress, piross [!] (LC. 929. rubeus); veres piros (NC. 1011. rubeus) | Piros színő, bárson színw (LC. 133. blatteus); ~ | Piross zinű (LC. 1020. subrutilus); – |

*Piross* alakban: Nem alakváltozat a fenti két adat, pusztán helyesírási változat, vagy íráshiba.

**Pofa** ’bucca’ Pofa, száj (LC. 141. bucca); ~ | Pofa (LC. 459. gnathos); Pofa. Poffa (NC. 476. gnathos) | Pofátska, szayatska (LC. 141. buccula); Pofaczka Bajoczka (NC. 131. buccula).

*Poffa* alakban: Pofa (LC. 459. gnathos); Pofa. Poffa (NC. 476. gnathos). Lásd még: száj.

**Porcogó** ’cartilago, porc’ Porczogo (LC. 168. cartilago); ~ | Porczogó (LC. 190. chondros); – | Porczogós (LC. 168. cartilagineus, cartilaginosis); ~.

**Pórus** ’porus, nyílás, út, lyukacska’ → E szó orvosi vonatkozásait megtaláljuk mind az LC., mind pedig az NC. latin szövegében, e vonatkozások magyar fordítását azonban egyik szótár sem adja. Az illető szöveg modern magyar fordítása a következő: „Pórus — Az orvosok így nevezik a csontok és porcok törése által megkeményedő durva bőrt. Mivel a csontok és a porc, minthogy magvas részek [partes spermatices], ha egyszer eltörtek, többé nem nőnek újjá. A bőr viszont, az élelemnek bizonyos nyálkásabb részéből lesz, amellyel mintegy összeragasztatik. Erről ír: Gal. 6. Therap. [itt egy nem orvosi vonatkozású jelentés kimarad!] . . . Az ízületekben pedig pórusnak mondják a daganatokat, amelyek a bőséges földi nedvességből odahalmazódva ott összegyűlnek, melyek nem ritkán bizonyos gyógyszerekkel való élés következtében gyűlnek ott össze, tudniillik olyanok [gyógyszerek] hatására, melyek inkább

szétfeszítő és kiszárító erejűek, semmint lágyítók. — Az orvosok a bőr átjáróit nevezik pórusoknak, amelyeken keresztül a nedveség, valamint a bőrszálak kitörnek.” (NC. 890. porus)

**Potroh** 'abdomen, has' Has, auagy potrok (LC. 3. abdomen); — | Temerde, potrohos (LC. 712. obesus); ~ | Hasas, potrohos (LC. 1110. ventriosus) ~ | Temérdeködni, meg hizni, potrohosodni (LC. 267. crassescere); Temérdekedni (NC. 260. crassescere).

*Potrok* alakban: Has, auagy potrok (LC. 3. abdomen); —. → E szó ma meglevő rovarmorfológiai vonatkozására nincs adat.

**Pöfetes** 'fungosus, taplós, taplószerű' Góbás ritka, puha, pöfetes (LC. 441. fungosus); ~. E szót lásd még a patológiai részben is.

**Puha**<sup>1</sup> 'mollis, lágy' Gobás ritka, puha, pöfetes (LC. 441. fungosus); ~ | Puha zömös zömös (LC. 1001. spongiosus); ~.

**Puha**<sup>2</sup> 'malacus, elpuhult, libidinosus, buja' Nem anatómiai vonatkozású.

## R

**Rés** 'fissura, hasadék' Nincs adat.

**Rész**<sup>1</sup> 'pars' Feietske. Rész (LC. 163. capitulum); — | Resz, darab (LC. 758. pars); Reß (NC. 816. pars) | K̄wūwl, kwlső része felől (LC. 399. extrorsum); kívül küljő reße felől (NC. 405. extrorsum) | Borcza [h. orcza], as főnek első reze [olv. az főnek első része] (LC. 982. sinciput); Orcza az főnek aljo reße (NC. 1070. sinciput) | Az testnek belső rezey [olv. részei] (LC. 1129. viscus); Az tejtek beljő reße Bel. (NC. 1225. viscus) | Sok rezre oztatot, sok rezw (LC. 678. multipartitus); ~ | Tap ala, also rezre (LC. 795. pessum); Talp ala albo reße (NC. 854. pessum) | Harom rezre oztatot (LC. 1086. trifidus); Harom reBre oztatot (NC. 1182. trifidus) | Harom rezre oztatot (LC. 1087. tripartitus); Harom reBre oßlatot (NC. 1182. tripartitus) | Harom rezre (LC. 1087. tripartito); ~ | Harom tagu, rezw̄ (LC. 1085. tricolon); ~ | Harom reszw̄ (LC. 1086. trifarius); ~ | Sok rezre oztatot, sok rezw (LC. 678. multipartitus); Sok reBre oztatot (NC. 720.

multipartitus) | Darabokent, rezenkent (LC. 758. particulatim);  
~ | Darabotska, reszetske (LC. 758. particula); ~ .

Rész<sup>2</sup> 'portio' Nem anatómiai vonatkozású.

Rétű 'stratus, rétegű' Harom retű (LC. 1087. triplex); Harom rető (NC. 1183. triplex) | Béllőt, két rétw (LC. 131. bilix); Bellet ket reßw (NC. 123. bilix) | Negretw, neg fele (LC. 883. quadruplex); Negi reßü Negi fele (NC. 956. quadruplex) | Sok fele, sok retw (LC. 678. multiplex); Sokfele (NC. 720. multiplex). → Fel-, tűnő, hogy NC. csak egyetlen alkalommal használja a „rétű” szót egyébként átjavítja „részű”-re.

Revid Lásd: rövid.

Ritka<sup>1</sup> 'rarus' Ritka (LC. 895. rarus); ~ | Ritka, lagy (LC. 908. relaxus); ~ | Ritkan (LC. 895. rare, raro, rarerent); — Igön ritkán (LC. 895. rarissime); — | Ritkasag (LC. 895. raritas); ~ | Meg ritkítom (LC. 332. disraro, 895. raro, rarefacio); ~ | Meg ritkítatot (LC. 895. rarefactus); ~ | Ritka zörw, haii [h. haii] (LC. 895. raripilus); Ritka hajú (NC. 971. raripilus) | Retka alakban: Meg retkodom (LC. 895. rareasco); Megh ritkodom (NC. 971. rareasco). → Ez a „retkodom” alak Melich szerint írás-hiba.

Ritka<sup>2</sup> 'infrequens' Az mi nem gyakorta való, ritka (LC. 535. infrequens); ~ | Ritkaság (LC. 535. infrequentia); ~.

Rost 'fibra' Rost, kanaf, tsafrang [h. tsafrang] (LC. 416. fibrae); Rojt kanaf czafrang (NC. 426. fibrae) | Rostos, kanafos (LC. 416. fibratus); Rojtos kanafos (NC. 426. fibratus). → E szó anatómiai vonatkozása adataink alapján nem bizonyítható, sőt, mivel NC. a „rost” szót kerülve, ezt „rojt”-tal helyettesíti, arra gondolhatunk, hogy ekkoriban anatómiai értelemben nem volt használatos. E korból az NySz. sem közöl anatómiai vonatkozású példákat. Közöl azonban Apáczaiból (1653): „A tsont, portzogo, kötőzet, hártya, íz, rost, ér a testnek részei” (Magyar encyclopaedia 242. 1.).

Rövid<sup>1</sup> 'brevis' Rőuid, kurta (LC. 138. brevis); — | őszue vont, rőuid (LC. 253. contractus); ~ | Igen rőuid (LC. 775. perbrevis); — | Rőuidség (LC. 139. brevitatis); ~. → A fenti szó a kiterjedésbeli, valamint az időbeli rövidség jelölésére is szolgált, ez utóbbi bizonyítéka a következő adat: „Rőuid életw szeretsinők (LC. 138. Brachybii)”.

**Rövid**<sup>2</sup> 'humilis, alacsony, improcerus, törpe' Alatson, roud (LC. 514. improcerus); ~.

**Rövided** 'brevis' E szóra nincs adat, csak rövideden származékára, de ez utóbbi, számos adat alapján ítélve, kizárólag időbeli, időtartambeli rövidség jelölésére szolgált, így tehát a kiterjedésbeli rövidség, tehát az esetleges anatómiai vonatkozású használat e szó esetében kizárt.

## S

**Sár**<sup>1</sup> 'bilis, epe, epeváladék' Sar, tagokban folyó neduesség (LC. 130. bilis); Sar tagokbã valo nedve]segh (NC. 121. bilis). → Az NySz. ezt a jelentést közli ugyan, de a következő példamondatban tévesen bélsárnak ('stercus, Dreck') fogja fel a „sár” szót: „Mikor az has az sár miatt úgy meg fualkodik mint egy megtöltött tömlő: ascites” (Szikszai Nomenclatura. 1619. 327. 1.).

**Sár**<sup>2</sup> 'cholera' Lásd a patológiai részben.

**Sár**<sup>3</sup> 'flavus, fulvus, aranysárga' Nincs adat.

**Sárga**<sup>1</sup> 'flavus, fulvus, aranysárga, luteus, vörössárga' Arani szín, világos sárga (LC. 423. flavus); ~ | Sárgulok, sárga vagyok (LC. 423. flaveo); ~ | Sitet szín vsárga [h. sitet színw sárga], sasos sárga szín (LC. 546. insuasum); Sötet Binw (NC. 573. insuasum) | Verhenyő, sárga (LC. 620. luteus); Verhenjo sarga (NC. 654. luteus) | verheniő zinw sarga (LC. 722. ochra); Verhenjő Biunü Barga (NC. 774. ochra) | Halouany zinw sarga, sargazinw (LC. 1026. sufflavus); — | Vörhönyös sargás (LC. 440. fulvus); Verhönjös sarga (NC. 455. fulvus) | Sárgaság (LC. 117. aurigo); — | Sargaság (LC. 619. luror); ~ | → Lásd még a patológiai részben | Szöm sargasága → Lásd a patológiai részben | Verhenyös, sárgátska (LC. 620. luteolus); verhenjcs Jargaczka (NC. 654. luteolus) | sasos sárga szín (LC. 546. insuasum); Sötet Binw (NC. 573. insuasum) | Sáfrányos sárga színw (LC. 272. croceus); — | Sárga színw safrány színw (LC. 272. crocinus); ~ | Sárga színw (LC. 422. flammeolus); ~ | Vörhönjő vörös sarga zinw vörös (LC. 931. rufus); Verhenjös. Veres sárga Binw (NC. 1013. rufus) | Vörhönyötske, sarga zinw veresetske (LC. 931. rufulus); Verhenjoczke. Sarga Binw vere]eczke (NC. 1013. rufulus) | Vörhönjös,

sarga zinw vagyok (LC. 931. rufeo); Verhenjös farga Binw veres vagiok (NC. 1013. rufeo) | Vörhonyoue, sarga zinw vorosse te-zom [értsd: sárga színű vörössé teszem] (LC. 931. rufo); —.

**Sárga**<sup>2</sup> 'pallidus, sápadt' Sarga, halouany (LC. 748. pallidus); Szarga halvanj (NC. 804. pallidus) | Sargauagyok halouany zinw vagyok (LC. 748. palleo); Szarga halvanj Binw vagiok 804. palleo) | Sarga halouany zinw lezet [h. lezek] el sargodon (LC. 748. pallesco); Sarga halvā Binü leBek (NC. 804. pallesco) | Sarga-sag (LC. 748. pallor); Szargaſagh (NC. 804. pallor). Lásd még a fiziológiai részben: álorcai.

**Seggh** 'natis, clunis, far' Seggh far (LC. 816. podex); Segh far (NC. 881. podex) | Vezteg wlo seggen wlo (LC. 962. sedentarius);

~.

**Segglyuk** 'anus, végbélnyílás' Segg lyuk (LC. 79. anus); —.

**Seggpecsenye** 'nates, farpofa' Seg petsenye (LC. 689. nates);

~. → MA.<sup>1</sup> ugyancsak a nates szónak a következő jelentést adja: „Far, Seg pofaja”. A „pecsenye” szó önmagában e korban nemcsak a konyhaművészet szaknyelvében fordult elő, hanem az anatómiai szókincsben is 'rózsaszínű hús, pirosas hús, szörtelen hús' jelentésben. Ilyen jelentésben szerepel a „seggpecsenye” szóban is. A „pecsenye” szó igen gyakran nemcsak a test felszínén levő húst jelenti, hanem a 'test belsejében levő húsos szöveteket' is. Ez a jelentés szerepel Pápai Páriz Ferenc Pax corporis c. munkájából (Kolozsvár, 1690.) vett következő idézetben is: „A' mi á Torok-Gyékot illeti, az nem egyéb; hanem a torok felső rébeinek, kiváltképpen pedig a nyeldekő körül való apró pecsenyéknek tüzeſſen való megdagadaja.” (90. p.). Ez utóbbi adat azonban már több mint száz évvel későbbi LC. adat-anyagánál. Ez a jelentés azonban, az NySz. tanúsága szerint már LC. korában is megvolt, sőt igen elterjedt volt. Az LC. és NC. adat-anyagából mindazonáltal csak a seggpecsenye összetételben talált pecsenye szót idézhetjük. Vö. még a patológiai részben és Magyary-Kossa: Régi magyar orvosi emlékek című művében közölt szöszedetben.

**Seggvéghurka** 'rectum, végbél' Seguégh hurka (LC. 612. longano); ~.

Serény, sörény Lásd az állatorvostani részben.

Serte, sörte Lásd az állatorvostani részben.

**Síma** 'levis, glaber, szőrtelen' Sima, kopasz (LC. 456. glaber); ~  
| Simaság (LC. 578. laevor); ~ | Sima testw, az ki nem szőrös  
(LC. 456. glabriones); ~.

**Sípcson**t 'tibia' Lásd: első szárcsont.

**Síp**oly 'fistula' E szóra nincs adat, de a későbbi időből sem közöl  
e szóra adatot az NySz.

**Sová**ny 'gracilis, macer' Nincs adat. Lásd: hitvány, ösztövé, vé-  
kony.

**Söm**ör 'papilla, szemölcs' Sömör, bobortso (LC. 753. papula);  
~.

**Söré**ny Lásd az állatorvostani részben.

**Sör**te Lásd az állatorvostani részben.

**Sűrű**<sup>1</sup> 'densus, condensus, tömött' Sűrű (LC. 235. condensus);  
Szűrő (NC. 228. condensus) | Sűrű . . . (LC. 237. confertus; —  
| Sűrű (LC. 306. densus); Sűrő (NC. 300. densus) | Igen sűrű  
(LC. 776. perdensus); Ige járó (NC. 838. perdensus) | Igen  
sűrű (LC. 831. praedensus); — | Merő, sűrű, eros [h. erős]  
(LC. 989. solidus); Merő (NC. 1078. solidus) | Sűrű (LC. 999.  
spissus); Szűrű (NC. 1090. spissus) | Dúgva, töltve, sűrűn  
(LC. 237. confertim); Dugva, toltve (NC. 230. confertim) |  
Sűrűn (LC. 306. dense); Sűrűn (NC. 300. dense) | Sűrűn (LC.  
999. spisse); Szűrűn (NC. 1090. spisse) | Sűrűség (LC. 235.  
condensitas); — | Sűrűség (LC. 306. densitas); Sűrűség (NC.  
300. densitas) | sűrűség; Sűrűség (LC. 999. spissitas, spissitu-  
do); Sűrűség (NC. 1090. spissitas). Ezen kívül még számos igei  
származék.

**Sűrű** alakban: Szűrű (NC. 1090. spissus) adaton kívül NC. fent  
már közölt minden egyes adata: sűrű.

**Sűrű**<sup>2</sup> 'frequens, gyakori' Sokaság, sűrűség gyakorság (LC. 434.  
frequentia); Sokaság járó (NC. 448. frequentia).

## Sz

**-szabású** 'aliquam formam habens' Ez az utótag e korban, néha  
bizonyára anatómiai-antropológiai értelemben is, gyakran előfor-  
dult. Pl. megtalálható az ékszabású, fűrészsabású, hajszabású,

pókhálószabású stb. összetételekben, általában a mai „-szerű” utótagnak megfelelő jelentésben.

**Száj** 'os, oris' Pofa, száj (LC. 141. bucca); ~ | Száj nekwl valo (LC. 540. inora); Szajnelkul valo (NC. 565. inora) | Zay [olv. Száj] (LC. 738. orificium); Szaj (NC. 793. orificium) | Zay [olv. Száj] (LC. 740. os); Szaj (NC. 796. os) | Belé töltöm, bele gyömözölöm. Szádba rágom (LC. 524. inculco); — | As kinek zaia [olv. szája] meg fot zaia faio [olv. szája fájó] (LC. 1009. stomaticus); Az ki Baja meg főt (NC. 1102. stomaticus) | Száiam föl tátom, (auagy) hasadok, nyilom (LC. 482. hisco); Szajam fel tátom meg hajadok (NC. 501. hisco) | Tátogatok meg nyitom száiamat (LC. 482. hio); Tatogok meg nitom Bajamot (NC. 501. hio) | Szám tátua kéuanom, szorgal massan kéuánom (LC. 537. inhio); Szam tatva kivanom (NC. 562. inhio) | Számat reá tátom, szidalmazom (LC. 137. bovinor); ~ | Az zamba [olv. számba] vizet vezek (LC. 727. offoco); Az Bábá vizet veszek [olv. az számban vizet veszek] (NC. 779. offoco) | Az szamot felen [értsd: félen] vonzom, vigioritom (LC. 925. ringo); Az samat felen vonó vigioritom (NC. 1007. ringo) | Engedetlen, kemeni nyaku, kemen szaiu (LC. 905. refractarius); ~ | Pofátska, szayatska (LC. 141. buccula); Pofaczka Bajoczka (NC. 131. buccula) | Száy tse-repellés, aiak dagadas (LC. 80. apthae); Saj czerepezet, ajak darabas [értsd: ajak darabosodás] (NC. 76. apthae) | Száy tátás, hasadás (LC. 482. hiatus); — | Szay vigioritas (LC. 925. rictus); ~ | Zay [olv. száj] vigyoritással valo gunyolas (LC. 944. sanna); ~ | Zay [olv. száj] vigioritással valo gunyolo . . . (LC. 944. sannus); ~. → Látható, hogy a „száj” szó végleges helyesírási alakja még nem alakult ki e korra: a „zaj, zay, szay” és „száy” írásmódok LC.-nél, a „Baj, Saj” és leggyakrabban „Szaj” írásmódok NC.-nél felváltva fordulnak elő.

**Szakáll** 'barba' Szakál (LC. 123. barba, barbigium); ~ | Zakallom mohozik (LC. 871. pubesco); Szakallā mohoBik (NC. 942. pubesco) | Szakállos (LC. 123. barbatus); — | Szakállotska (LC. 123. barbula); — | Szakáltalan (LC. 506. imberbis); ~ | Szakallatlan iffiatska (LC. 514. impubescens); Szakallalā iffiiu (NC. 535. impubescens) | Szakallatlan iffiatska (LC. 514. impubescens); Szakáltalan iffiaczka (NC. 535. impubes) | Szakáltalan iffiiu

(LC. 559. investis); ~ | Bw zakallu (LC. 678. multibarbus); ~ | Ketske szakállu (LC. 100. aruncus); - | Hay, szakál el hullás, kopás, ollotság (LC. 56. alopecia); Haj, bakal, koppadas, el hullás (NC. 52. alopecia) | Szakál viselő (LC. 123. barbiger); ~. → Az ortográfiában tapasztalható „szakál ~ zakál” váltakozás, nem a korra jellemző elsősorban, hanem arra a tényre, hogy LC. adatait két személy írta, akiknek a helyesírás tekintetében eltérő felfogásuk volt. Inkább figyelemreméltó a *szakál* írásmód, ami esetleg a maitól eltérő hangalakra utal.

Szalag 'ligamentum' Nincs adat.

Szár 'crus, lábszár' Szár (LC. 273. crus); Szaar (NC. 266. crus) | Be horgat zaru [olv. száru] (LC. 1102. vari); ~. → MA<sup>3</sup>-ban: Vari = Behorgat szarúc. NC. latin szövege: „vari . . . qui introrsum pedes vel crura obtorta gerunt” (akik befelé görbült lábbal vagy lábszárral járnak).

Szeg<sup>1</sup> 'fuscus, brunus, subniger, gesztenyebarna, sötétbarna' Bar-na Fekete Zeg, szwrke (LC. 594. leucophaeus); Barna fekete es Bürke (NC. 624. leucophaeus) | Fekete zeg, feketes (LC. 1019. subniger); Feketejegh feketes (NC. 1114. subniger).

Szég alakban: Szwrke feketés barna feketeszég [h. fekete szég] (LC. 444. fuscus); Szwrke feketes barna feketesjé (NC. 460. fuscus).

Szeg<sup>2</sup> 'angulus' Negy zegre tsinalom (LC. 883. quadro); ~ | Négy zegre tsinalni (LC. 243. conquadrare); ~ | Negy zegas (LC. 883. quadratus); ~ | Negy zegw (LC. 883. quadrum, quadrus); ~ Lásd még: szeglet.

Szegelet 'angulus' Szugoly, szegelet (LC. 70. angulus); ~ | Szöm veg, szöm szegelet (LC. 484. hirquus); Szemöek [?], Bem Begelet (NC. 503. hirquus) | Szugolyotska, szegeletetske (LC. 70. angellus); Szugoliczka Szegeliyeczke (NC. 65. angellus) | Szegeletönként (LC. 70. angulatum); - | Szurdékos szeges, szegeletös (LC. 70. angulatus, angulosus); Szöges Szögöletes (NC. 65. angulatus) | Szeges Szegeletös (LC. 70. angularis, angularius); Szöges Szögöletes (NC. 65. angularis).

Szögölet alakban: Az utolsó két adatban NC. mindkét esetben a „Szöges, Szögöletes” jelentésmegfelelést adja. Lásd fenn.

→ Anatómiai vonatkozását bizonyítja a „szöm szegelet” adat, de



előfordulhatott e korban a \*hónalj szegelet, \*száj szegelet stb. kifejezés is, noha ezekre adatunk nincs.

**Szék** 'vitellus, peteszik' Emberanatómiai vonatkozására nincs adat LC.-ben és NC.-ben, állatanatómiai vonatkozására viszont igen, pl.: Az tikmonnak az zeki [olv. széki] (LC. 1130. vitellus); Tiukmonj Beki (NC. 1225. vitellus).

**Szélés**<sup>1</sup> 'latus' Igen zelles [olv. széles] (LC. 784. perlatus); Igen Beles (NC. 846. perlatus) | Hozzu zelles [olv. széles] bó (LC. 857. prolixus); Hoßu Beles bŵ (NC. 927. prolixus) | Széllesség (LC. 585. latitudo); Szelejsegh (NC. 616. latitudo) | Széses [h. széles] homloku (LC. 436. fronto); — | Talpas zeles labu (LC. 752. pansae); ~. Lásd még az alábbi adatokat is!

*Széles* alakban: Lásd az előbbi adatok között!

*Szélős* alakban: Szélős (LC. 585. latus); Szeles (NC. 616. latus) | Igen zelős hasas (LC. 831. praecrassus); Igen Beles haşas (NC. 898. praecraşus) | Széllel, szelössen (LC. 585. late); Szellel Beleşsen (NC. 616. late) | Bŵ nagy es zelős közw. (LC. 995. spatiosus); Bŵ es nagi Beles kezŵ (NC. 1085. spatiosus).

**Széles**<sup>2</sup> 'marginatus, széllal bíró' Zélés [!], (auagy) az kinek zele vagyon (LC. 639. margineus); ~ | Zeles, meg haylot (LC. 751. pandus); ~ | Horgas, zelles (LC. 912. repandus); Horgas Beles (NC. 992. repandus). → *Széles* alak itt is szerepel.

**Szem**<sup>1</sup> 'oculus' Szöm látomást, szom elöt (LC. 74. ante oculos); Szematomast Bem elöt (NC. 70. ante oculos) | Szem homalyossága (LC. 457. glaucoma); Szöm haliogoşsaga (NC. 474. glaucoma) | Szöm tsöpögése, petsenyessége (LC. 607. lippitudo); Szemnek czepegese (NC. 638. lippitudo) | Zem előtforgok (LC. 720. obversor); Szem elöt forgok (NC. 771. obversor) | Vak zóm (LC. 1053. tempus item pars capitis est); űdö vak Bem (NC. 1150. tempus) | Nizóm, szömeimet reá figesztöm (LC. 254. contueor); Nezem Bemejmet [értsd: szemeimet] rea figgeztem (NC. 249. contueor) | Az kik szömök bé hunyua vinnak, kordéra viuók (LC. 68. andabatae); az kik Bemek behunjva vinak kordebã vivok (NC. 64. andabatae) | Zememet [olv. szememet] rea figgeztem nezek, zemlelem (LC. 719. obtueor); Szömömet rea figeştem (NC. 770. obtueor) | Vizóm [h. nizóm] zömömet reatigeztöm [h. reafigeztöm] (LC. 996. specto); Nezem Bememet rea fűggez-

tem (NC. 1086. specto) | Meg vakitom, egyik szemét ki tolyom, kantsallá teszöm (LC. 357. eluscare); Meg vakitanj egy Bemet ki tolnj kanczallia tennj (NC. 358. eluscare) | Rakua zemmel (LC. 723. oculus); ~ | Szömtwl szömbe ... (LC. 259. coram); Szemtul Bembē (NC. 254. coran) | Zemes [olv. szemes] (LC. 723. ocellatus, oculatus); ~ → A „szemes” származék másik, „cautus, figyelmes, gondos, elővigyázatos” jelentésére számos adat van, ez viszont nem anatómiai vonatkozású. | Tsöpögő petsenyés szömw (LC. 607. lippus); Czöpögő peczenjes czipas Bemw (NC. 638. lippus) | kitsin, (auagy) tsik szömw (LC. 614. lucinos); kiczin vagi czik Bemü (NC. 647. lucinos) | Tsokaszemw (LC. 457. glaucopis); Czoka Bemw (NC. 474. glaucopis) | Kantsal, fel szömw (auagy) egy szömw (LC. 296. defioculus); Kanczal fel Bemü [olv. fél szemű] (NC. 290. defioculus) | Egy szemw, kantsal (LC. 619. luscus); ~ | Egy zemw, fel zemw (LC. 1138. unioculus); Egi Bemw (NC. 1228. unioculus) | Homaly ob [h. homalyos] zömw kantsal: vaklyos (LC. 685. myopes); Homalios Bem kanczal (NC. 728. myopes) | kitsin, (auagy) tsik szömw (LC. 614. lucinos); kiczin vagi czik Bemw (NC. 647. lucinos) | Tsöpögő petsenyés szömw (LC. 607. lippus); Czöpögő peczenjes czipas Bemw (NC. 638. lippus) | Zemetske (LC. 723. ocellus); ~ | Zöme ki vaiot, vak ... (LC. 736. orbus); Szeme kivajot vak (NC. 792. orbus) | Halyag, szem fáias (LC. 590. lema); — | Zöm faias, petsinesseg, kantsalsag (LC. 731. ophthalmia); Szemfajas. Peczenjesegeh Kanczaljagh (NC. 786. ophthalmia) | Fw auagy szöm intéssel meg vetöm (LC. 6. abnuo); fő auagi Bem intejsel meg vetem (NC. 7. abnuo) | Szöm oruosság (LC. 216. collyrium); Szem orvojsagh (NC. 207. collyrium) | Egy szempillantas (LC. 671. momentum); Egi Bem pillantas (NC. 711. momentum) | Az my egy szem pillantasba lezen (LC. 671. momentarius); Az mi egi Bem pillantasbā leßē (NC. 711. momentarius) | Szöm sárgasága (LC. 495. hypochysis, siue hypochyma); Szē jargaßaga (NC. 515. hypochysis, sive hypochyma).  
**Szöm** alakban: LC. általában „szöm” alakban, NC. viszont „szem” alakban közli az adatokat. A fenti adatoknál párhuzamosan adtuk LC. és NC. adatait, miként másutt is. Volt néhány olyan eset, ahol sem LC.-nél, sem pedig NC.-nél nem találtunk „szem”

alakot, hanem mindenütt a „szöm” változat fordult elő. Ezeket az eseteket az alábbiakban közöljük:

Szöm elébe hozom, meg adom, ki matatom [h. ki mutatom] (LC. 388. exhibeo); Szöm elejben hozom megadom (NC. 393. exhibeo) | Szöm eleibe való hozás, meg adás (LC. 388. exhibitio); — | Ki meggyök zöm eleiben meggyök (LC. 867. provenio); NC.-nél ért-hetetlen alak a szem szó helyén! | Az azzonijemberök szömére le haylo wstók (LC. 75. antiae); Az aßonj allat ßömere kehajlot wjtókök (NC. 72. antiae) | Szömét ki váiom (LC. 390. exorbo); ~ | Szömre le fwggó wstók, homlokon alá fwggó fwrt hay (LC. 162. capronae); Szörön le fuggó wßtók, homlokon ala fuggo haj (NC. 152. capronae) | Egy szömw, kandits (LC. 210. coclites); — | Matska szomw [h. szömw] (LC. 457. glauciolus); Maczka ßömö (LC. 474. glauciolus).

→ A fenti adatok bizonyítják, hogy a szem szó hangalakja még nem állandósult sem LC.-nél, sem NC.-nél, hiszen LC.-nél, ahol többnyire „szöm” alakot találunk, néha előfordul a „szem” alak is, viszont NC.-nél, ahol a „szem” alak a gyakoribb néha a „szöm” alakkal is találkozunk.

**Szem**<sup>2</sup> 'granulum, szemcse' Puha zömös (LC. 1001. spongiosus);

~.

Szem<sup>3</sup> 'papilla, szemölcs' Lásd a patológiai részben.

Szembogár 'pupilla' Lásd: szemfény.

**Szemék** 'angulus oculi, szemvég' Szöm veg, szöm szegelet (LC. 484. hirquus); Szemöek, ßem ßegelet (NC. 503. hirquus.) → Bizonytalan adat! Nem tudható, hogyan került az ö-betű az összetétel tagjai közé.

Szeméremtest 'pars genitalis' Zömeröm test (LC. 689. naturalia, pudenda); Szemerem test (NC. 734. naturalia) | Zömeröm test mellett való mohozas (LC. 871. pubes); Szemerē tejt mellett való mohozas, ßör, fon (NC. 942. pubes) | Zömeröm test (LC. 872. pudenda); Szemerē tejt (NC. 942. pudenda) | Zömeróni [h. zöme-röm] test (LC. 1059. testis); Bizonyfagh alias Bemereítejt (NC. 1158. testis) | Az szemerem teste (LC. 1112. verenda); ~ | Ferfi zömeröm teste (LC. 1127. virilitas, virilia); —.

Szömérömtest alakban: Zömeröm test (LC. 689. naturalia, pudenda); Szemerem test (NC. 734. naturalia) | Zömeröm test mellet

valo mohozas (LC. 871. pubes); Szemerē tejt mellet valo-mohozas, Bőr, fon (NC. 942. pubes) | Zómeróm test (LC. 872. pudenda); Szemerē tejt (NC. 942. pudenda) | Zómeróni [h. zómeróm] test (LC. 1059. testis); Bizonyjagh alias Bemerētejt (NC. 1158. testis) | Ferfi zómeróm teste (LC. 1127. virilitas, virilia); —. Lásd még: fark, here, mony, nemzésre való tag.

**Szemfehére** 'sclera, ínhártya' Hályag. item Szömfeiéri et tyuk-mony feiéri (LC. 49. albugo); —.

**Szemfény** 'pupilla, szembogár' Zóm feny (LC. 876. pupilla, 877. pupula); Szem fenj (NC. 949. pupilla, pupula). → E kifejezés e korban mint látjuk kifejezetten a szembogarat, a pupillát jelentette. Ilyen mondások, mint „örzi akár a szeme fényét”, „úgy vigyáz rá, mint a szeme fényére”, megőrizték ezt a régi jelentést, de ezt a tényt ma már kevesen tudják, az „úgy vigyáz rá, mint a szeme fényére” mondást tehát nem „úgy vigyáz rá mint a pupillájára” hanem „úgy vigyáz rá mint a szeme fényességére” jelentéssel értelmezik.

**Szemhaj** 'cilium, szempilla' Szöm heá... (LC. 194. cilium); Szem haja (NC. 184. cilium).

**Szemháj** 'palpebra' Szöm heá, szöm ször (LC. 194. cilium); Szem haja (NC. 184. cilium) | Szöm heia (LC. 450. gena); ~ | Felső szöm heának föl sugorodása (LC. 579. lagophthalmos); feljő jē hajanak fel sugorodása (NC. 609. lagophthalmos). → Az utolsó adat alapján állítható, hogy az alsó és felső szemháj fogalmi elkülönítése e korban már megtörtént. Ismeretes, hogy a „cilium” latin szónak korábban két jelentése volt: 'szemháj' és 'szempilla'. NC. valószínűleg a 'szempilla' jelentést vette alapul és ezt fordította „szem haja” kifejezéssel.

**Szemöldök** 'supercilium' Szemöldök kőzi (LC. 456. glabellus); ~ | Zómöldök (LC. 1031. supercilium); ~ | Borzas, kin wló zemöldekw (LC. 980. silo); Borzas, kin wló Bömöldök w (LC. 1068. silo) | Nagy sómöldök w (LC. 133. blepharo); —.

**Szempilla** 'cilium' Lásd: Szemhaj, szemször.

**Szemszegelet** 'angulus oculi, szemvég' Szöm veg, szöm szegelet (LC 484. hirquus); Szemök, Bem Begelet (NC. 503. hirquus). → Az „angulus oculi lat.” és az „angulus oculi med.” megkülönböztetésére nincs adat.

**Szemször** 'cilium, szempilla' Szöm héa, szöm ször (LC. 194. cilium); Szem haja (NC. 184. cilium) | Zóm zór (LC. 749. palpebrae); ~ | Donáth T.—Palkovich I.: Anatómiai nevek magyarázata c. szöszedete szerint a cilium „régii értelme: szemhéj, később: szempilla”. Ez a megállapítás LC. és NC. korára vonatkozólag nem érvényes. E korban a cilium szónak egyszerre volt 'szemhéj' és 'szempilla' jelentése. Vö. a fenti adatokat.

**Szemvég** 'angulus oculi' Szöm veg, szöm szegelet (LC. 484. hiruus); Szemöek, Bem Begelet (NC. 503. hiruus).

**Szemzug** 'angulus oculi' Lásd: szemék, szemszegelet, szemvég.  
**Szirt** Lásd: Nyakszirt.

**Szív** 'cor' Szwue fáio (LC. 165. carciacus); Szive fajo (NC. 155. cardiacus) | Sziumbe botsátom (LC. 523. incordio); Szivembe boczatom (NC. 546. incordio).

**Szű** alakban: Szű (LC. 165. cardia); ~ | Szw (auagy) Szűv (LC. 258. cor); — | Szwue fáio (LC. 165. cardiacus); Szive fajo (NC. 155. cardiacus) | Szűuetske (LC. 259. corculum); — | Zw dobogas, leueges mozgas (LC. 749. palpitiatio); Szű dobogas leveges (NC. 806. palpitiatio) | Szw fáiás, lelki szomorúság (LC. 165. cardialgia); ~ | Keserwlés, szű fáiás (LC. 259. cordolium); kejerwjeg fő fajás (NC. 253. cordolium).

**Szűv** alakban: Szw (auagy) Szűv (LC. 258. cor); —.

→ A „szív” szó és származékai, valamint összetételei sokszor a kedélyállapot és az érzelmi változás megjelölésére szolgálnak. Az itt közölt két utolsó adatnak is van ilyen vonatkozása. Az idevágó további adatokat lásd a fiziológiai részben.

**Szívnek hálója** 'praecordia' Lásd a „belső részek” szócikkben.

**Szívnek lépája** 'praecordia' Lásd a „belső részek” szócikkben.

**Szoros** 'strictus' Szoros (LC. 70. angustus); ~ | Szoross (LC. 89. arctus); Szoros (NC. 84. arctus) | Igen zorós (LC. 774. perangustus); — | Szorossan (LC. 107. astricte); ~ | Szorossan, szoritua (LC. 229. compresse); Söritva [!] Borójsan (NC. 220. compresse) | Leutien [h. röviden], kurtán, szorossan (LC. 231. concise); ~ | Szoritua, szorossan (LC. 335. districte); — | Szorossan (LC. 335. districtim); — | Igen zorossan (LC. 774. peranguste); — | Szorossan (LC. 919. restricte); Sorójsan [valószínűleg íráshiba „Szorojsan” helyett] (NC. 1000. restricte) |

- Szorosablan [h. szorossabban] (LC. 335. districtius); — | Szorosság, szwk hely . . . (LC. 70. angustia); ~.
- Szoross alakban: Szoross (LC. 89. arctus); Szoros (NC. 84. arctus. → Íráshiba?
- Szög Lásd: szeg<sup>1</sup> és szeg<sup>2</sup>.
- Szöm, szömbogár, szömfény, szömhéj stb. Lásd: szem, szembogár, szemfény, szemhéj stb.
- Ször 'pilus' Kopaz, gulacz, ször nékwl valo (LC. 307. depiles); Kopaß Börnelkül valo (NC. 301. depiles) | Zór (LC. 806. pilus); Ször, alias Moşar törö (NC. 869. pilus) | Sima testw, az ki nem szörös (LC. 456. glabrones); ~ | Zörös (LC. 806. pilosus); ~ | Ritka zórw, havi [h. haiu] (LC. 895. raripilus); Ritka haju (NC. 971. raripilus) | Kepposztó [h. koppasztó] ször mellyesztő oruoság, kenet (LC. 342. dropax); koppasztó [zer melliéstő orvos]sagh (NC. 341. dropax) | Meg zörösödöm (LC. 806. pilo); — | Zór tepó zerzam (LC. 1139. vollsella); —. Lásd még: fon, haj, moh, pih, szemször.
- Szugoly 'angulus' Lásd: zugoly.
- Szurdok 'camera, cella' Ritek hely, belso kamra, zurdok (LC. 772. penetrable); Rejtek hely belso kamora [zurdok (NC. 833. penetrable). → Anatómiai vonatkozású használatára nincs biztos adat.
- Szúk 'angustus' Szorosság, szwk hely . . . (LC. 70. angustia); ~. → E szó, mai használatától eltérően e korban igen gyakran szerepelt átvitt, pl. etikai értelemben. Bizonyítja ezt a következő adat is: Fusuényen, sobrákúl, szwkón . . . (LC. 504. illiberaliter); Föjvenjen [obrakul (NC. 524. illiberaliter). Vö. még: szoros.
- Szúz<sup>1</sup> 'virgo' Szwz, tiszta (LC. 170. castus); TiBta (NC. 160. castus) | Hazasulatlan, szwz (LC. 539. innuba); — | Zwz (LC. 1128. virgo); ~ | Zömermetessen zwzen (LC. 872. pudice); Szemermete[sen Büzen (NC. 943. pudice) | Zwzhöz illendő, melto zwzi (LC. 1128. virginalis); Szwzból valo. Szüzühöz illédo (NC. 1224. virginalis) | Zwzi swzöz [h. zwzhöz] illendő (LC. 1128. virgineus); — | Zwzetske (LC. 1128. virguncula); ~ | Szwzesség (LC. 170. castus, castitas, castimonia); ~ | Zwzesség tisztaság, zömermetesség (LC. 872. pudicitia); Szüze[segh tiBta]sagh. Szemermete[segh (NC. 943. pudicitia) | Zwzesség (LC. 1128. virginitas); ~ | Meg széplősitem, szwzességét el veszöm (LC. 316.

devirgino); Meg Beplőjitem tiBtefjeget el veBem (NC. 310 devirgino) | Szemermetlenség, szwzettelenség (LC. 514. impudicitia); Szemermetlēsegh (NC. 536. impudicitia) | Orczátlan, szemermetlen, szwzessége vesztet (LC. 514. impudicus); Orczatlā Bemermetlē (NC. 536. impudicus).

Szűz<sup>2</sup> 'caelebs, nőtlen' Nincs anatómiai vonatkozása.

Szűz<sup>3</sup> 'simplex, egyszerű' Nincs anatómiai vonatkozása.

**Szűzesség hártyája** 'hymen, szűzhártya' Szwzesseseg kapuia, hártyaia (LC. 377. eugium); ~ | Swzesseseg haratyaia [h. Swzesseseg hartyaia] (LC. 493. hymen); ~.

**Szűzesség kapuja** 'portio vaginalis uteri, a méhnyak hüvelyi része' Swzesseseg kapuia, hártyaia (LC. 377. eugium); ~.

## T

**Tag<sup>1</sup>** 'membrum, testrész' Tag (LC. 650. membrum); ~ | Nemzésre zwlósre [olv. szülésre] valo tag (LC. 455. genitale); Nemzésre Būletefjere valo tag (NC. 472. genitale) | Fól töröt taggal vagyok . . . (LC. 152. calleo); Fel teröt tagul vagiok (NC. 142. calleo) | Tagonként, darabonként, konczonként (LC. 650. membratim); Tagonként (NC. 686. membratim) | Sar, tagokban folyó neduesség (LC. 130. bilis); Sar tagokbā valo nedvefjegeh (NC. 121. bilis) | Az kibem az tagokban folyo neduességök bwuek (LC. 130. biliosus); Az kibē az tagokbā folio nedvefjegek bevek [olv. az kibem az tagokban folyó nedvességek bévek] (NC. 122. biliosus).

**Tag<sup>2</sup>** 'segmentum, szelet' Tagokba & osztatot (LC. 550. interdatum); Tagodbā el oBtatot (NC. 578. interdatum) | Tagonként osztom (LC. 100. artuo); ~.

**Tag<sup>3</sup>** 'organa interna, belső szervek' Beyō [h. belső] oldal tagok (LC. 831. praecordia); Ez eljō oldaltagok (NC. 897. praecordia) | Tagonként, rezenként (LC. 1128. visceratim); —.

**Tág** 'laxus' Tág, bw (LC. 587. laxus); Tagh bö (NC. 618. laxus) | Tágan, bwuen (NC. 587. laxe); Tágan böven (NC. 618. laxe) | Meg tágulás (LC. 588. laxitas); ~.

**Tagíz** 'segmentum membri, pars membri, a tagok egyes részei'

Tagiz (LC. 100. artus); Tagh iz (NC. 94. artus). → Látható, hogy az „artus” szó jelentését LC. szóösszetétellel, NC. pedig két külön szóval adja vissza. A „tagiz” ill. az NC.-nél látható szavak közül az „iz” esetleg az ‘articulatio, ízület’ jelentést kívánta kifejezni. Vö. még: íz<sup>1</sup>, és Szily K.: Helyreigazítások . . . NyK. IX.

**Tej 'lac'** Tény (LC. 575. lac); ~.

**Tekergős 'spiralis'** Horgas borgas, tekergős (LC. 423. flexuosus); ~ | Horgas, tekergős (LC. 543. insinuatus); ~ | Tekergős (LC. 556. intortus, 1074. tortus); Giötröt Borögotat, alias teker-gős (NC. 1170. tortus) | Horgas, tekergős (LC. 605. limus); Horgas tekerges (NC. 635. limus) | Tekergős kerek forma as ki özue nem zakad (LC. 999. spirae); ~ | Tekergössen (LC. 507. imbricatum); ~ | Köröngö keregseg, tekergözéb [h. tekergőzés] (LC. 468. gyrus); Kerengő[kereg]jegh tekergős (NC. 486. gyrus). *Tekerkős* alakban: Tekerkössen, horgassan, homalyosan (LC. 983. sinuose); —.

→ E szó gyakran átvitt értelemben használatos 'körmönfont, nem őszinte' értelemben. Vö. még: kerek, keröngös, keröngő kerekség.

**Tekervény 'torsio'** Tekeruény (LC. 573. iynx); ~ | Igen tekeruenies (LC. 844. praetortus); — | Teker vanyós [h. tekervenyös] (LC. 1074. tortilis); Tekervenjes (NC. 1170. tortilis). Lásd még: tekergős.

**Tekintet 'vultus, forma externa'** E szót csak néhány adat képviseli az LC.-ben és az NC.-ben, de ezeknek is csekély az anatómiai vonatkozása. Amennyiben a fiziognómia kapcsolódik az anatómiához, van némi anatómiai vonatkozása e főleg fiziognómiai jelentéskörben használatos szónak. Az adatokat lásd az „orca” címszó alatt.

**Temérdek 'obesus, kövér'** Temérdök zomok (LC. 267. crassus); Temerdek Zömök (NC. 260. crassus) | Temerdek, potrohos (LC. 712. obesus); ~ | Temérdekség, zomokság (LC. 267. crassamen); — | Temeidökség [h. Temérdökség], mélység (LC. 267. crassitudo); Temerdek]jegh Melj]jegh (MC. 260. crassities, crassitudo) | Kourseg, temerdekseg (LC. 712. obesitas); ~ | Temérdökön (LC. 267. crasse); Temerdeken (NC. 260. crasse).

*Temérdök* alakban: Temérdök zomok (LC. 267. crassus); Temerdek Zömök (NC. 260. crassus) | Temeidökség [h. Temérdökség],



mélység (LC. 267. crassitudo); Temerdekjehg Meljjehg (NC. 260. crassities, crassitudo) | Temérdökön (LC. 267. crasse); Temerdeken (NC. 260. crasse).

**Tenyér** 'palma' Tenyér (LC. 484. hir.); ~ | Tener. Palmafa (LC. 748. palma); Tenjer, alias palmafa (NC. 804. palma) | Tener (LC. 1138. vola); Tenjer (NC. 1229. vola) | Arczul tsapni, tenyérel verni (LC. 306. depalmare); — | Egytenyérnji mertek (LC. 748. palmus); Egi tenjernj (NC. 805. palmus) | Egy tenyer-ni (LC. 749. palmaris); — | Egy lab nyomni segy [h. egy] tenyerni (LC. 749. palmipedalis); Egi labnjomnj (NC. 805. palmipedalis).

*Tenér* alakban: Tener. Palmafa (LC. 748. palma); Tenjer, alias palmafa (NC. 804. palmafa) | Tener (LC. 1138. vola); Tenjer (NC. 1229. vola). → E két adat esetleg íráshiba.

**Térd** 'genu' Térd (LC. 450. genu); ~. | Térdet haytogatni (LC. 535. ingeniculari); Térdet hajtanj (NC. 560. ingeniculari) | Térdre esni (LC. 84. appronare); — | Térdre [h. térdre] eszöm, térdet haytogatok (LC. 240. congenulare); Térdre ejni, Térdet hajto-gatni (NC. 234. congenulare) | Térdetske ... (LC. 450. geniculum); ~.

*Térdhajlat* Lásd a következő két szócikket.

**Térdhajtás** 'poples, térdhajlat' Térd hon allia, horgas in (LC. 822. poples); Térd hajtás horgas inj (NC. 886. poples).

**Térdhónalj** 'poples, térdhajlat' Térd hon allia, horgas in (LC. 822. poples); térd hajtás horgas inj (NC. 886. poples). Vö. a „horgas in” szócikkben közölt magyarázatot.

**Természet** 'natura, jelleg, tulajdonság' Lásd: „különböztető természet”, valamint a „test” szócikkben: testi természet szerint való életű.

**Termet** 'habitus' Allapat, termet (LC. 469. habitudo) ~. Lásd még: állapot.

**Test**<sup>1</sup> 'corpus' Test (LC. 262. corpus) ~ | Oly vékony bársony ruha, az ki által ember teste meg latczik (LC. 208. coavestis); — | öldő kleuer [h. öldökles ver] ontas le vagatot testek (LC. 1009. strages); öldökles verontas, le vagatot leßek (NC. 1102. strages) | Az testnek belsö rezey (LC. 1129. viscus); Az testnek belsö reße, bel (NC. 1125. viscus) | Testnek állapatya (LC. 262. corporatura);

~ | ... testőnimel [h. testőmmel] kereskődöm (LC. 865. prostituo); Bordeljba teftemnek kereskedē (NC. 935. prostituo) | Testőmmel kereskődöm, bordelyoskodom (LC. 865. prosto); Bordelioskodom testemmel kereskedem (NC. 936. prosto) | Testes (LC. 262. corporales, corporeus); Teftes, tefti (NC. 257. corporale, corporeus) | Testesség (LC. 262. corpulentia); ~ | Testetske (LC. 262. corpusculum); — | ... testi (LC. 262. corporeus); ~ | Testi győnőrség (LC. 600. libentia); — | Elő állatból való, testi természet szerent való eletw (LC. 70. animalis); Elő állatból való (NC. 66. animalis) | Testős (LC. 262. corpulentus, corporatus); Teftes tefteswl (NC. 256. corpulentus, 257. corporatus) | Testősség, testősőwlés (LC. 262. corporatio); Teftesjeg teftesőwles (NC. 257. corporatio) | Emberi testőw Isten tsinalo eretnőkők (LC. 75. antropomorphitae); — | Erőtelen, gyenge testőw (LC. 506. imbellis); — | Sima testw, az ki nem szőrős (LC. 456. glabrones); ~ | Test gyakorlásáert, hanyásra szabot őn darab (LC. 56. alter); — | Modda való [h. moddal való] test mozgatás (LC. 379. eurythmia); — | Testnélkwł való (LC. 523. incorporalis, incorporeus); ~ | Tetem test nekwł valóság, tetemetlenség (LC. 523. incorporalitas); —. Lásd még: tetem.

**Test<sup>2</sup>** 'membrum, tag' Kigyo azkinek marása vtán embernek minden testéből vérfoly. Vér korsag. (LC. 469. haemorrhois); kigio az kinek maraja utan az emberek teftéből ver folj. est etiā Ver korjagh (NC. 489. haemorrhois) | Veritekőzendő auag mindőn testeuel veritekőző (LC. 1025. sudabundus); Veritekezendő (NC. 1121. sudabundus). → NC. úgy látszik már nem használta a „test” szót ilyen értelemben, bizonyítja ezt egyrészt az, hogy az első adatnál az „embernek minden testéből” helyett „emberek testéből”-t ír, másrészt az, hogy a második adatnál teljesen elhagyja a „minden testével” részt. A test szó ezen régi 'tag' jelentése fennmaradt a „szeméremtest” szóban, lásd tehát e szócikket is.

**Tetem<sup>1</sup>** 'corpus, test' Tetem test nekwł való ság, tetemetlenség (LC. 523. incorporalitas); Teftnelkul való (NC. 546. incorporalitas) | Testetlen, tetemetlen (LC. 102. asomatos); ~ | Ekes, szép tetemw (LC. 465. graphicus homo); Ekes Bep termetű (NC. 480. graphicus homo) → A mai használatall ellentétben e korban a „tetem” szó nem jelentett kizárólag 'holttetemet', hanem 'test' je-

lentésben szerepelve a mai test szó szinonimájaként használták.  
Lásd még: termet, test.

**Tetem**<sup>2</sup> 'cadaver, holttest, holttetem' E jelentésre alig van adat e korból → Tetém tarto (LC. 741. ossuaria); Tetem tarto helj (NC. 797. ossuaria).

**Tobozmirigy** 'glandula pinealis, epiphysis, tobozmirigy' E kifejezésre semmi adat sincs, a tobozmirigyre vonatkozólag lásd mégis a „fenyőmakkocska” és a „makk” címszavakat.

**Toll**<sup>1</sup> 'pilus tenuis, villus, finom szőr, bolyh'? Tollas labu, pihes. (LC. 814. plumipes); Tollas labu (NC. 879. plumipes) → Ez, és néhány más adat arra vall, hogy a „toll” szó 'finom szőr, bolyh' jelentésben is használatos lehetett. E jelentésre az NySz. nem közöl adatot. Vö.: Arany János: „Pedig még legénytoll sem pehelyzik állán” sorát a Toldi első énekében [3. versszak]. Lásd még: moh, pih, szőr.

**Toll**<sup>2</sup> 'pluma, toll' Lásd az állatorvostani részben.

**Tomp** 'pars lumbi seu lateris in sue' Lásd az állatorvostani részben.

**Tompa** 'obtusus' Tompa, eletlen (LC. 473. hebes); Tompa eltelē (NC. 493. hebes) | Tompa, ostoba (LC. 719. obtusus); ~ | Lásd még a patológiai részben.

**Top** 'pars lumbi seu lateralis in sue' Lásd az állatorvostani részben.

**Torok** 'fauces' Gége, torok (LC. 139. bronchus); — | Tsatorna. Lelőkzet véuó torok (auagy) gége (LC. 156. canalis); Czatorna. (NC. 145. canalis) | Torok (LC. 411. faux); ~ | Torok (LC. 466. gula); ~ | Torok (LC. 467. guttur); ~ | Torok (LC. 569. iugulus); — | Torok (LC. 742. ostia); — | Harom torku (LC. 1086. tri-faux); ~ | Torok gyék (LC. 70. angina); Torok gijk (NC. 65. angina) | Torok gyek (LC. 283. cynanche); Torok gik (NC. 277. cynanche) | Torok giek (LC. 1041. synanche); Torok gik (NC. 1139. synanche). → A „torok” szónak 'nyílás, szájadék' jelentésű általánosabb jelentésvonatkozására nincs adat LC.-ben és NC.-ben.

**Tő** 'radix' Tőuéből kifordítom (LC. 376. everso); ~ | Tőuéből, kifordítás el rontás (LC. 376. eversio); — | Tőuéből, ki fordítator [h. ki fordítatot] (LC. 376. eversus); — | Tőuéből ki fordító (LC. 376. eversor); ki fordító (NC. 380. eversor) | El romlás,

tőueből ki vágás (LC. 383. excidium); ~ | Ki vagom, tő veből [!] ki vagom (LC. 1024. succido); ~ | Tőuetwl fogua (LC. 1007. stirpitus); — | Fwl tő mirigy, fwl meg keles (LC. 757. parotis); —. → Az összes adat közül egyedül a „fültőmirigy” bizonyítja a tő szó ekkori anatómiai használatát, de a többi adatok viszont néhány ragozott alakra vetnek fényt.

**Tőgy** Lásd a következő szócikket.

**Tölgy** 'mamma, emlő' Bw, teniztő, kóuér. Tsets, tölgy (LC. 490. huber); Bwtenießö kover (NC. 510. huber) | Terhes, hasas tölgyelő (LC. 428. foetus); Terhes, hafas, tölgies (NC. 440. foetus) → A „tőgy” szónak, ill. akkori „tölgy” változatának elsősorban állatra való alkalmazása volt elterjedve, de tréfásan, illetve egyes nyelvjárási területeken alkalmazták emberre is.

**Tök** 'testis, here' Mony töki, ket monya golyobbissa (LC. 213. coleus); ~ | Monia tökj [olv. monya töki] (LC. 957. scrotum); monja töki (NC. 1042. scrotum) | Mony tök (LC. 268. cremasteres, nervi in quibus testes dependet); ~. → Úgy látszik a „mony” szó nem azt jelentette, amit ma a „here” szóval fejezünk ki, hanem ennél tágabb jelentéskörrel bírt, jelentette alkalmasint a heréket és a hozzájuk tartozó egyes szerveket is együttesen (herevezeték, mellékhere stb.). Ezzel szemben a „tök” szó kifejezetten a mai 'here' jelentéskörében volt használatos. A mellékhere (epididymis), továbbá a herékhez tartozó egyéb szervek megjelölésére nincs adat. A 'testis' és a 'scrotum' jelentések még nem különültek el élesen. Lásd még: fark, here, mony.

**Tömlő** 'uter' Tömlő (LC. 1144. uter); ~ | ... tömlöczke (NC. 1232. uterulus); —. → Anatómiai értelemben való használata bizonytalan.

**Tömör** 'compactus' Nincs adat, vö: sűrű.

**Tömött** 'densus, condensus' Nincs adat, lásd: sűrű.

**Törés** 'fractura' Törés, romlás (LC. 433. fractura); ~ | Törés (LC. 534. fractio); ~ | Meg tántoritás eytés törés (LC. 574. labefactio); Meg tantoritas el eytes (NC. 603. labefactio) | Törös (LC. 1057. tritus, tritura); Megh töres (NC. 1156. tritus). → Ezek az adatokon kívül még sok melléknévi, igei és igenévi származék. A „törés” szó, kórbonctani értelemben ekkor is főleg a 'csonttörés' kifejezésére szolgált.

**Törzs 'truncus'** Nincs adat anatómiai használatára, de hiszen Szily (NyŰSz. I, 348) azt írja e nyelvújítási szóról, hogy ez „a törzsök megcsonkítása, vagy árnyék és árny”, így hát e korban még nem létezhetett.

**Törzsök 'truncus'** A stirpesco szónál szereplő „törsök”-nek nincs anatómiai vonatkozása.

Tű Lásd: tő.

**Tüdő 'pulmo'** Tödő föl fualkadása, föl gyuladása (LC. 783. peripneumonia); Twdö fel fuwalkodása (NC. 845. peripneumonia) | Twdö (LC. 875. pulmo); ~ | Dagadot twdeiw (LC. 875. pulmonarius); Dagadot tödjü (NC. 946. pulmonarius).

**Tödő** alakban: Tödö föl fualkadása . . . (LC. 783. peripneumonia); Twdö fel fuwalkodása (NC. 845. peripneumonia).

**Tüdö** hangalaki változat (LC. 875. pulmo) létezése kétséges.

**Tüsző 'bursa, tömlő, zacskó'** Twszó, tasoly (LC. 101. ascopera); Gwßü tarfolia [olv. gyűszű tarsolya] (NC. 1. ascopera) | Twszó (LC. 142. bulga); ~ | Twzö [olv. tüsző] (LC. 1122. vidulus, 1147. vulga); ~. → Anatómiai vonatkozású használata kétséges! Vö. még: bőr<sup>2</sup>.

**Tyukmony formájára való 'ovalis, tojásdad'** Tyuk mony form maiara valo (LC. 743. ovatus); —. Vö. még: hosszúgömbölyű.

## U

**Udú 'cavitas'** Vö. az „üreg” címszóval.

**Ujj 'digitus'** Vy (LC. 286. dactylus); Uy (NC. 278. dactylus) | Vy (LC. 323. digitus); — | Vyal valo pattantas (LC. 1045. talitrum); ~ | Az uyoknak az izei (LC. 237. condylus); Az uyoknak izei (NC. 230. condylus) | Vyotska (LC. 323. digitulus); —. Vyas (LC. 286. dactylicus); ~ | Vyas, az minek vya vagyon (LC. 323. digitatus); — | Vyas (LC. 638. manualeatus); ~ | Egy vyni (LC. 286. dactylis, 323. digitalis); ~ | Hwüelyk, nagy vy (LC. 471. hallux); Hivelik avagi Uy (NC. 491. hallux). → Feltűnő, hogy a mai „ujj” szó minden adatunknál, kivéve az „uy” helyesírási változatot, melynek olvasata kétes, mivel az y fölött ezekenél két pont van, ami esetleg az „uij” rövidítése akar lenni, „uij”

olvasattal (tehát egy j-vel) fordul elő, feltűnő továbbá az is, hogy bővülés esetén o-val folytatódik több esetben (ujocska, ujoknak). Az egyes ujjak közül a nagyujjnak van külön neve LC. és NC. adatai között. Ma a nagyujj mellett közölt hallux szónak 'láb-nagyujj' jelentés felel meg, a 'kéz-nagyujj' ezzel szemben a pollux lat. szó megfelelője. Kérdés, így volt-e ez már a XVI. századi magyar nyelvben is? Ekkor még esetleg nem különült el a két megnevezés. A mutatóujj fogalmával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a PNA. és a BNA. szerint mutatóujjat jelentő index szó LC-ben a.m.: Meg jelentő, mutató (LC. 526).

Undokság 'faeces, bélsár' Lásd a fiziológiai részben.

## Ü

Ülep Lásd: far, segg.

Ülő Lásd: kinnülő.

**Üreg** 'cavum' Ki váiattatot, wreg (LC. 57. alveatus); ki vajattatot wres (NC. 53. alveatus) | wres, wreg, hézag (LC. 176. cavus); Urejsen (NC. 166. cavus), Vdu, wresseg, wreg (LC. 176. cavus, sive cavum); wres (NC. 166. cavus) | Barlang, wreg hezag hely (LC. 176. cauerna); Barlang alias kalitka (NC. 166. caverna) | Wreg, hézag (LC. 230. concavus); wres hézak (NC. 221. concavus) | wreg, hezag (LC. 713. obinanis); wres heßag (NC. 763. obinanis) | wreges likas likas [!] (LC. 678. multicavatus); ureges liukas (NC. 719. multicavatus) | wreges, hezagos (LC. 678. multicavus); ureges liukas (NC. 719. multicavus). Lásd még: lyuk.

**Üres**<sup>1</sup> 'vacuus' Ki váiattatot, wreg (LC. 57. alveatus); ki vajattatot wres (NC. 53. alveatus) | wres, wreg, hézag (LC. 176. cavus); Urejsen (NC. 166. cavus) | Vdu, wresseg, wreg (LC. 176. cavus, sive cavum); wres (NC. 166. cavus) | Wreg, hézag (LC. 230. concavus); wres hezak (NC. 221. concavus) | wreg, hezag (LC. 713. obinanis); wres heßag (NC. 763. obinanis) | wres, hiába valo (LC. 516. inanis); ures hiabā valo (NC. 538. inanis) | Vres (LC. 1098. vacuus); Ures (NC. 1195. vacuus) | wressé leszök, hiaba valeuáleszök (LC. 517. inanesco); Hiaban valo wrefse leßek (NC. 538. inanesco) | Vresség [!] hiába valóság (LC. 516. inania); Urefsegh hiaban valo jagh (NC. 538. inania) | Wresseg (LC. 1099.

vacuitas); Ure[segh (NC. 1195. Vacuitas) | Vdu, wresség, wreg (LC. 176. cavus, sive cavum); wres (NC. 166. cavus) | Meg wresitóm (LC. 517. inanio); Meg wrejitem (NC. 538. inanio) | Meg wresitetet (LC. 517. inanitus); Meg wrejsitetet (NC. 538. inanitus). → A lat. szavak közül elsősorban a vacuus és a cavus jelentenek ürességet, az inanis, obinanis olyan ürességre utal, ami természetellenes, pl. élet nélkül valóság, nem nélkül valóság, üres szem (t.i. a szemgödör üres), stb.

Üres<sup>2</sup> 'expers, hiú, műveltség nélkül való, nem részes valamiben'

Nincs anatómiai vonatkozása.

Üres bél 'jejunum, éhbél' Wres bél (LC. 501. ieiunum intestinum) ~. → Vö. még: éhjom, az „éhjomra való” kifejezés ugyanis annyit tesz: éhbélre való.

Üresség 'cavitas, vacuitas' Lásd az *üres*<sup>1</sup> szócikkben.

Üstök 'capilli, hajzat' Az azzonijemberök szömére la haylo wstók (LC. 75. antiae) | Az aßonj allat bömere ke hajlot wjtökök (NC. 72. antiae) | Szömre le fwggo wstók, homlokon alá fwggo fwrt hay (LC. 162. capronae); Szörön [értsd: szörösen] le fuggó wßtók, Homlokon ala fuggo haj (NC. 152. capronae) | wstokos haias (LC. 15. acersecomes); Üßtökös [olv. üsztökös] hajas (NC. 16. acersecomes) | wstökös (LC. 149. caesariatus, 219. comans); wßtökös (NC. 210. comans) | wstökös, haias (LC. 219. comatus); — Wstökösötske, haiasotska (LC. 219. comatulus); wßtököczke (NC. 210. comatulus).

Üsztök alakban?: Szömre le fwggo wstók, homlokon alá fwggo fwrt hay (LC. 162. capronae); Szörön [értsd: szörösen] le fuggó wßtók... (NC. 152. capronae) | wstokos haias (LC. 15. acersecomes); Üßtökös hajas (NC. 16. acersecomes) | wstökös (LC. 149. caesariatus, 219. comans); wßtökös (NC. 210. comans) | Wstoko-sotske, haiasotska (LC. 219. comatulus); wßtököczke (NC. 210. comatulus).

→ Az adatok tanúsága szerint nemcsak általában 'hajzat' jelentéssel rendelkezett a fenti szó, hanem gyakran 'hajfürt' jelentésben volt használatos.

Ütőér 'arteria, verőér' Nincs adat, vö.: érgége, gége<sup>3</sup>.

- Vájás** 'excavatio, vájolat, kivájás' . . . Váiás, ásás, ál veröm (LC. 277. cuniculus); Vajas, ajas veröm (NC. 271. cuniculus) | Ki váiás (LC. 382. excavatio); —.
- Vájattatott** 'cavus' Lásd a „vájott” szócikkben.
- Vájolat** 'excavatio' Lásd a „vájás” szócikket.
- Vájott** 'cavus, üreges' Asot, váiot, tsatornas (LC. 156. canalitus); — | Zóme ki váiot, vak . . . (LC. 736. orbus); Szeme kivajot vak (NC. 792. orbus) | Ki váiattatot, wreg (LC. 57. alveatus); ki vajattatot, wres (NC. 53. alveatus) | Tsatorna moggyára meg váyatot (LC. 156. canaliculatus); Czatorna modgiara meg vajattatot (NC. 156. canaliculatus). Lásd még: üres.
- Vájt mélység** 'sulcus, barázda' Barázda, meg vayt melseg (LC. 1010. striae); Barázda, meg vajo meljsegh (NC. 1103. striae).
- Vak** 'caecus' Vak (LC. 146. caecus); ~ | Zóme ki váiot, vak (LC. 726. orbus); . . . ~ | Meg vakitom (LC. 146. caeco, 382. excaeco, 712. obcaeco); ~ | Vakon szwletöt (LC. 146. caecigenus); Vakon bületet (NC. 137. caecigenus) | Vakság (LC. 6. ablepsia, 146. caecitas); ~ Lásd még a patológiai részben is, ugyanott lásd a „vaklani, vaklyas” szócikkeket.
- Vak seb** 'cicatrix, sebhely' Lásd a patológiai részben.
- Vakszem** 'regio temporalis, halánték' Vak zóm (LC. 1053. tempus item pars capitis est); Vakßem (NC. 1150. tempus idem pars capitis est).
- Vakszemcsont** 'os temporale, halántékcson't Nincs adat.
- Válaszfal** 'paries, fal' Nincs adat, de lásd a „köz”, valamint a „közhártya” szócikkeket, a köz szó ugyanis e korban a 'választó' jelentéskörben használatos volt. Vö.: Köz fal (LC. 332. dissepimentum, 551. intergerini parietes, 554. interseptum 756. paries, 969. sepimentum); ~.
- Választó linea** 'diameter, átmérő' Hason két fele választó linea, (auagy) altalosztó (LC. 318. diameter); — | Hason két felé választó linea (auagy) alcosztó [h. altalosztó] (LC. 325. dimetiens); Hañon ketfele valaßto linea (NC. 322. dimetiens).
- Váll** 'humerus' Vál (LC. 491. humerus); Vall (NC. 511. humerus)



| Vállas (LC. 491. humerosus); ~ | Val fődő (NC. 511. humerale);

**Váll-lapocka** 'scapula, lapocka' Val lapoczká (LC. 951. scapulae); ~. Lásd még: lapocka!

**Váll köz** 'regio interescapularis' Váll köz (LC. 554. interscapilium); Val köz (NC. 583. interscapilium).

**-való** 'stans, pertinens' Helyhatározói és eredethatározói utótag, lásd az „egy nemből való, nemhez való, jobbkez felől való, jobbkezre való, közben való, oldalastag való, fülbe való másfa” kifejezéseket a dőlt szedésű részeknek megfelelő szócikkekben.

**Vastag** 'robustus, latus' Vastag, erőss (LC. 420. firmus); Vastag erőf (NC. 431. firmus) | Erős, vastag (LC. 431. fortis); ~. | Igen vastag erőss (LC. 794. pervalidus); Igen vastag erős (NC. 857. pervalidus) | Igen hatalmas, vastag (LC. 844. praevalidus); ~ | Vastag, erőss (LC. 926. robustus); Erős vastag (NC. 1008. robustus) | Eröss, vastag, fő (LC. 1010. strenuus); Vastag fő erős gyors (NC. 1103. strenuus) | Erős vastag (LC. 1100. validus); ~ | Vastagb vagiok (LC. 844. praevalleo); Beczwletes vagiok aliquando (NC. 911. praevalleo).

**Vastag ín** 'musculus, izom' Susos [h. husos] inas vastag inas (LC. 682. torosus); —. Lásd még: húsos ín.

**Vég<sup>1</sup>** 'pars terminalis' Szél, vég (LC. 399. extremitas); ~ | Zel, veg, határ (LC. 736. ora); ~ | Vegig nyuytom, ki nyuytom (LC. 792. pertendo); Vegig ki nytom (NC. 855. pertendo) | Vtolso, végső (LC. 398. extremus); — | Leg végső (LC. 398. extimus); —. Lásd még: seggvégghurka, szemvég, tő.

**Vég<sup>2</sup>** 'tegumentum, valaminek a teteje' Tető, vég, hegy (LC. 262. coronis); ~. Lásd még: hegy.

**Vég<sup>3</sup>** 'exitus, halál' Ki menetel, vég (LC. 387. exitus); ~. LC. és NC. latin magyarázószövege nem ad biztos támpontot e jelentéshez, exitus ekkoriban főleg 'ajtón való kimenetelt' jelentett. Egy példamondat azonban a halál „kimenetelére” vonatkozik. A jelentés e korban már bizonyosan megvolt. Vö: „Mikor el-jő végek, testek koporsóba temettetik” (Pázmány: Prédikációk. 1636.)

**Vég<sup>4</sup>** 'sors' Nincs anatómiai vonatkozása.

**Vég<sup>5</sup>** 'terminus, határidő' Nincs anatómiai vonatkozása.

**Végbél** 'rectum' Lásd: seggvégghurka.

Végtag 'extremitas' Nincs adat.

Vékony<sup>1</sup> 'tenuis, finom' Vékony, ősztouér, keskeny (LC. 460. gracilis); ~ | Igen vekony (LC. 780. pergracilis); ~ | Igen vekony (LC. 792. pertenuis); ~ | Igen vekony (LC. 842. praetenuis); ~ | Vekoni, gienge (LC. 1022. subtilis); Vekonj, genge (NC. 1118. subtilis) | Vekoni (LC. 1055. tenuis); ~ | Keskeny vekony emberek (LC. 1116. vesculi); ~ | Vékomb [értsd: vékonyabb] (LC. 294. deductior); — | Vekoniotska (LC. 1022. subtenuis); ~ | Vekonyotska (LC. 1055. tenuiculus); ~ | . . . vékonyság (LC. 460. gracilitas); Keskenjfegeh, öbtöversegh (NC. 477. gracilitas) | Vekonság, eles okosság (LC. 1022. subtilitas); ~ | Vekonság (LC. 1055. tenuitas); ~. → A fenti adatokon kívül még számos melléknévi és igei származék.

Vékony<sup>2</sup> 'parvus, kis, kicsi' Vékony, kisdud (LC. 389. exilis); ~ | Igen vekony (LC. 778. perexilis); ~ | Kitsinség, vékonság (LC. 389. exilitas); ~.

Vékonybél 'intestinum tenue' Vékony gyenge bét [h. vékony, gyenge bél] (LC. 575. lactes); —.

Velő 'medulla' Velő (LC. 647. medulla); ~ | Az belit ki vezöm, velejét ki váiom (LC. 359. emedullo); Az belit es velejet ki vajom (NC. 359. emedullo). Lásd még: agyvelő, agyvelőcske, szék.

Vén 'senex, veteranus, agg, idős, koros' Ag, vén, wdős (LC. 73. annilis); — | ősz vén (LC. 149. canus); OB ven (NC. 149. canus) | Vén, ag (LC. 168. casnar); — | Dada, igöm vén, dada (LC. 292. decrepiti); Igen ven baba [értsd: bábaasszony] agh dada (NC. 285. decrepiti) | El törödöt ven emberek (LC. 296. defloccati senes); ~ | Igen ven (LC. 789. persenex); ~ | Vén, agh (LC. 967. senex); ~ | Venhez, aghoz valo (LC. 967. senilis); venhöz es aghhoz valo (NC. 1053. senilis) | Meg venhodet, meg aggott (LC. 967. senectus); Megh venhödöt aggot (NC. 1053. senectus) | Vénség agság (LC. 79. anilitas); Vensegh (NC. 74. anilitas) | Venseg, agság (LC. 967. senectus); ~. Lásd még: agg, idős.

Vér 'sanguis' Ver (LC. 273. cruor); Alut ver (NC. 266. cruor) | Ver (LC. 943. sanguis); Veer (NC. 1027. sanguis) | vères (LC. 273. cruentus); verös (NC. 266. cruentus) | Verös verel tellyes (LC. 944. sanguinolentus); veeres verrel tellies (NC. 1027. san-

guinolentus) | Veres akkibe [!] sok io ver vagyon (LC. 944. sanguineus); ~ | Verrel folyok (LC. 944. sanguino); ~ | Véretlen, vér nekwl valo (LC. 381. exanguis); ~ | Veretlen (LC. 523. incruentatus); Vertelē (NC. 546. incruentatus) | Vernelkwl valo (LC. 523. incruentus); — | Nyak, és vér nekwl valo kitsin állatok, bogarak (LC. 541. insecta); — | Vér folyás (LC. 469. haemorrhagia); — | . . . Vér korsag (LC. 469. haemorrhoidis); ~ | Vérszerént valo rakosságok, atyafiasok (LC. 244. consanguinei); Verβerent valo rokōjagok (NC. 237. consanguinei) | Vér zerent valo atyafosag [!] (LC. 755. parentela); Verβerent valo Attiafiujagh (NC. 813. parentela).

**Veres** 'ruber, vörös' Veres, piros (LC. 121. baius color); ~ | Veres, piros vérteszínw (LC. 122. balius color); vörös piros, vercze Binw (NC. 115. balius color) | Verh<sup>o</sup>nyw halouany színw veres (LC. 476. helvus); Vörheniō, halvani Binü (NC. 495. helvus) | Egy kevesse veres (LC. 1015. subcrudus); Nierşes (NC. 1110. subcrudus) | vörhönyotske, sarga színw veresetske (LC. 931. rufulus); verhenjōczke, sarga Binw vereşeczke (NC. 1013. rufulus) | Veresses (LC. 1020. subrufus); Vörōşseb (NC. 1115. subrufus). → A „veres” alakra néhány adat alább is!

Vörös alakban: Vörös (LC. 143. burrus); — | Vöröss (LC. 929. ruber); Veres (NC. 1011. ruber) | Vörhōnio vörös sarga színw vörös (LC. 931. rufus); Verhenjōs, veres sarga Binw (NC. 1013. rufus) | Twndōklō vörös (LC. 934. rutilus); Twndōklō veres (NC. 1016. rutilus) | Twndōklō vörösse lezők (LC. 934. rutilusco); Twndoklove vereşse leşek (NC. 1016. rutilusco) | Veressellō vörös (LC. 929. rubicundus); Vereşselō veres. Verhenjo (LC. 1011. rubicundus) | Vörösseg (LC. 929. rubor); Vereşsegh (NC. 1011. rubor).

NC. és LC. váltakozva használják a „veres” ill. a „vörös” alakot.

**Veriték** 'sudor, izzadás, verejték' Veritek (LC. 1025. sudor); ~.

**Verőér** 'arteria' Lásd: ér, érgége, gége.

**Vese** 'ren' Vese (LC. 911. renes); ~.

**Viaszszínü** 'cerinus' Viasz színw (LC. 181. cerinus); Vias Binw (NC. 172. cerinus).

**Világos sárga** 'flavus' Arani szín, világos sárga (LC. 423. flavus); Aranj Binw vilagos sarga (NC. 434. flavus).

**Viola színű** 'violaceus' *Violaszínw* (LC. 497. ianthinus); ~ | *Viola zínw* (LC. 1126. violaceus); ~.

**Visszafordult agyú** Lásd a patológiai részben.

**Vívóér** 'vena' Lásd: ér, érgége, gége.

**Völgy** 'vallum, sánc' *Völg* (LC. 266. convallis); *Völgi* (NC. 250. convallis) | *Völgy* (LC. 1101. valles, vallis); ~ | *Völgietske* (LC. 1101. valleculea); ~.

**Vörhenyő** 'rubidus, sötétpiros' *Vörhönyö* (LC. 929. rubidus); *Verhenjo* (NC. 1011. rubidus) | *Vörhönio* vörös sarga zínw vörös (LC. 931. rufus); *Verhenjös*. *Veres Barga Binw* (NC. 1013. rufus) | *Vörhönyös sargás* (LC. 440. fulvus); *Verhönjös sarga* (NC. 455. fulvus) | *Vörhönyös vörös* (LC. 930. rubricosus); *Verhenjös veres* ... (NC. 1012. rubricosus) | *Vörhönyös, [!]* sarga zínw vörös vagyok (LC. 931. rufeo); *Verhenjös Barga Binw veres vagiok* (NC. 1013. rufeo) | *Vörhonyoue [!]*, sarga zínw vorosse [!] te-zom [!] (LC. 931. rufo); —.

*Verhenyő* alakban: *Verhenyő*, sarga (LC. 620. luteus); *Verhenjo sarga* (NC. 654. luteus) | *Verhenyös, sargatska* (LC. 620. luteolus); *Verhenjös sargaczka* (NC. 654. luteolus).

*Verhenyű* alakban: *Verhönyw halouany színw veres* (LC. 476. helvus); *Vörheniö, halvani Binü* (NC. 495. helvus).

Lásd még: piros, veres.

## Z

**Zápfog** 'dentes molares, őrlőfogak' *Záp fog* (LC. 455. genuini); — | *Szap [!]* fog (LC. 667. molaris); *Zab fog* (NC. 708. molaris).

**Zömök** 'crassus, vastag' *Temérdök zomok* (LC. 267. crassus); *Temerdek zömök* (NC. 260. crassus).

*Zomok* alakban: *Temérdök zomok* (LC. 267. crassus); *Temerdek zömök* (NC. 260. crassus) | *Temérdekség zomokság* (LC. 267. crassamen); — | *őreg, zomok, igen nagy* (LC. 1103. vastus); *Igen nagj, őregh* (NC. 1200. vastus).

*Szomok* alakban: *őregseg, nagysag, szomoksag* (LC. 1103. vastitas); *Puŕtasagh* (NC. 1200. vastitas).

**Zöld** 'viridis' *Fw színw, zöld* (LC. 477. herbeus); *Fw Binü* (NC. 497. herbeus) | *Igen zöld* (LC. 794. perviridis); *Igë böld* (NC.

854. perviridis) | Szöld (LC. 845. prasinus); Szöld (NC. 913. prasinus) | Valamenire zöld (LC. 1023. subviridis) | Valamenjere Böld (NC. 1119. subviridis) | Zöld (LC. 1128. viridis); Szöld (NC. 1224. viridis) → NC. következetesen „szöld” alakot ír, viszont LC. felváltva „zöld” és „szöld” alakot használ.

**Zugoly** 'angulus' Szugoly, szegelet (LC. 70. angulus); ~ | Szugolyotska, szegeletetske (LC. 70. angellus); Szugoliaczka, szegeleteczke (NC. 65. angellus).

**Zsigerek** 'viscera' Lásd: belső részek.

**Zsír** 'adipositas' Kőuserg sir (LC. 23. adeps); – | Siros (LC. 23. adipatus); ~.

**Zsugorodás** 'contractura' Lásd a fiziológiai és a patológiai részben.

## INDEX NOMINUM LATINORUM ANATOMICORUM

Abdomen: has<sup>1</sup>, potroh

Abscessus: (mirigy<sup>2</sup>)

Accretio: (öregbedés, öregbülés)

Adfectus: joh<sup>3</sup>

Adipositas: zsír

Adolescens: ifjú

Aetas senilis: (aggkor)

Aetate iam adfectus: öregedő

Albus: fehér

Aliquam formam habens: -szabású

Amorphus: forma nélkül való

Angulus: szeg<sup>2</sup>, szegelet, zugoly

Angulus oculi: szemék, szemszegelet, szemvég, szemzug

Angustus: szűk

Animal: állat<sup>5</sup>, élő állat, (oktalan állat)

Animal brutum: lelketlen állat

Animal intelligens: lelkes állat

Animalia: állat<sup>4</sup>

Animates: állat<sup>4</sup>

Animus: joh<sup>3</sup>

Annosus: idős, (öreg<sup>2</sup>), vén

Anulus: (gyűrű)  
Anus: fenék, segglyuk, (végbélnyílás)  
Arteria: ér, érgége, gége<sup>3</sup>, (ütőér, vivőér)  
Articulatio: bötök, iz<sup>1</sup>, (ízület)  
Auris: fül  
Axilla: hónalj

Barba: szakáll  
Bilis: epe, (epeváladék), sár<sup>1</sup>  
Brachium: kar  
Brevis: kurta, rövid<sup>1</sup>, rövided  
Brunus: barna, szeg<sup>1</sup>  
Bucca: pofa  
Bursa: tüsző

Cadaver: (tetem<sup>2</sup>)  
Caecus: vak  
Caelebs: (nőtlen<sup>2</sup>)  
Caeruleus: kék  
Calvus: gulács, kopasz  
Camera: (kamra, szugoly), szurdok  
Canalis: csatorna, gége<sup>2</sup>  
    Canaliformis: (csatorna alakú)  
Canus: ősz  
Capillus: haj<sup>1</sup>  
    Capilli: üstök  
Caput: fej  
Cardia: böndő, (gyomorszáj)  
Caro: hús, (pecsenye), seggpecsenye  
Cartilago: porcogó  
Castratus: félig férfi  
Cauda: (fark<sup>2</sup>, fark)  
Cavitas: (udu), üres, (üresség)  
    Cavum: üreg  
    Cavus: (vájattatott), vájott  
Cella: szurdok  
Cerebellum: agyvelőcske

Cerebrum: agyvelő  
 Cerinus: viaszszínű.  
 Cholera: (sár<sup>2</sup>)  
 Cicatrix: (vakseb).  
 Cilium: szemhaj, (szempilla), szemszőr  
 Circularis: keröngös, (körkörös)  
 Circumferentia: körület  
 Clunis: far, fenék, segg, (ülep)  
 Coitus: (fajzás<sup>3</sup>)  
 Collum: nyak  
 Colon: kitetsző bél, kólika hurka, öregbél, öreghurka  
 Columna  
     Columna vertebralis: csiga, gerinc, hátgerinc  
 Concav: (homorú), mindkét felé meredek (a „meredek” szócikkben)  
 Condensus: sűrű<sup>1</sup>  
 Contortus: horgas<sup>2</sup>, horgas-borgas  
 Contractura: (zsugorodás)  
 Cor: joh<sup>2</sup>, szív  
 Corpus: test<sup>1</sup>, tetem<sup>1</sup>  
 Cortex: héj  
 Costa: borda, oldalcsont  
 Coxa: csípő  
 Cranium: agykoponya, koponya  
     Cranium cerebralis: főkoponya  
 Crassus: zömök  
 Crus: szár  
     Cruribus distortis, valgus: (kacsiba)  
 Cubitus: könyék  
 Curvatura: hajlás, (hajlat)  
     Curvatus: hajlott, hajtott, horgas<sup>1</sup>, meredek<sup>1</sup>  
 Cuspis: hegy  
 Cutis: bőr alatt való →  
  
 Dens: fog  
     Dens angularis: hegyesfog  
     Dens incisiva: élesfog, (metszőfog)

Dens molaris: (örlőfog), zápfog  
Densus: sűrű<sup>1</sup>  
Derma: bőr  
Diameter: választó linea  
Diaphragma: ágyékhártya, közhártya, (rekeszizom)  
Digitus: ujj  
Dorsum: derék, hát

Elementum: állat<sup>6</sup>  
Embryo: (embrio, fogantatott forma nélkül való mag), mag<sup>1</sup>,  
magzat  
Enormis: (mértékletlen nagy)  
Ens: állat<sup>3</sup>  
    Ens vitalis, animal: állat<sup>4</sup>  
Epididymis: tők →  
Epigastrium: böndő  
Epiglottis: nyeldeklő<sup>1</sup>  
Epiphysis: fenyőmakkocska  
Essentia: állat<sup>3</sup>  
Excavatio: vájás, (vájolat)  
Exitus: vég<sup>3</sup>  
Expers: üres<sup>2</sup>  
Extensus: nyújtott  
Externus: kívül való, külső  
    Extra-: külső  
Extremitas: tag, (végtag)

Facies: ábráz, ábrázat<sup>1</sup>, arc, orca  
Faeces: (gané, undokság)  
Falcatus: (kasza formájú)  
Fatigatus: (lágý<sup>4</sup>)  
Fauces: torok  
Fel: epe  
Femina: asszonyállat, asszonyember, (nő), nőstény  
Femur: ágyék<sup>2</sup>, comb  
Fibra: rost  
Filum: fonál



Fissura: (rés)  
Fistula: (sipoly)  
Flavus: (sár<sup>3</sup>), sárga<sup>1</sup>, világos sárga  
Flexura: hajlás, hajtás, kebel<sup>2</sup>  
Flexus: hajló, hajlott, hajtott, horgas<sup>1</sup>, meredek<sup>1</sup>  
Flocculus: pih →  
Foetus: mag<sup>1</sup>, magzat  
Foramen: (lik), lyuk  
Foraminosus: (likas, likacsos), lyukasos.  
Forma: alak, forma<sup>1</sup>  
Fossa: (árok)  
Frequens: sűrű<sup>2</sup>  
Frons: homlok  
Fulvus: sár<sup>3</sup>, sárga<sup>1</sup>  
Fungosus: pöfetes  
Fuscus: szeg<sup>1</sup>

Generatio: fajzás<sup>2</sup>, nem<sup>2</sup>  
Genu: térd  
Genus: faj<sup>2</sup>  
Gibbus: (görbe<sup>2</sup>)  
Gingiva: íny<sup>1</sup>  
Glaber: sima  
Glandula: ikra, (merigy, merigye), mirigy<sup>1</sup>  
Glandula pinealis: fenyőmakkocsk  
Glaukoma: (hályag<sup>2</sup>)  
Glans: makk  
Glottis: nyeldeklő<sup>2</sup>  
Gracilis: keskeny, ösztövé, (sovány)  
Granulum: szem<sup>2</sup>  
Gremium: (kebel<sup>1</sup>)  
Gyrus: keröngös kerektség

Habitus: forma<sup>2</sup>, termet  
Hallux: (hüvelykujj), nagyujj  
Hepar: máj  
Hispidus: borzas

Homo: ember<sup>1</sup>  
Humerus: váll  
Humilis: rövid<sup>2</sup>  
Humor: nedvesség  
Hymen: szűzesség hártája

Iam grandior natu: öregedő  
Ieiunum: éhjom, üres bél  
Improcerus: rövid<sup>2</sup>  
Inclinus: (befeléhajlott), hajlott, görbe<sup>1</sup>, (görbedt, görbült)  
Index: ujj →  
Ingens: hátahatáros, hatalmas  
Inguen: ágyék<sup>1</sup>  
Infans: csecsszopó, csöcsömő  
Infrequens: ritka<sup>2</sup>  
Infrequens: ritka<sup>2</sup>  
Intercutaneus: bőr alatt való →, (bőralatti, bőrközti)  
Internus: belső  
Interstitium: köz  
Intestinum: bél, hurka  
    Intestinum tenue: gyengebél, vékonybél  
Iuvenis: (fiatal)  
    Iuvenilis: (fiatal)

J lásd az i betű alatt

Katarakta: (hályag<sup>2</sup>)

Labium: ajak  
Lac: tej  
Lanugo: pih →  
Larynx: gége<sup>1</sup>  
Latus: oldal  
    Lateralis: oldalaslag való  
Latus: széles<sup>1</sup>  
Laxus: tág  
Lectulus unguis: (körömágy)

Levis: sima  
Lien: lép  
Ligamentum: (szalag)  
Lingua: nyelv  
Liquidus: lágy<sup>2</sup>  
Liquor: (nedv), nedvesség  
Longus: hosszú  
Luteus: sárga<sup>1</sup>

Magnus: nagy, öreg<sup>1</sup>  
Malacus: (lágý<sup>5</sup>, puha<sup>2</sup>)  
Malleolus: boka  
Mamma: csecs, emlő  
Mamilla: babug, csöcsbimbó, emlőcske  
Mandibula: állkapocs  
Manus: kéz  
Manus dexter: (jobbkez), kéz  
Manus laeva: (balkéz), kéz  
Marginatus: széles<sup>2</sup>  
Masculinus: (hím, hímnemű)  
Medius: középső  
Medulla: szék, velő  
Membrana: hártya, lantorna  
Membrum: tag<sup>1</sup>, test<sup>2</sup>  
Meninx, meninges: agyhártya  
Mens: agy, (ész), juh<sup>3</sup>  
Mentum: áll  
Mesencephalon: (középagy)  
Mobilis: mozgó  
Mollis: lágý<sup>1</sup>, puha<sup>1</sup>  
Motorius: mozgató  
Mucus: (nyálka)  
Musculus: húsos ín, izom, vastag ín

Nares: orrlyuk, (orrnyílás)  
Nasus: orr  
Natis: far, segg, (ülep)

Nates: seggpecsenye  
Natura: állat<sup>3</sup>, (természet)  
Nervus: (ideg), ín  
Niger: fekete  
Nodus: bötök, csomó  
Nodus: bötök, (bötököske)

Obesus: temérdek  
Obliquus: horgas<sup>3</sup>  
Obtusus: tompa  
Occiput: nyakszirt, (szirt)  
Oculus: szem<sup>1</sup>  
Omentum: bél-lantorna, (cseplesz)  
Organa

Organa interna: tag<sup>3</sup>  
Organa sensuum: (érzékszervek)

Os, ossis: csont

Os coccygis: farcsík, (farcsok, farkcsont)

Ox coxae: (csiga alatt való csont), csigalatsont

Os femorale: (combcsont)

Os ilium: csípőcsont, forgócsont

Os mandibulare: állcsont

Os maxillare: állcsont

Os temporale: (vakszemcsont)

Os, oris: száj

Ovalis: hosszúgömbölyű, (ovális), tyúkmony formájára való

Palatum: íny<sup>2</sup>

Pallidus: sárga<sup>2</sup>

Palma: tenyér

Palpebra: szemhéj

Papilla: sömör

Paries: (közfal), válaszfal

Parotis: fültőmirigy

Pars: rész<sup>1</sup>

Pars genitalis: nemzésre való tag, szeméremtest

Pars inferior dorsi: derék

Pars lateralis: oldal  
 Pars lumbi seu lateralis in sue: (tomp, top).  
 Pars membri: tagíz  
 Pars oralis pharyngis: nyeldök  
 Pars terminalis: vég<sup>1</sup>  
 Partes extremitatum: tagíz  
 Partes genitales: (nemi szervek), szeméremtest  
 Partes genitales externae masculinae: férfi szeméremtest  
 Parvus: kicsiny, kis, kisdud, vékony<sup>2</sup>  
 Pectus: mell<sup>1</sup>  
 Penis: fark<sup>1</sup>, (hímvesző)  
 Periphēria: környék  
 Pertinens aliquo: való-, -való  
 Pes: láb  
 Phalanx: íz<sup>2</sup>  
 Pilus: moh, szőr  
     Pilus tenuis: pehely, pih, toll<sup>1</sup>  
 Pluma: toll<sup>2</sup>  
 Pomum Adami: Ádám almája, (ádámcsutka)  
 Poples: (térdhajlat), térdhajtás, térdhónalj  
 Portio: (rész<sup>2</sup>)  
     Portio vaginalis uteri: szűzesség kapuja  
 Porus: pórus  
 Praecordia: (szívnek hálója, szívnek lábja)  
 Praeputium: (fityma) pecsi bőre  
 Proles: faj<sup>3</sup>, (fajzás<sup>1</sup>), fajzat  
 Prominentia  
     Prominentia laryngea: Ádám almája, (ádámcsutka)  
     Prominens: kinnülő  
 Papilla: (szem<sup>3</sup>)  
 Puer: gyermek  
     Puer in pubertate: férfi-gyermek  
 Pulmo: tüdő  
 Pupilla: (szembogár), szemfény  
  
 Radix: tő  
     Radix linguae: nyelvgyökér

Radix unguis: körömgöyökér  
 Rarus: ritka<sup>1</sup>  
 Rectum: seggvégghurka, (végbél)  
 Regio  
   Regio bronchialis: mell<sup>3</sup>  
   Regio gastrointestinalis: joh<sup>1</sup>  
   Regio interscapularis: vállköz  
   Regio temporalis: vakszem  
 Relaxatus: (lágý<sup>3</sup>)  
 Ren: vese  
 Rigidus: merev  
 Robustus: vastag  
 Rotunditas: gömbölyegség, gömbölyűség, kerekiség.  
   Rotundus: gömbölyeg, gömbölyű, kerek, kerekded  
 Ruber: piros, veres  
   Rudibus: (verhenýő), vörhenýő  
  
 Saliva: nyál  
 Sanguis: vér  
 Scapula: lapocka, váll lapocka  
 Sclera: hályag<sup>1</sup>, szemfehére  
 Scrotum: herezacskó, tök →  
 Sebum: faggyú  
 Secundae: gyermektartó lantorna, hártýika, (magzatburok +  
   méhlepény).  
   Secundinae: gyermektartó lantorna, hártýika, (magzatburok +  
   méhlepény)  
 Segmentum: tag<sup>2</sup>  
   Segmentum membri: íz<sup>3</sup>, tagíz  
 Semen: mag<sup>2</sup>  
 Senex: agg<sup>1</sup>, idős, (koros), vén  
 Sensus: (érzékenység)  
   Sensibilis: érzékenységes, érző  
   Sensificus: érzékenység hozó, érzékenység szerző  
   Sensorium: (ézőközpont)  
 Serratus: fűrészbabású  
 Sexus: faj<sup>1</sup>, nem<sup>1</sup>, különböztető természet, megválasztó természet

Siccus: nedvesség nélkül való  
Simplex: (szűz<sup>3</sup>)  
Sinus: hajlék, kebel<sup>2</sup>  
Sors: (vég<sup>4</sup>)  
Spasticus: (megvont ínú)  
Sperma: ondó  
Spiralis: tekergős  
Splen: lép  
Status: állapot<sup>1</sup>  
Stratus: rétű  
Strictus: szoros  
Subcutaneus: (bőralatti)  
Subcutis: bőr alatt való →  
Subniger: szeg<sup>1</sup>  
Substantia: állat<sup>2</sup>, állat<sup>3</sup>  
Sudor: veríték  
Sulcus: vájt mélység  
Supercilium: szemöldök  
Sura: lábikra

Talus: boka, bokacsont  
Tegmentum: vég<sup>2</sup>  
Tempora: (halánték), vakszem  
Tendo: ín  
Tensus: feszített, (feszült), kifeszült, megfeszített  
Tenuis: vékony<sup>1</sup>  
Terminus: (vég<sup>5</sup>)  
Testis: here, mony  
Thorax: mell<sup>2</sup>  
Tibia: első szárcsont  
Trachea: (légcső), lélekzetvevő gége  
Truncus: törzs  
Tuba: (kürt)  
Tubus: csatorna  
Typus: ábrázat<sup>2</sup>

Über Lásd: mamma

Unguis: köröm  
Umbilicus: köldök  
Urethra: húgycső  
Uterus: (anyaméh), has<sup>2</sup>, méh  
Uvula: nyelvcsap

Vacuitas: üres, (üresség)  
    Vacuus: üres<sup>1</sup>  
Valgus: (kacsiba)  
Vallum: völgy  
Vas: ér  
Vastus: (mértékletlen nagy)  
Vena: ér  
Ventriculus: gyomor  
Verticaliter ascendens: (meredek<sup>2</sup>)  
    Verticaliter descendens: (meredek<sup>2</sup>)  
Vescia urinaria: (húgyhólyag), hólyag  
Veter: agg<sup>1</sup>, idős, (koros), vén  
    Veteranus: agg<sup>1</sup>, idős, (koros), vén  
Vetus: idős, (öreg<sup>2</sup>), vén  
Villus: moh, pih, toll<sup>1</sup>  
Violaceus: (lila), viola színű  
Vir: ember<sup>2</sup>, férfi  
Virgo: szűz<sup>1</sup>  
Viridis: zöld  
Viscera: belsőrészek, (zsigerek)  
Vultus: tekintet. Lásd még: facies